

Marian Kotarski

**Myszkowski
słownik
krajoznawczy**

Myszków 2022 r.

Myszkowski
słownik
krajoznawczy

Marian Kotarski

Myszkowski
słownik krajoznawczy

Myszków 2022

Zdjęcia - Marian Kotarski
Na okładce - zamek w Bobolicach

ISBN 978 - 83 - 925949 - 8 - 7

Wydawca: Regionalny Oddział PTTK w Częstochowie, II al. NMP 39/41

Książka przygotowana staraniem Osiedlowego Klubu Turystycznego PTTK "M-2" w Myszkowie przy wsparciu Burmistrza m. Myszkowa ukazuje się w roku 60-lecia Narodowego Instytutu Kultury oraz 60-lecia Myszkowskiej Spółdzielni Mieszkaniowej. Zadanie "Myszkowski słownik krajoznawczy" dofinansowano w ramach programu Narodowego Instytutu Dziedzictwa - Wspólnie dla dziedzictwa 2022.

Skład i druk: Golden Cat Studio, Myszków, ul. Piastowska 11. Papier 90 g, kredowy, okładka 250 g. Oddano do druku 1 IX 2022 r.; druk ukończono 1 X 2022 r. Nakład 1000 egz.

Z publikacji można korzystać na zasadach określonych w licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Na tych samych warunkach 3.0 Polska (BY-SA) (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/pl/legalcode>) lub równoważnej.

Wstęp

Myszkowski słownik krajoznawczy ma charakter podręcznej encyklopedii, zawiera najistotniejsze wiadomości historyczne i biograficzne związane z ludźmi oraz wydarzeniami odnotowanymi na ziemi myszkowskiej. Na treść Słownika złożyły się informacje zawarte w setkach artykułów i notatek prasowych, wiadomości z opracowań książkowych, w tym także z *Vademecum krajoznawczego ziemi myszkowskiej* oddanego do rąk Czytelników w 2007 r. oraz rozmowy z ludźmi prowadzone w toku setek wycieczek i wędrówek odbywanych przez autora po Jurze Częstochowskiej. Poznawanie ziemi myszkowskiej ułatwili, wspomagając autora w prowadzeniu wycieczek rowerowych do najciekawszych miejsc, przodownicy turystyki kolarskiej zrzeszeni w Klubie Osiedlowym PTTK "M-2" przy Myszkowskiej Spółdzielni Mieszkaniowej: Jan Imiełowski, Ryszard Konopka, Łukasz Kortas, Krzysztof Łyszczarz, Paweł Szkop i Andrzej Zysiak.

Prezentowanym opracowaniem autor chce ułatwić mieszkańcom ziemi myszkowskiej orientację w zawilej nieraz terminologii, a jednocześnie zachęcić do poznawania *małej ojczyzny* nie tylko w zakresie krajoznawczym, ale też historycznym. Słownik nie jest encyklopedią, nie musi podawać wyczerpujących wiadomości o danym przedmiocie, ale w licznych przypadkach umieszczono w nim ogólne opisy dla pełniejszego wyjaśnienia omawianych pojęć. Autor dokonał doboru tematów i haseł według własnego pomysłu, dążąc do pełnego zaprezentowania miejsc i zdarzeń związanych z powiatem myszkowskim. Na ile się to udało, oceni Czytelnik.

Położenie i klimat

Powiat myszkowski, obejmujący obszar 479 km², leży na zachodnim skraju Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej, w północno-wschodniej części woj. śląskiego i graniczy z powiatami: częstochowskim, zawierciańskim, będzińskim, tarnogórskim i lublinieckim. Bliskość wzniesień Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej oraz fakt, że spora część powiatu leży w granicach Parku Krajobrazowego Orlich Gniazd spowodowały dość powszechne zaliczanie go do terenów jurajskich.

Ziemie powiatu, strukturalnie podzielonego na 5 gmin (siedziby: UM Myszków, UGM Koziegłowy, UMG Żarki, UG Niegowa i UG Poraj) w 2021 r. zamieszkiwane były przez 70.111 osób; w latach 2002-2021 liczba ludności powiatu zmalała o 3,1 %. W pow. myszkowskim są 3 miasta oraz 83 miejscowości wiejskie.

Myszków, położony w malowniczej dolinie Warty, posiada dogodne połączenia komunikacyjne kolejowe i drogowe. Tędy przebiega linia kolejowa łącząca Katowice z Warszawą; tutaj krzyżują się drogi lokalne prowadzące z Siewierza do Żarek i z Woźnik oraz Koziegłów na Kielecczynę. Od autostrady A1 biegnącej przez Woźniki stolica powiatu jest oddalona o 22 km, a od międzynarodowego lotniska „Katowice” w Pyrzowicach o 32 km.

Rys historyczny

Pierwsze ślady człowieka na terenie Jury pochodzą ze starszej epoki kamienia – paleolitu. Świadczą o tym narzędzia krzemienne znalezione w Jaskini Ciemnej w Ojcowie oraz późniejsze, mniejsze, wywodzące się ze środkowego paleolitu, znalezione w pobliżu Okiennika Wielkiego w obecnej dzielnicy Zawiercia - Skarżycach. Od około XIII w. pne na dużej części Wyżyny Częstochowskiej rozwinęła się kultura łużycka, która przetrwała do wczesnej epoki żelaza. Najazdy Scytów w V w. pne, następnie plemion prabałtyckich i Celtów, zahamowały rozwój tej kultury. Śladem pobytu najeźdźców na Jurze są znalezione w Okienniku Rzędkowickim trójganiaste groty scytyjskie oraz groby skrzynkowe wojowników prabałtyckich. W 2. poł. VI w. i w VII w. ne na Jurze pojawiły się grody obronne, będące ówczesnymi ośrodkami władzy; największym i najwcześniej znanym grodziskiem jest Osiedle Wały w Złotym Potoku.

Pod koniec X w. ne Jura została przyłączona do tworzącego się państwa polskiego i aż do końca XII w. należała do Ziemi Krakowskiej, a po śmierci Bolesława Krzywoustego (zgodnie z jego testamentem) do krakowskiej dzielnicy senioralnej. Wobec niepewnej sytuacji na granicy śląsko-krakowskiej spowodowanej rosnącymi wpływami czeskich Luksemburgów zaczęto wzdłuż Jury budować drewniane (później kamienne) zamki i strażnice obronne; daty powstania fortec trudno obecnie ustalić, ale do najwcześniej wzniesionych zalicza się zamki w Smoleniu, Mirowie i podczęstochowskim Olsztynie.

Obszar powiatu, leżącego zarówno na obrzeżach Górnego Śląska jak i Zagłębia Dąbrowskiego, historycznie jest zróżnicowany; na przestrzeni dziejów był wielokrotnie dzielony, przy czym z reguły granica biegła korytem Warty. W średniowieczu tereny po prawej stronie Warty, na których leży część obecnego pow. myszkowskiego, od zarania państwowości polskiej stanowiły integralną część ziemi krakowskiej, zwanej Małopolską; w XIV w. tereny te swym zasięgiem obejmowało starostwo olsztyńskie, które w strukturze administracyjnej Polski przez wiele wieków było w granicach pow. lelowskiego. Tereny położone na zachód od Warty, wchodzące ok. 1180 r. w skład kasztelanii bytomskiej, drogą darowizny dokonanej przez Kazimierza Sprawiedliwego przeszły w granice księstwa raciborskiego Mieszka Piłtonogiego. Po 1280 r. ziemia ta znalazła się w księstwie opolskim, by kolejno należeć do Księstw Bytomskiego i Cieszyńskiego, w którego ramach znalazła się w starostwie siewierskim, zakupionym następnie przez kardynała Zbigniewa Oleśnickiego (cały region, tworzący od 1443 r. tzw. Księstwo Siewierskie, pozostawał we władaniu biskupów krakowskich do 1790 r.).

Scalający polskie ziemie król Kazimierz Wielki począł wznosić zamki (zwane dziś, za sprawą Wiktoryna Zielińskiego, autora poematu „Dwie ojczyzny”, orlimi gniazdami) by bronić rubieży Polski przed ewentualnymi

atakami od zachodu. W końcu XVIII w. linia graniczna biegła w ten sposób, że okolice Będusza i Mijaczowa, podobnie jak i Koziegłowy, Pińczycze oraz Jastrząb wchodziły w skład Księstwa Siewierskiego, a Ciszówka, Mrzyglód, Myszków, Żarki należały do Rzeczypospolitej. Połączone na pięć lat przed ostatnim rozbiorem Polski omawiane obszary w 1795 r. znalazły się pod panowaniem Prus. W czasach Księstwa Warszawskiego, a więc w latach 1807-1813, ziemie dzisiejszego powiatu myszkowskiego należały do pow. lelowskiego mającego (w latach 1807-1844) siedzibę w Żarkach.

W 1815 r., z chwilą utworzenia podległego Rosji Królestwa Polskiego, pow. lelowski włączono do obwodu olkuskiego w woj. krakowskim, przy czym pod zaborem rosyjskim miejscowości leżące w granicach Myszkowa od 1866 r. znalazły się w pow. będzińskim guberni kieleckiej.

W czasie I wojny światowej przez ziemie obecnego powiatu myszkowskiego biegła granica wyznaczona przez tory kolejowe linii warszawsko-wiedeńskiej: Myszków, Nowa Wieś, Pohulanka należały do Austrowęgier, a Ciszówka, Mijaczów, Mrzyglód – do Prus. W 1918 r. po odzyskaniu przez Polskę niepodległości ziemie obecnego powiatu myszkowskiego nadal administracyjnie wchodziły w skład pow. będzińskiego. Tak było do 1927 r., kiedy utworzono powiat zawierciański, sięgający na północy po Żarki i Koziegłowy.

Po wybuchu II wojny światowej i zajęciu opisywanych terenów przez Niemców, prawie cały pow. zawierciański włączono do III Rzeszy, a jedynie jego półn.-wch. skrawek z Żarkami i częścią tej gminy pozostał w granicach Generalnego Gubernatorstwa. Okupacja niemiecka dla tych terenów zakończyła się 20 stycznia 1945 r.

Z dniem 1 stycznia 1956 r. Myszków stał się siedzibą władz powiatowych; tak było do 30 czerwca 1975 r., kiedy w Polsce zlikwidowano powiaty i utworzono 49 województw. Myszków wraz z całym powiatem znalazł się w woj. częstochowskim. Stolicą powiatu został ponownie 1 stycznia 1999 r.; z chwilą utworzenia w kraju 16 województw pow. myszkowski znalazł się w granicach administracyjnych woj. śląskiego.

Słowniczek krajoznawczy

Abdank (Awdaniec, Habdank) – jeden z najbardziej rozpowszechnionych herbów staropolskich, używany przez ok. 120 rodzin szlacheckich. W polu czerwonym jest srebrna łękawica (znak przypominający kształtem literę W). Najstarsze wizerunki herbu pochodzą z pierwszej poł. XIV w. Herbem tym pieczętował się m.in. ród Warszuckich; tegoż herbu używało w przeszłości miasto Mrzygłód (obecnie dzielnica Myszkowa).

Amonity – zwierzęta żyjące w morzach należące do gromady głowonogów, które pojawiły się w końcu okresu sylurskiego i wymarły pod koniec okresu kredy. Rozmiary od kilku centymetrów do 3 m; w Polsce ich szczątki są znane głównie z wapieni jurajskich okolic Częstochowy.

Antolka – wieś sołecka w gm. Niegowa. W XVIII w. folwark należący do dziedzica Tomiszowic. Dworek modrzewiowy, zbudowany w 1890 r., spłonął w czasie II w. św. w 1940 r. Zachował się zespół zabudowań gospodarczych: kamienny magazyn, baczówka i dom mieszkalny połączony z piwnicami oraz drewniana stodoła wzmocniona elementami murowanymi z kamienia. W dn. 31 XII 2004 r. miejscowość liczyła 44, na koniec 2006 r. – 42, a na koniec 2021 r. - 45 mieszkańców.

Astronomiczne Obserwatorium w Żarkach Letnisko (przy ul. M. Kopernika 1) zbudował i uruchomił w 1974 r. Wacław Symforian Szymański (1905-1991), z zawodu włókiennik, z zamiłowania astronom obserwujący plamy na Słońcu, którego badania i komunikaty wykorzystywało kilkanaście obserwatoriów na świecie, a publikowały m.in. fachowe periodyki „Postępy Astronomii”, „Acta Geofisica Polonica”. Dwukondygnacyjny budynek mający kształt rotundy o średnicy 3 m zwieńczony jest obrotową kopułą, z okienka której wystawiana jest metrowej długości luneta. Do niedawna ze Słonecznego Obserwatorium Astronomicznego w Żarkach Letnisku korzystali członkowie Towarzystwa Obserwatorów Słońca. Obiekt stanowi własność prywatną.

Baba – lipa drobnolistna, wysoka niegdyś na 18 m, mająca w obwodzie 4,5 m, będąca od 1954 r. pomnikiem przyrody. Drzewo, mające ponad 600 lat, rośnie przy drodze wojewódzkiej prowadzącej z Żarek do Kroczyca w miejscu, gdzie odchodzi dawna Stara Droga do pobliskiego Jaworznika. Legenda głosi, że król Jan III Sobieski jadąc z wojskiem z Krakowa do Częstochowy na Jasną Górę przed wyprawą na Wiedeń w 1683 r. wybrał miejsce na postój pod rozłożystymi konarami "Baby". Być może stąd pisał jeden z listów do Marysieńki - "...we śróde pod Żarkami, wóz w drodze o kilka mil porzucić

musiałem, bo drogi niecnotliwe, a mil czterdzieści wielkich w czterech dniach ujechać się musiało (...)"

Bauerertz bracia Józef i Stanisław – przemysłowcy. Ich ojciec, Daniel Bauerertz, warszawski kupiec i bankier, wydał w 1858 r. córkę Różę za Adolfa Kempnera (syna Markusa Kempnera, żydowskiego przemysłowca, właściciela dóbr mijaczowskich i wielkiego pieca na Ciszówce). W latach 1874-5 r. bracia J. i S. Bauerertzowie odkupili od Kempnera, teścia swej siostry, zadłużone dobra mijaczowskie (na które składały się: wieś i folwark Mijaczów, Będusz, Franulka i osada fabryczna Michałów) i w 1882 r. wybudowali na Mijaczowie Fabrykę Maszyn, Odlewnię Żeliwa i Stali, w której wyrabiano odlewy żelazne i stalowe, prasy filtrowe oraz urządzenia dla kolei (tradycje fabryki kontynuowały Myszkowskie Zakłady Metalurgiczne „Mystal”). W 1916 r. na Będuszu zbudowali folwark (składający się z wzniesionego na wzór willi zakopiańskiej dworku, ogrodu w stylu angielskim, magazynu zbożowego z wieżą, stajni dla koni i 3 kamiennych czworaków dla parobków), do którego w 1926 r. przenieśli folwark z pobliskiego Mijaczowa. W latach 30-tych XX w. na Michałowie, przy dawnym wielkim piecu z 1837 r. (który spłonął w 1878 r.) sfinansowali budowę domu dla stróża stawów rybnych, który po kilku latach przebudowano urządzając w nim domek letniskowy dla rodziny Bauerertzów. Nieco wcześniej przy dzisiejszej ul. Pułaskiego róg al. Wolności wzniesiono okazałą willę, w której zamieszkała rodzina Baurertzów (aktualnie w budynku ma swą siedzibę Sanepid). Nie można wykluczyć, iż to za sprawą Bauerertzów oraz biegnącej w bezpośrednim sąsiedztwie kolei do Mijaczowa i pobliskiego Myszkowa przybyli następni przemysłowcy, zważywszy, że w 1883 r. bracia Schmelzerowie rozpoczęli budowę fabryki przędzy wigoniowej, w 1885 wybudowano na Piaskowcu fabrykę sztucznego jedwabiu, a w 1894 r. Artur Steinhagen ze swym szwagrem L. Wehrem wybudowali fabrykę papieru. Grobowiec rodziny Bauerertzów znajduje się na cmentarzu parafialnym w Myszkowie przy ul. Sikorskiego.

Belemnity – żyjące w morzach zwierzęta z gromady głowonogów, które pojawiły się w karbonie i wyginęły w okresie kredy. Wielkość od kilku centymetrów do paru metrów; w Polsce ich szkielety spotyka się w skałach jurajskich i kredowych.

Będusz – obecnie dzielnica Myszkowa. W 1408 r. Paszko h. Gryf sprzedał za 600 grzywien wieś Będusz (wraz z sąsiednią wioską Żeliszawice i połową miasta Kromołów) Jaškowi z Marszowic. Wieś własności Będuskich h. Ostoja, niegdyś posiadała kuźnicę. Od 1443 r. w Księstwie Siewierskim, następnie w rękach Rogowskich, którzy w końcowej fazie istnienia Księstwa Siewierskiego posiadali także sąsiedni Mijaczów. W owym czasie w Będuszu istniał dwór z folwarkiem i karczma. W 1827 r. na Będuszu były 72 domy i 578 mieszkańców, pod koniec XIX w. Będusz wraz z sąsiednimi wioskami (Potasznia, Smudzówka i przysiółkami Gabryś oraz Pustkowie) liczył 117 domów i 1405 mieszkańców. W latach 80-tych XIX w. stał się własnością braci Bauerertz (podobnie jak i ościenny Mijaczów, Franulka, Michałów), którzy w 1916 r. utworzyli tu folwark wraz z zabudowaniami (dworek z ogrodem w stylu angielskim, 3 murowane czworaki dla fernali, magazyn zbożowy z wieżą,

stajnie), który po II w. św. został upaństwowiony. W latach 1900-1901 na Będuszu w kopalni „Adolf” należącej do braci Bauerertz eksploatowano węgiel brunatny; w 1913 r. kopalnię wydzierżawiono Karolowi Tuszyńskiemu i Stefanowi Mierzejewskiemu razem z kopalnią „Hanna” w Mijaczowie. W latach 1955-1959 funkcjonowała tu gromadzka rada narodowa mająca swą siedzibę w budynku dawnej, nie istniejącej już leśniczówki; po zlikwidowaniu GRN gromadę włączono w granice administracyjne Pińczyc, a w 1976 r. przyłączono do Myszkowa. Na wzgórzu przy szosie prowadzącej do Siewierza, w dawnym ogrodzie dworskim stoi kapliczka postawiona na pamiątkę walki stoczonej przez szlachtę siewierską z wojskami szwedzkiego agresora. Kapliczkę wzniesiono w 1656 r., a w 1916 z inicjatywy b-ci Bauerertz odrestaurowano. Obecnie jest tu szkoła podstawowa, remiza OSP, placówki handlowe, kościół, dom spokojnej starości. Ze wzniesienia, na którym rozlokowany jest Będusz, rozpościera się piękna panorama Myszkowa.

Będusz - zespół dworski. „Oglądając zespół dworski można odnieść wrażenie, że jest się na planie filmu o radzieckim kołchozie. Bramy chyba nigdy się nie zamyka, budynki są bardzo zniszczone, okna magazynów i budowli gospodarskich powybijane, a na podwórzu można spotkać porzuconą przyczepę z gnojem. Niestety, w oryginalnych budynkach z początku XX w. „gospodarował” PGR (obecnie w likwidacji). Mimo to widać, że zespół dworski w Będuszu był bardzo ładny. Uwagę zwraca dworek (drewniany, na kamiennej podmurówce) przypominający domy w Zakopanem, z gankiem wspartym na drewnianych słupach. Obok – zabudowania gospodarskie, które z daleka przypominają średniowieczny zameczek (...) W pobliżu można obejrzeć zespół domów z tego samego okresu – zamieszkałych, ale również bardzo zniszczonych”. Powyższy opis wyszedł spod pióra S. Adamczaka i K. Firlej, autorów przewodnika „Jura Krakowsko-Częstochowska” wydanego w serii „Dookoła Polski”, którzy tak widzieli folwarczne zabudowania Będusza. Przypomnijmy, że w latach 80-tych XIX w. Będusz był własnością braci Bauerertz (podobnie jak i pobliski Mijaczów, Franulka, Michałów), którzy w 1916 r. utworzyli tu folwark. Po II w. św. z zespołu folwarcznego utworzono PGR, a następnie gospodarstwo przyszkolne Technikum Rolniczego. Tradycje technikum kulturywuje Zespół Szkół nr 2 im. H. Kołłątaja prowadzony przez Zarząd Powiatu Myszkowskiego.

Blizyce – wieś sołecka w gm. Niegowa. Pierwsza wzmianka historyczna z 1369 r. mówiła o wsi królewskiej Blischicz. W XIV w. wieś należała do parafii w Lelowie. Przed 1863 r. powstała tu prywatna szkoła elementarna. Na dzień 31 XII 2004 r. było tu 600 stałych mieszkańców, na koniec 2006 r. – 592, a 31 XII 2021 r. - 547 osób. We wsi jest szkoła podstawowa, remiza OSP, sklepy.

Bobolice – wieś sołecka w gm. Niegowa. Pierwotna nazwa nie znana, dopiero gdy na początku XII w. przeszła w ręce Jakuba Boboli, który wznosił tu drewnianą fortecę, zmieniła nazwę na Bobolice. W 1370 r. zamek i okoliczne miejscowości od króla Ludwika Węgierskiego otrzymał w lenno książę Władysław Opolczyk (osadzona przezeń załoga zaczęła grasować po okolicy, w związku z czym w 1396 r. Jagiełło przy pomocy Spytka z Melsztyna oraz Janusza i Ziemowita książąt mazowieckich po oblężeniu zdobyli zamek i

przywrócili Koronie). W 1397 r. z nadania króla zamek otrzymał Andrzej Ungarus, potem Bobolice należały do dóbr koronnych, a od 1491 r. drogą nadania otrzymał je Mikołaj Kreza h. Ostoja, po którym w 1625 r. zamczyso wraz z wioską przeszło w ręce Piotra Myszkowskiego h. Jastrzębiec. W rodzinie Myszkowskich były aż do 1727 r., kiedy ich właścicielem stali się Męcińscy. W 1589 r. przejściowo zajął go arcyksiążę Maksymilian Habsburg usiłujący zbrojnie zdobyć koronę polską. W XVIII w. istniał tu wielki piec. W 1880 r. Bobolice miały 27 domów i 252 mieszkańców, wieś gospodarzyła na 352 morgach ziemi. Na dzień 31 XII 2004 r. liczyły 78 mieszkańców, na koniec 2006 r. - 72, a 2021 r. - 79. Obecnie w wiosce są placówki handlowe, gospodarstwo agroturystyczne. W pobliżu wioski przy szlaku „orlich gniazd” jest wejście do Jaskini Suchej, zwiedzanie której bez pomocy liny, w dodatku przez niewprawnych grotołazów, nie jest wskazane.

Bobolice zamek. Zamek królewski na wysokim, skalistym wzgórzu wapiennym, wzniesiony w XIV w. przez Kazimierza Wielkiego. Forteca należała do pasma obronnego założonego przez Kazimierza Wielkiego do obrony granic Królestwa od strony śląskiej. W 1370 r. król Ludwik Węgierski oddał zamek w lenno księciu Władysławowi Opolczykowi, a że osadzona przez lennika załoga zaczęła grasować po okolicy, w 1396 r. Jagiełło wraz ze Spytkiem z Melsztyna oraz Januszem i Ziemowitem księżętami mazowieckimi zdobyli zamek i przywrócili Koronie. W 1397 r. z nadania króla zamek otrzymał Andrzej Ungarus, a w 1491 r. Mikołaj Kreza h. Ostoja. W 1625 r. zamczyso stało się własnością Piotra Myszkowskiego h. Jastrzębiec, po czym w 1651 r. właścicielami zamku stali się Męcińscy (którzy wkrótce swą siedzibę przenieśli do Żarek). W 1589 r. zamek przejściowo zajął arcyksiążę Maksymilian Habsburg usiłujący zbrojnie zdobyć koronę polską. Zniszczony w 1657 r. przez Szwedów częściowo został odbudowany, lecz pod koniec XVIII w. opuszczony. Od 1661 r. nie był zamieszkały; mocno zrujnowany. W 1865 r. stał się własnością chłopskiej rodziny Baryłów. W akcie notarialnym wystawionym przez rejenta w Żarkach czytamy: „ponieważ na Kolonii tej znajduje się stary zamek bobolicki, nie wolno więc okupnikom pod jakimkolwiek względem jako pamiątkę ubiegłych wieków w czymkolwiek uszkadzać lub zwiedzającym osobom stawiać trudności i przeszkody”. Prawo prywatnych właścicieli do ruin zamku potwierdził wyrokiem z 1997 r. Sąd Rejonowy w Myszkowie. W 1999 r. ruiny wraz z otaczającym je terenem nabyli bracia Dariusz i Jarosław Laseccy, po czym w latach 2001-2011 na fundamentach zrujnowanej średniowiecznej twierdzy odbudowali trzykondygnacyjny zamek, a obok postawili hotel i restaurację.

Bobolus Jurajski – nieoficjalne imię neandertalczyka, którego szczątki w postaci zęba trzonowego znaleziono w 2008 r. w jaskini Stajnia znajdującej się w wapiennych skałach Grzędy Mirowsko-Bobolickiej.

Bontani - włoski ród, którego przedstawiciele w poł. XVIII w. osiedlili się w Księstwie Siewierskim, w Pińcyczach. Będący dziedzicem części Ożarowic Michał Bontani w 1761 r. uzyskał od bpa krakowskiego, będącego zarazem księciem siewierskim, Kajetana Ignacego Sołtyka nobilitację, po czym, w 1771 r. nabył od Tomasza Dziembowskiego za 136 tys. złp Pińczyce, następnie

Hutę Nową Szklaną, Hutę Starą i Zabijak. W 1784 r. jego syn, Jan Kazimierz (zm. 1806 r.) wraz ze swą małżonką Kassylądą wybudował w Pińczycach kaplicę dworską pw. św. Michała Archaniola (spełniająca do niedawna funkcję kościoła parafialnego). Po Janie Kazimierzu dobra pińczyckie odziedziczył jego syn Kazimierz (zm. 1825 r.), po nim zaś jego córka Karolina, która wyszła za mąż za Jana Nepomucena Stojowskiego. 15 lipca 1785 r. wspomniany Michał i jego brat Kazimierz (nobilitowany przez księcia siewierskiego w 1777 r.) uzyskali nobilitację od króla polskiego Stanisława Augusta wraz z zatwierdzeniem ich rodowego herbu. W rok później Michał został podczaszym siewierskim. Paweł s. Michała w 1792 r. był szambelanem króla Stanisława Augusta Poniatowskiego; z małżeństwa z hr. Teklą Załuską miał syna Józefa, który ożeniony z Krystyną Wielopolską margrabianką Gonzaga-Myszkowską zginął w powstaniu listopadowym (będąc ostatnim z rodu).

Bory – niegdyś wieś w gm. Włodowice, obecnie dzielnica Myszkowa. Pustkowie Bory przyłączono do Myszkowa w lutym 1953 r., a Kolonię Bory w 1958 r. Przez Bory prowadzi czarny szlak turystyki rowerowej; skrajem biegnie tor Centralnej Magistrali Kolejowej.

Brylski Lucjan (ur. 14 VI 1898 r. w Mrzygłodzie, zm. 18 XI 1963 r. w Wlk. Brytanii). Absolwent gimnazjum w Zawierciu, maturę uzyskał we Lwowie. Studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim (filologia polska), pracował jako nauczyciel w Grodnie. Uczestnik I powstania śląskiego; absolwent szkoły podoficerskiej w Dęblinie, uczestnik wojny polsko-radzieckiej 1920 r. (dowódca plutonu) i kampanii wrześniowej 1939 r. Oficer wojsk kwatermistrzowskich Armii Polskiej w ZSRR, kapitan Polskich Sił Zbrojnych; z armią gen. W. Andersa przeszedł szlak bojowy osiedlając się po zakończeniu II w. św. w Manchesterze (Wielka Brytania). Członek OZON, poseł V kadencji Sejmu II RP (1938-1939).

Brynica – rzeka mająca źródło w Mysłowie na wys. 350 m npm, prawy dopływ Czarnej Przemszy. Długość 55 km. W przeszłości rzeka graniczna Księstwa Siewierskiego (także pomiędzy Królestwem Polskim i Śląskiem).

Brzeziny – wieś sołecka w gm. Niegowa. W dn. 31 XII 2004 r. liczyły 18 mieszkańców, na koniec 2006 r. - 16, a w dn. 31 XII 2021 r. - 14 mieszkańców. We wsi jest gospodarstwo agroturystyczne. Na wzniesieniu na skraju wsi pomnik upamiętniający mieszkańców rozstrzelanych przez hitlerowców w czasie II w. św.

Brzeziny Kolonia – przysiółek przynależny do sołectwa Gliniana Góra w gm. Koziegłowy; w dn. 31 XII 2004 r. zamieszkiwany przez 95, w 2006 r. przez 86, a na koniec 2021 r. przez 87 mieszkańców.

Burmistrz – urzędnik reprezentujący władze samorządowe miasta od średniowiecza do dziś. W Polsce początki tego urzędu sięgają drugiej połowy XIII w.; w miastach funkcjonujących na prawie niemieckim burmistrz był wybierany z grona rąjców miejskich. Od połowy XVII w. burmistrza coraz częściej nazywano prezydentem. Od 2002 r. burmistrz wyłaniany jest na 4-letnią kadencję w wyborach bezpośrednich; w Myszkowskim burmistrzowie stoją na czele gmin Koziegłowy, Myszków i Żarki.

Centralna Magistrala Kolejowa (CMK) – dwutorowa linia kolejowa Zawiercie - Radzice oddana do użytku w 1974 r., następnie przedłużona do węzła warszawskiego jako ekspresowa linia towarowa z perspektywą dalszej budowy do Portu Północnego. W 1985 r., w efekcie nacisków pasażerów uruchomiono na niej, pierwotnie nieplanowane, ekspresowe połączenia pasażerskie Katowice – Warszawa, z szybkością podróżną pociągów 160 km/godz. Uruchomienie komunikacji pasażerskiej było przypadkiem, mianowicie parę lat wcześniej w Zagłębiu na linii Katowice – Warszawa doszło do wypadku komunikacyjnego skutkiem czego pociągi pospieszne skierowano na linię CMK; podróżni ku swemu zaskoczeniu przybyli do stolicy ponad godzinę wcześniej, niż pociągiem o planowym przebiegu. CMK biegnie swym torowiskiem skrajem pow. myszkowskiego (przez Myszków i Kotowice), odgałęziając się od historycznej linii warszawsko-wiedeńskiej w Mrzygłodzie. 19 listopada 2013 r. na odcinku Zawiercie – Psary, przy okazji testowania pociągów „Pendolino” ustanowiono rekord szybkości na torach kolejowych w Polsce: 291 km/godz.

Challah – chałka żydowska. Specjalny rodzaj chleba – słodki i puszysty. Wypiekany z mąki, drożdży, mleka, jaj, cukru i soli; wyrobione ciasto dzieli się na kęsy, z których formuje się wałeczki, z których następnie wyplatane są warkocze. Chałkę żydowską wypieka jedna z piekarni w Żarkach.

Choinka – drzewko bożonarodzeniowe. Iglaste drzewo (świerk, jodła) stawiane w domu i bogato przystrajane szklanymi bombkami, elektrycznymi żaróweczkami (dawniej świeczkami), słodyczami, pod którym w Wigilię prezenty dla domowników składa – jak wierzą w to dzieci - „aniołek” bądź „dzieciątko”. Zwyczaj stawiania choinki dotarł do Polski pod koniec XVIII w. Aby nie wyniszczać lasów, w II poł. XX w. zaczęto lansować ustawianie w mieszkaniach sztucznych choinek. W miarę rozszerzania się mody na choinki z tworzyw sztucznych zaczęły powstawać zakłady i warsztaty wytwarzające plastikowe drzewka; w latach 90-tych XX w. Koziegłowy i okoliczne miejscowości stały się bodaj największym w kraju ośrodkiem choinkowym. W 2000 r. było tu ponad 400 jedno, dwu czy kiluosobowych zakładów wyrabiających domowym sposobem sztuczne choinki, z tej przyczyny Koziegłowy zaczęto żartobliwie nazywać „nadleśnictwem sztucznej choinki”. 9 grudnia 2000 r. z inicjatywy Stowarzyszenia dla Rozwoju gm. Koziegłowy zorganizowano I Święto Choinki, imprezę kulturalną o charakterze promocyjno-merkantylnym. Święto odbywało się raz w roku, z reguły w drugi weekend grudnia. Inicjatywa zamarła w 2005 r.

Choroń – wieś sołecka w gm. Poraj. Dawna wieś szlachecka wzmiankowana po raz pierwszy w 1308 r. W 1439 r. istniała tu kuźnica „Paweł”. W 1443 r. Jan z Koziegłów sprzedał Choroń wojewodzie sandomierskiemu Janowi z Oleśnicy, ten zaś w 1446 r. za taką samą kwotę, tj. 1000 grzywien, odsprzedał go Hińczy z Rogowa. W 1494 r. właścicielem kuźnicy (zwanej początkowo Kuźnica Choruńska, potem Kuźnica Pawłowska) i wsi był Piotr Myszkowski, właściciel dóbr mirowskich, który przejął ją w 1487 r. od Kobylańskich. W 1595 r. we wsi była kaplica, w 1657 r. wybudowano kościół, który rozbudowano w latach 1912-1915 i 1949-1952. Tutejszy park

dworski założyła w końcu XIX w. na pow. 1,2 ha rodzina Bylińskich (w 1945 r. zespół dworski został upaństwowiony, w 1976 r. dwór spłonął). Od 1917 r. do końca 1972 r. siedziba władz gromadzkich. 21 sierpnia 1943 r. podczas akcji przeciwko partyzantom żandarmi niemieccy zastrzelili tu 11 Polaków. Na dzień 31 XII 2004 r. wioska liczyła 1233 mieszkańców, w 2006 r. - 1231, a na koniec 2021 r. 1247 mieszkańców. We wsi jest szkoła podstawowa, remiza OSP, gospodarstwo agroturystyczne, liczne placówki handlowe; zachowała się, stanowiąca pomnik przyrody, zabytkowa aleja złożona z 31 trzystuletnich lip drobnolistnych. Wokół wsi znajdują się niewielkie kamieniołomy, w których można natrafić na amonity, rynchonella, belemnity i ślady pozostawione na prehistorycznym dnie morskim przez mulojady. Latem 2004 r. na wzgórzu (360 m n.p.m.) na skraju wioski wzniesiono wieżę obserwacyjną wys. 32 m, ze szczytu której w okresie letnim dyżurny obserwuje okoliczne lasy wypatrując pożaru. W 2008 r. na skraju wsi powstał klasztor małych sióstr Baranka; od 2021 r. swój klasztor mają także zakonnicy Wspólnoty Baranka.

Cisy w Hucie Szklanej - rezerwat leśny utworzony w 1957 r. w celu ochrony rosnących w stanie naturalnym 80 cisów. Początkowo obszar rezerwatu wynosił 1,7 ha; w 1978 r. powiększono go do 2,65 ha. Rezerwat znajduje się w Hucie Szklanej (gm. Koziegłowy) przy drodze łączącej Hutę Szklaną z Pińczycami; prowadzi doń oznakowane szlaki turystyki rowerowej.

Cisy Przybynowskie – rezerwat leśny położony w gm. Żarki. Obszar chroniony utworzony w 2015 r. w celu zachowania ze względów naukowych naturalnego stanowiska cisa pospolitego; położony w otulinie Parku Krajobrazowego Orlich Gniazd. Obejmuje 7,60 ha lasu w pobliżu m. Ostrów; tworzy go 30 blisko stuletnich okazów o pokroju drzewiastym oraz siewki tego gatunku.

Ciszówka - obecnie dzielnica Myszkowa. Odnotowana po raz pierwszy w 1437 r., gdy we wsi Ciszówka istniał staw i młyn; w tym czasie jej właścicielem był Dobko (Dobke von Czyssoske). Od 1492 r. wioska z funkcjonującą kopalnią rudy żelaznej należała do Jana Rzeszowskiego z Przybyszówki k. Przemyśla, który w 1492 sprzedał ją Janowi Pileckiemu h. Leliwa; jego spadkobierca Mikołaj Pilecki darował wieś Janowi Chełmskiemu, ten zaś odstąpił ją Sewerynowi Bonerowi z Ogrodzieńca. Kolejnymi właścicielami Ciszówki byli Firlejowie, którzy w 1669 r. odstąpili ją kasztelanowi krakowskiemu Stanisławowi Warszyckiemu. Ciszówka wchodziła w skład dużego zespołu majątkowego przynależnego do zamku w Ogrodzieńcu; jeszcze w okresie przedrozbiorowym przyłączona została do dóbr żareckich będących wówczas własnością Męcińskich. W XVI w. osadę zwano Kuźnicą Czyszowską, istniała tu huta o trzech kołach hutniczych; późniejszy dzierżawca Marceli Kempner w 1850 r. postawił wielki piec o rocznej wydajności 15 tys. cetnarów. Rozwój osady należy wiązać z założeniem kuźnicy, która pod koniec średniowiecza pracowała w zespole kuźnic niweckich. We wsi był dwór, karczma, młyn i piapiernia. W 1838 r. uruchomiono tu odlewnię wielkopieczową. W 1827 r. wioska miała 16 domów i 144 mieszkańców, w 1880 – 24 domy i 193 mieszkańców. Obecnie w dzielnicy jest szkoła podstawowa, kościół,

placówki handlowe. Skrajem dzielnicy prowadzą znakowane szlaki turystyki rowerowej.

Cyganie – ludowy karnawałowy zwyczaj Niegowy i okolic. W ostatnie dni karnawału mieszkańców Niegowy odwiedzają przebierańcy - „Misie” (rano) i „Cyganie” (wieczorem). Grupę tę stanowią starsi ludzie przebrani za Cyganów, zapraszający wszystkich mieszkańców wsi na zabawę odbywającą się w domu kultury (dawniej – w karczmie). Wieczorna zabawa nazywa się obtańcowywaniem; ilość odbytych tańców jest wróżbą na cały rok: kto ich przetańczy dużo, może liczyć na szczęście i pomyślność. Wtorkowa zabawa kończy się punktualnie o północy, po której rozpoczyna się Popielec.

Cynków – wieś sołecka w gm. Koziegłowy. Początki wsi sięgają średniowiecza. W 1372 r. książę oleśnicki i kozielski Konrad II nadał Czenkow (u Długosza: Czinkow) sołtysom dziedzicznym Janowi i jego synom. Z kolei dziedzic Koziegłów Krystyn I w 1409 r. sprzedał sołtysowi Bartłomiejowi półtora łana ziemi za 10 grzywien. W XV w. wieś należała do Jana Koziegłowskiego; znajdowały się tu łany kmiecy, z których pobierano dziesięcinę snopową i konopną dla kościoła i plebana w Koziegłowach. W 1631 r. cieśla Walenty Ruraj zbudował (nie używając metalowych gwoździ) modrzewiowy, kryty gontem, kościół pw. św. Wawrzyńca; drewniana świątynia stanowi obecnie cenny, jedyny tego rodzaju zabytek na ziemi myszkowskiej. W 1790 r. wieś, włączona do Korony, w czasie rozbiorów znalazła się w Królestwie Pruskim (Nowy Śląsk). Od 1954 r. funkcjonowała tu gromadzka rada narodowa. Parafia powstała w 1977 r., a w latach 1991-1995 we wsi wzniesiono kościół pw. MB Królowej Polski. Pod koniec XIX w. wieś miała 139 domów, zamieszkiwało ją 1189 osób; w Cynkowie było wówczas 2035 mórg włościańskich. W 1995 r. wioska liczyła 1290 mieszkańców, 31 XII 2004 r. - 1212, w 2006 r. - 1221 osób, a na koniec 2021 r. - 1169 mieszkańców. Aktualnie miejscowość posiada szkołę podstawową, kościół, remizę OSP, placówki handlowe.

Czarka – wieś odnotowana w „Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich” z 1880 r. jako należąca do gminy i parafii w Żarkach. Obecnie przysiółek Żarek.

Czarka – potok wypływający w Żarkach, przepływający przez Żarki Letnisko, prawy dopływ Warty. Także strumień wypływający w rejonie przysiółka Kopalnia i zasilający Wartę (jako jej lewy dopływ) w pobliżu wsi Jastrząb Rozparcelowany w punkcie będącym granicą pow. myszkowskiego.

Czarna Struga – obecnie dzielnica Myszkowa. Osada młyńska nad strumieniem o tej samej nazwie; powstała pod koniec XVI w. przy starym trakcie wiodącym z Siewierza do Żarek. Obok osady w 1837 r. istniała kuźnica produkująca rocznie 1500 cetnarów kutego żelaza. W 1880 r. właścicielem wsi był Karol Szajbler, który zbudował tu fabrykę cykorii i młyn wodny.

Czarodziejska zagroda - Pracownia ceramiki artystycznej w Kuźnicy Starej. Pracownia prezentująca wyroby użytkowe i rzeźby z gliny, z możliwością własnoręcznego wykonania ceramicznego garnuszka lub figurki otwarta jest (za odpłatnością) dla początkujących i zaawansowanych; gościom udostępnia się glinę, oferuje możliwość wypalenia wykonanych prac.

Czatachowa – wieś sołecka w gm. Żarki. Miejscowość wzmiankowana po raz pierwszy w 1529 r. Leżąc na uboczu nie odegrała ważniejszej roli w dziejach regionu. Do 1924 r. należała do gm. Olsztyn w pow. częstochowskim, własnością rządową było w tym czasie 3658 morg lasu. Pod koniec XIX w. miała 30 domów, 190 mieszkańców; do wsi należało 628 morg ziemi. W wiosce była karczma. Na koniec 2004 r. miejscowość liczyła 159 mieszkańców, w 2006 r. – 161, a na koniec 2021 r. 155 osób. W pobliżu wioski, w kierunku Przewodziszowic, znajduje się duża zerwa piaszczysta, na obrzeża której z trudem wdziera się las karłowatych sosenek; jest to namiastka miniaturowej pustyni, jedynej w Myszkowskim. Na peryferiach wsi na przełomie XX/XXI w. zbudowano kościół, tuż przy utworzonej w końcu lat 90-tych XX w. pustelni pw. św. Ducha zamieszkiwanej przez 3-4 eremitów. Na miejscu kioski pamiątkarskie, łąka (w budowie), gospodarstwo agroturystyczne; pomniki przyrody: klon zwyczajny i lipa szerokolistna. Przez wieś biegną oznakowane przez PTTK szlaki turystyki rowerowej i pieszej.

Częstochowski Okręg Przemysłowy (CzOP) – okręg przemysłowy rozciągający się wzdłuż górnej Warty od Wielunia po Dąbrowę Górniczą i Olkusz, który rozwinął się w połowie XIX w. z chwilą wybudowania kolei warszawsko-wiedeńskiej. Do czasu I w. św. największy rejon górnictwa rud żelaza na ziemiach polskich. Równocześnie rozwijał się tu przemysł włókienniczy, papierniczy, hutniczy. Główne ośrodki przemysłowe okręgu: Częstochowa, Zawiercie, Myszków. W 1998 r. w przemyśle CzOP pracowało łącznie 57 tys. ludzi.

Danek – statek pasażerski (w przeszłości holownik na Odrze we Wrocławiu) mający swój port w Ośrodku Sportów Wodnych i Rekreacji w Jastrzębiu na zalewie „Poraj”. Statek o wyporności 49 t w 50-minutowy rejs zabierał 50 pasażerów; po wodach zalewu „Poraj” pływał w latach 1988-2002. Latem 2006 r. sprzedany gminie Janikowo w woj. kujawsko-pomorskim.

Dąbrowno – wieś sołecka w gm. Niegowa. Dawna wieś szlachecka znana w średniowieczu pod nazwą Dambrowa, po raz pierwszy wzmiankowana w 1287 r. w „Kodeksie dyplomatycznym klasztoru tynieckiego”. Przed 1287 r. dziesięciny pobierał klasztor w Tyńcu, później opat Wojciech odstąpił ją biskupowi krakowskiemu Pawłowi z Przemankowa. W latach 1376-1399 właścicielami wioski byli Świętosław i Piotr Bieganowscy h. Bielina; po 1410 r. dzierżawił ją Piotr Phalas de Dombrowno. W XVI w. była własnością Lassoty Dąbrowskiego w jednej części i Świerczowskiego w drugiej. Później wieś stanowiła własność Bystrzanowskich, a od roku 1828 Piotrowskich. W 1529 r. pobierano tu dziesięcinę dla ołtarza Matki Boskiej w Lelowie i ołtarza św. Barbary w Staromieściu. W 1629 r. wieś miała 3,5 łana gruntu; w 1787 r. były tu 2 dwory i browar, a wieś zamieszkiwało 137 osób. W 1827 r. wieś zamieszkiwało 334 mieszkańców, w 1857 – 277, w 1880 r. – 382 osoby, w 1995 r. - 640, w 2004 r. – 500, w 2006 r. – 492, a na koniec 2021 r. 434 mieszkańców. Obecnie we wsi jest szkoła podstawowa, placówki handlowe, remiza OSP.

Dębowiec – wieś sołecka w gm. Poraj. 3 IX 1939 r. w potyczce z Wehrmachtem poległo tu 40 polskich żołnierzy z II batalionu 74 pułku piechoty

z Lublińca osłaniającego odwrót 7 Dywizji Piechoty oraz 103 Niemców. Wieś spalona przez hitlerowców. Tragedię upamiętnia żołnierska mogiła (w latach 70-tych XX w. ciała żołnierzy przeniesiono na cmentarz wojenny w Gliwicach). W dn. 31 XII 2004 r. liczył 55, w 2006 r. - 51, a na koniec 2021 r. - 58 mieszkańców. Przez wioskę prowadzi znakowane szlaki turystyki rowerowej.

Dęby - myszkowskie pomniki przyrody. Uchwałą Rady Miasta Myszkowa z dn. 27 VIII 2020 r. uznano za pomniki przyrody 5 dębów rosnących na wale wąwozu, którym między Myszkowem a Nową Wsią biegnie torowisko linii kolejowej z Częstochowy do Zawiercia (zbudowanej w 1848 r., zwanej Koleją Warszawsko-Wiedeńską). Dębom nadano imiona ludzi zasłużonych dla miejscowego przemysłu: Piotr, Dawid, Artur, August, Waclaw. 1. Piotr Antoni Steinkeller (1799-1854), przedsiębiorca, bankier, pionier polskiego przemysłu, właściciel tzw. dominium żareckiego obejmującego Jarosów, Zawadę, Leśniów, Przewodziszowice, Jaworznik, Cisówkę, Myszków, Nową Wieś i Żarki, gdzie wprowadził nowoczesne metody uprawy i hodowli, założył zakład produkcji maszyn rolniczych; jako akcjonariusz Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej w 1838 r. zainicjował powstanie Towarzystwa Drogi Żelaznej Warszawsko-Wiedeńskiej przebiegającej przez Myszków; obwód pnia drzewa 360 cm; 2. Dawid Bauerertz (ur. po 1800 - zm. 1862), handlarz wyrobów jedwabniczych, filantrop, dzierżawca i późniejszy właściciel fryszerki żelaza na Michałowie i w Mijaczowie, która dała początek Towarzystwu Mijaczowskich Odlewni Stali i Żelaza "Bracia Bauerertz"; obwód pnia w pierścienicy 367 cm; 3. Artur Fryderyk Steinhagen (1858-1907), założył wraz z Ludwikiem Wehr firmę "Steinhagen, Wehr i s-ka" fabryka papieru; obwód pnia w pierścienicy 323 cm; 4. August Schmelzer, wywodzący się z Saksonii przedsiębiorca, który wraz z bratem Karolem wybudował w 1883 r. na Mijaczowie nowoczesną przędzalnię wiganii i farbiarnię, przekształcone w 1897 r. w "Towarzystwo Akcyjne Bawełnianej Manufaktury August Schmelzer"; obwód pnia w pierścienicy 397 cm; 5. Waclaw Gembarzewski (1866-1910), inicjator, pomysłodawca oraz założyciel Fabryki Wyrobów Bawełnianych na Pohulance, jej pierwszy dyrektor; w 1905 r. zakład się przebranzowił w Fabrykę Błazanych Emaliowanych Naczyń; obwód pnia wna wysokości pierścienicy 436 cm.

Dinozaury – stanowiące przykład największych zwierząt okresu jurajskiego można oglądać w Tomiszowicach (gm. Niegowa). Wykonane w naturalnych rozmiarach z mas plastycznych dinozaury: dilofozaur, deinonychus i troodont pozostały po prywatnym Muzeum Ziemi funkcjonującym tu w latach 2003-2005 w budynku dawnej szkoły podstawowej.

DK-1. Droga krajowa, trasa szybkiego ruchu Cieszyn – Gdańsk prowadząca na odcinku kilkunastu kilometrów przez ziemie powiatu myszkowskiego (w gm. Koziegłowy). Początkowo droga bita, od 1938 r. szosa o nawierzchni klinkierowej; w latach 70-tych XX w. rozbudowana do dwupasmówki o nawierzchni asfaltowej. Pod koniec XX w. poważnie zmodernizowana. Droga o bardzo dużym natężeniu ruchu samochodowego stanowiła dogodne połączenie samochodowe z Warszawą (zwana

"gierkówką"), Cieszynem i Łodzią, a także w miarę dobre z Trójmiastem. W 2021 r., z chwilą uruchomienia autostrady A1 biegnącej przez pobliskie Woźniki straciła na znaczeniu stając się drogą krajową nr 91.

Dom Ludowy – przyfabryczny dom kultury. Piętrowy budynek wzniesiony w XX-leciu międzywojennym na Mijaczowie sumptem Steinhagenów, ulokowany vis-a-vis fabryki papieru. Mieścił bibliotekę, kasyno, salę posiedzeń, ochronkę dla dzieci osieroconych przez zmarłych robotników fabryki. Część pomieszczeń zajmowała szkoła fabryczna oraz szpital. Po II w. św. upaństwowiony obiekt mieścił przychodnię zdrowia oraz sąd powszechny. Budynek rozebrany w latach 70-tych XX w.

Dożynki – tradycyjna uroczystość, mająca swój początek w XVI w., obchodzona z okazji zakończenia żniw, związana z całym rytuałem, którego kulminacyjnym punktem było wręczenie wieńca żniwnego gospodarzowi bądź dziedzicowi. Obecnie dożynki przybrały formę oficjalnej uroczystości gminnej (w Myszkowskim także powiatowej). Każdego roku władze i organizacje rolnicze innej gminy organizują Dożynki Powiatowe, zapraszając na nie przedstawicieli samorządów, organizacji społecznych, rolników; gospodarzem dożynek jest Starosta Myszkowski, któremu asystują wójt lub burmistrz gminy organizującej święto oraz dwoje miejscowych hodowców lub rolników w charakterze starostów dożynek. Rolnicze święto organizowane jest z reguły w pierwszej połowie września. Pierwsze Dożynki Powiatowe odbyły się w 2000 r. w Żarkach, II w 2001 r. w Koziegłowach, III w 2002 r. w Poraju, IV w 2003 r. w Myszkowie, V w 2004 r. w Niegowie. Z przerwą w latach 2005 - 2006 tradycja jest kontynuowana.

Drzewo Dziedzictwa - dąb posadzony 26 IX 2020 r. na skwerze obok Urzędu Miasta w Myszkowie. W ceremonii sadzenia drzewka uczestniczyli burmistrz Myszkowa Włodzimierz Żak, prezes Myszkowskiej Spółdzielni Mieszkaniowej Elżbieta Matysiewicz, zastępca Nadleśniczego w Siewierzu Mariusz Kowalski, prezes PTTK w Myszkowie Marian Kotarski oraz członkowie Klubu PTTK "M-2". Z inicjatywą sadzenia drzew z okazji jubileuszu 70-lecia Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego wyszedł Zarząd Główny PTTK; drzewa posadzono w kilkudziesięciu miejscowościach w kraju. Myszkowski dąb upamiętnia 70-lecie PTTK oraz nadanie Myszkowowi przed 70 laty praw miejskich.

Dzibice – obecnie wioska w gm. Kroczyce, pow. zawierciański. W 1827 r. było tu 51 domów i 326 mieszkańców. W latach 1956-75 należała do gr. Sokolniki w pow. myszkowskim. Wieś na skraju Skał Kroczyckich na Jurze, sąsiadująca z Dobrogoszczycami. Na miejscu placówki handlowe, zbiornik wodny, plaża, pole biwakowe.

Dzierżno – przysiółek Żarek Letnisko w gm. Poraj, sołectwo. Pierwsza wzmianka historyczna z 1839 r.

Dziesięcina – wprowadzone w X w. stałe świadczenie panujących na rzecz Kościoła (zniesione w połowie XIX w.), którym od schyłku XI w. zaczęto obciążać także poddanych. Dziesięcinę płacono z ziemi uprawnej. Było kilka rodzajów dziesięciny, m.in. snopowa (co 10. snopek zboża zebrany z pola), małdratowa (wymłócone zboże), swobodna. Z czasem wprowadzono także

dziesięcinę od produkcji lnu, miodu, a nawet od złowionych ryb. Od XV do XIX w. obowiązywały także tzw. gwałty, a więc dodatkowe, niewliczane do wymiaru pańszczyzny powinności chłopca wobec dworu. Dwór wymagał ich świadczenia w wymiarze 5-10 dni w roku głównie w czasie nasilonych prac polowych (orka, siew, sianokosy, żniwa, wykopki) dając w zamian za pracę wyżywnienie i gorzałkę.

Europejskie Dni Dziedzictwa – wspólna inicjatywa Rady Europy i Unii Europejskiej dla promowania zabytków. W projekcie uczestniczą wszystkie państwa członkowskie Rady Europy, w tym także Polska, która włączyła się do akcji w 1993 r. Europejskie Dni Dziedzictwa to największy w Europie projekt społeczno-edukacyjny, a także najważniejsze święto zabytków kultury Starego Kontynentu. Głównym celem EDD jest szeroko pojęta edukacja historyczna i kulturalna, promowanie różnorodności regionalnego dziedzictwa kulturowego, podkreślenie wspólnych korzeni kultury europejskiej oraz propagowanie dialogu międzykulturowego. Co roku we wrześniu kraje, w których odbywa się to wydarzenie, udostępniają do zwiedzania szerokiej publiczności liczne zabytki i miejsca kultury, a także organizują wykłady, wystawy i inne imprezy towarzyszące skierowane do różnorodnej grupy odbiorców, co nadaje wydarzeniu uniwersalnego wymiaru. Od 2010 r. rowerową trasę wycieczkową w myśl dorocznego hasła EDD przygotowuje i prowadzi Klub PTTK "M-2"; w 2016 laureatem plakietki dyrektorki NID został prezes klubu Marian Kotarski.

Filipowski Andrzej (ur. 15 X 1899 Jerzmanowice – zm. 4 VIII 2004 Myszków) - prawdopodobnie najdłużej żyjący mieszkaniec ziemi myszkowskiej, zmarł mając prawie 105 lat. Uczestnik wojny polsko-radzieckiej, żołnierz Kampanii Wrześniowej 1939 r., więzień Workuty 1940-41. Z armią gen. W. Andersa przemierzył Bliski Wschód, ranny pod Monte Cassino we Włoszech. Po zakończeniu II w. św. mieszkał w Anglii, potem w Chicago (USA), a od 1964 r. we Włoszech. W 1980 r. w Londynie mianowany przez prezydenta RP na Uchodźstwie podporucznikiem tytularnym PSZ; od 16 XI 1999 r. kapitan. Owdowiawszy, w 1992 r. wraca do Polski i osiedla się w Myszkowie. Członek Związku Sybiraków; odznaczony Krzyżem Pamięci Mt Cassino (1945), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1970), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (2003). Honorowy Obywatel m. Myszkowa. Pochowany w Sosnowcu.

Film. W jurajskich plenerach swe kamery wielokrotnie rozstawiali filmowcy. W ruinach zamku w Mirowie i wśród tamtejszych ostańców kręcono niektóre sceny do filmu „Hrabina Cosel”, „Bolesław Śmiały”, „Blisko, coraz bliżej”, „Tajemnica Sagali” (1996), „Nad rzeką, której nie ma”, „Pan Samochodzik i praskie tajemnice” (1988), „Przyjaciół wesolego diabła” z Franciszką Pieczką i „Krwawy książę” z Januszem Gajosem. Mirowskie skałki i wzgórza były miejscem niektórych potyczek serialu „Janosik”. Latem 2015 r. na wzgórzu zamkowym Andrzej Wajda kręcił pierwsze ujęcia do filmu o Władysławie Strzebińskim; w główną rolę wcielił się Bogusław Linda (film „Powidoki”). W 2017 r. w odbudowanym zamku w Bobolicach reż. Wojciech Pacyna kręcił sceny do serialu telewizyjnego „Korona królów”. W Żarkach kręcono film „Powrót szczyrołapa” (wykorzystując dla potrzeb X Muzy zespół

stodół wybudowanych w XIX w. z jurajskiego białego kamienia urządzono namiastkę pustyni i arabską wioskę); jesienią 2008 r. kręcono scenę procesji do filmu „Krzyż i młyn”. W Łutowcu, w jednej z drewnianych chałup nakręcono kilka ujęć do filmu „Highway”. W epizodach telewizyjnych seriali „Dyrektorzy”, „Daleko od szosy”, „Stawka większa niż życie” występował myszkowianin, aktor Teatru im. A. Mickiewicza w Częstochowie, Ryszard Wachowski. Aktualnie sztukę aktorską kultuwuje (początkowo na scenie Teatru Starego w Krakowie, później Teatru Rozmaitości w Warszawie i Teatru Telewizji) wywodząca się z Żarek Letnisko Magdalena Cielecka („Pokuszenie”, „Amok”, „Jak narkotyki”, „Egoiści”, „Zakochani”).

Flamberg – konwent miłośników fantastyki odbywający się w latach 1994-2006 na wzgórzu zamkowym w Mirowie (od 2007 r. w Czatachowie) z udziałem kilkuset uczestników. Młodzież biorąca udział w spotkaniu biwakuje przez 1,5 tygodnia w namiotach w warunkach turystycznych. Przebrani w fantazyjne stroje młodzi ludzie odgrywają wyimaginowane postaci, a jeśli toczą między sobą boje, to bez broni, markując ciosy i razy. Gra w świecie Raashtram opiera się na tradycyjnym podziale na drużyny poszukujące przygód. Do markowanych walk, prowadzonych szermierką ręczną, dochodzi sporadycznie. Flamberg odbywa się w połowie sierpnia.

Folwark – duże gospodarstwo rolne; jego działalność opierała się głównie na pracy pańszczyźnianej lub najemnej ludności wiejskiej. Podstawową działalnością folwarku była produkcja zbóż; zarządzał nim ekonom. Wiele folwarków z biegiem lat rozrosło się w wioski. Gospodarstwa folwarczne ostatecznie zostały zlikwidowane w wyniku reformy rolnej wprowadzonej po II w. św. Pamiątką są istniejące jeszcze nazwy, np. Kuźnica Folwark w gm. Poraj.

Fornalczyk Bogusław (ur. 3 VI 1937 r. w Jaworzniku). Kolarz szosowy, zawodnik LZS Myszków, później LZS Będzin. Olimpijczyk (1960 Rzym – 11 m. w wyścigu indywidualnym na 175 km), 3-krotny mistrz Polski w wyścigu szosowym, górskim i przełajowym (1958-1960), 6-krotny uczestnik Wyścigu Pokoju (1958 XI WP 32 m., 1959 XII WP – 10 m., 1960 XIII WP – 12 m., 1961 XIV WP – 29 m., 1963 XV WP – 15 m.), zwycięzca XV Tour de Pologne (1958). Aktualnie mieszkaniec Będzina.

Franulka – obecnie dzielnica Myszkowa. Niegdyś folwark leżący między Mrzygłodem a Będuszem, który w latach 80-tych XIX w. stał się własnością braci Bauerertz. Eksploatowany tu piasek dowożono kolejką wąskotorową do huty na Mijaczowie.

Froch Władysław (ur. 22 IX 1917 r. w Markowicach – zm. 26 X 2004 r. w Lublinie) – nauczyciel, harcerz, historyk, bibliotekarz. Magister pedagogiki (1950), inżynier rolnik, w 1973 r. obronił rozprawę doktorską „Szkoła parafialna w Lublinie w XV-XVIII wieku”. Autor książek: „Dzieje Rzeniszowa i Markowic 1918-1945”, „Dzieje Rzeniszowa, Markowic i okolicy do r. 1945”, współautor „Z dziejów parafii Koziegłówek od XIII do końca XX w.” oraz „Antologia polskiej poezji patriotycznej i refleksyjnej”; przetłumaczył z łac. „Diariusz rektora Akademii Zamojskiej Bazylego Rudomicza”. Odznaczony srebrnym i złotym

Krzyżem Zasługi, złotym Krzyżem Zasługi dla ZHP z Rozetą i Mieczami; Honorowy Obywatel Gm./m. Koziegłowy (1999).

Fryszarka – w XIV w. pierwsi hutnicy wytapiali żelazo z rudy w tzw. dymarkach, w których rudę i węgiel drzewny układano warstwami, a ogień podsycano doprowadzanym z boku powietrzem; otrzymany w ten sposób półprodukt przetwarzano w kuźnicy, czyli ogniu fryszerskim, a następnie przekuwano młotem na gotowy produkt.

Galeria malarstwa i rzeźby. Prywatna galeria gromadząca i eksponująca prace autorstwa i własności Tadeusza Puszczewicza, mieszcząca się w prywatnych zabudowaniach mieszkalnych autora w Koziegłowach przy ul. Wojślawickiej 38. W dwóch pomieszczeniach autor zgromadził setki obrazów, rysunków i szkiców prezentujących jurajskie pejzaże, zamki (ukazujące stan aktualny i przypuszczalny wygląd fortec przed wiekami), dworki szlacheckie i kościoły. W książce „Polska na weekend – przewodnik turystyczny” wydanej w 1999 r. przez Wydawnictwo Pascal czytamy: „Dwa pomieszczenia pełne obrazów wiszących, stojących i w schowkach. Autor malował z natury lub ze starych fotografii i rycin. Na obrazach – kapliczki, chałupy, ruiny, kościoły, a także impresje typu: „Pałacyk, w którym Mickiewicz płakał, gdy dowiedział się, że musi wyjechać z kraju” i inne”.

Gęzyn – wieś w gm. Koziegłowy. Wioska lokowana w pierwszej połowie XV w.; w XVII w. pracowało tu kilkoro garncarzy. W tym też okresie w rejonie Gęzyna i pobliskiej Kuźnicy wydobywano rudę żelaza. We wsi są placówki handlowe, kościół, remiza OSP. Na dzień 31 XII 2004 r. wraz z Pustkowiec Gężyńskim miał 367 mieszkańców, na koniec 2006 r. – 366 osób, a w 2021 r. łącznie z Pustkowiec Gężyńskim - 306 mieszkańców. Przez wieś prowadzi oznakowany szlak turystyki rowerowej.

Gietyngier, ks. Ludwik Roch (16 VIII 1904 – 30 XI 1941) – urodzony w Żarkach tu ukończył szkołę powszechną, maturę uzyskał w Częstochowie, studia kapłańskie odbywał w Kielcach i Krakowie. Wyświęcony 25 czerwca 1927 r. na Jasnej Górze początkowo był katechetą w diecezji częstochowskiej, potem wikariuszem w Strzemieszycach; od 1939 r. dyrektorem Gimnazjum Biskupiego w Wieluniu, następnie proboszczem w Raczynie k. Wielunia. Aresztowany 6 X 1941 r. i umieszczony w obozie przejściowym w Konstancynie k. Łodzi, skąd przewieziony do hitlerowskiego obozu koncentracyjnego w Dachau (więzień nr 28288), gdzie 30 listopada pozbawiony życia. 28 VI 1988 r. papież Jan Paweł II rozpoczął proces beatyfikacyjny zamordowanego; ks. Gietyngier został błogosławionym 16 czerwca 1999 r. W maju 2000 r. w centrum Żarek ustawiono posąg kapłana.

Gliniana Góra – wieś sołecka w gm. Koziegłowy. Osada leśna założona w pocz. XIX w.; jej nazwa znana jest od 1877 r. W 1820 r. były tu 2 chaty. Na dzień 31 XII 2004 r. wraz z pobliską kolonią Brzeziny miała 294, w 2006 r. - 281, a na koniec 2021 r. 213 mieszkańców. We wsi sklep, w dawnej szkole mieści się remiza OSP.

Gmina – jednostka samorządu terytorialnego zrzeszająca wszystkich mieszkańców danego terenu i wykonująca określone ustawą zadania z

zakresu administracji terenowej i państwowej. W dawnej Polsce taki charakter miały gminy wyznaniowe, np. żydowskie. Gminy terytorialne na ziemiach polskich powstały w okresie rozbiorowym, w XIX w. jako następstwo ustawodawstwa o samorządzie gminnym (ustawa austriacka z 1862 r., ustawa rosyjska z 1864 r.). Unifikacji samorządu terytorialnego w Polsce dokonała ustawa z 1933 r., która jako zasadę przyjęła wiejską gminę zbiorową obejmująca kilka osad i wiosek. Po II w. św. ta struktura samorządu utrzymała się do 1950 r. (wówczas powołano rady narodowe będące organami władzy państwowej). Ponownie, na mocy ustawy z 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym, powołano rady gminne jako organy stanowiące i kontrolne oraz zarządy gmin pod przewodnictwem wójta lub burmistrza jako organy wykonawcze samorządu gminy. Od 2003 r. organem wykonawczym gminy jest wójt i burmistrz (na mocy ustawy przestały istnieć zarządy gmin). W skład pow. myszkowskiego wchodzi gminy: Koziegłowy, Myszków, Niegowa, Poraj, Żarki.

Gmina Koziegłowy obejmuje sołectwa: Cynków, Gniazdów, Gliniana Góra, Koclin, Koziegłówki, Krusin, Lgota Górna, Lgota Mokresz, Lgota Nadwarcie, Markowice, Miłość, Mysłów, Mzyki, Nowa Kuźnica, Oczko, Osiek, Pińczyce, Postęp, Pustkowie Lgockie, Rzeniszów, Siedlec Duży, Stara Huta, Winowo, Wojsławice, Zabijak oraz miasto Koziegłowy z przyłączonym doń Rosochaczem. Powierzchnia gminy 161 km², ludność na dzień 31 XII 2004 r. - 14.464 mieszkańców, na koniec 2006 r. - 14.363 mieszkańców. Średnia gęstość zaludnienia 92 osoby/km². Teren gminy w 90% zgazyfikowany. Liczne prywatne zakłady wyrabiające choinki z tworzyw sztucznych. Teren atrakcyjny dla amatorów wycieczek znakowanymi szlakami rowerowymi i konnymi. Gm. wg danych GUS na dz. 31 XII 2021 r. ma 14 315 mieszkańców (z czego 51,6% to kobiety, a 48,4% mężczyźni). W latach 2002-2021 liczba mieszkańców zmalała o 1,6%. Średni wiek mieszkańców wynosi 42,7 lat i jest porównywalny do średniego wieku mieszkańców województwa śląskiego oraz porównywalny do średniego wieku mieszkańców całej Polski. Mieszkańcy gminy zawarli w 2020 r. 45 małżeństw, co odpowiada 3,1 małżeństwom na 1000 mieszkańców. Jest to znacznie mniej od wartości dla województwa śląskiego oraz znacznie mniej od wartości dla Polski. W tym samym okresie odnotowano 1,4 rozwodów przypadających na 1000 mieszkańców. 24,4% mieszkańców gm. Koziegłowy jest stanu wolnego, 60,0% żyje w małżeństwie, 3,8% mieszkańców jest po rozwodzie, a 11,2% to wdowy/wdowcy. Gmina ma ujemny przyrost naturalny wynoszący -72. Odpowiada to przyrostowi naturalnemu -5,03 na 1000 mieszkańców gm. Koziegłowy. W 2020 r. urodziło się 119 dzieci, w tym 48,7% dziewczynek i 51,3% chłopców. Średnia waga noworodków to 3 350 gramów. Współczynnik dynamiki demograficznej, czyli stosunek liczby urodzeń żywych do liczby zgonów wynosi 0,56 i jest znacznie mniejszy od średniej dla województwa oraz znacznie mniejszy od współczynnika dynamiki demograficznej dla całego kraju. W 2019 r. 47,3% zgonów w gm. Koziegłowy spowodowanych było chorobami układu krążenia, przyczyną 24,9% zgonów były nowotwory, a 4,4% zgonów spowodowanych było chorobami układu oddechowego. Na 1000 ludności gminy przypada

13.33 zgonów. Jest to wartość porównywalna do wartości średniej dla województwa śląskiego oraz więcej od wartości średniej dla kraju. W 2020 r. zarejestrowano 155 zameldowań w ruchu wewnętrznym oraz 105 wymeldowań, w wyniku czego saldo migracji wewnętrznych wynosi dla gminy 50. W tym samym roku 1 osoba zameldowała się z zagranicy oraz zarejestrowano zero wymeldowań za granicę - daje to saldo migracji zagranicznych wynoszące 1. 58,9% mieszkańców gm. Koziegłowy jest w wieku produkcyjnym, 17,5% w wieku przedprodukcyjnym, a 23,6% mieszkańców jest w wieku poprodukcyjnym.

Gmina Myszków. Tworzy ją miasto zajmujące obszar 73 km², liczące w dn. 31 XII 2004 r. 33.187 mieszkańców, na koniec 2006 r. – 32.923 osób. Średnia gęstość zaludnienia 467 osób/km². Większe dzielnice: Będusz, Ciszówka, Gruchla, Helenówka, Mijaczów, Mrzygłód, Mrzygłódka, Nierada, Nowa Wieś, Osińska Góra, Papiernia, Pohulanka, Stary Myszków, Światowit. Miasto zgazyfikowane, pokryte siecią wodociągową i w znacznej mierze skanalizowane. Większe zakłady: fabryka papieru, zrestrukturyzowane zakłady metalurgiczne, fabryki obuwia, zakłady małej poligrafii, wytwórnia napojów; w mieście jest około 2500 zakładów produkcyjnych różnych profesji, dominują zakłady szewskie. Myszków (wg GUS na dz. 31 XII 2021 r.) ma 30 988 mieszkańców (52,3% kobiety, 47,7% mężczyźni). W latach 2002-2021 liczba mieszkańców zmalała o 6,9%. Średni wiek mieszkańców wynosi 43,3 lat i jest porównywalny do średniego wieku mieszkańców województwa śląskiego oraz porównywalny do średniego wieku mieszkańców całej Polski. Mieszkańcy Myszkowa zawarli w 2020 r. 105 małżeństw, co odpowiada 3,3 małżeństwom na 1000 mieszkańców. Jest to znacznie mniej od wartości dla województwa śląskiego oraz znacznie mniej od wartości dla Polski. W tym samym okresie odnotowano 1,4 rozwodów przypadających na 1000 mieszkańców. Jest to nieznacznie więcej od wartości dla województwa śląskiego oraz więcej od wartości dla kraju. 24,4% mieszkańców Myszkowa jest stanu wolnego, 60,0% żyje w małżeństwie, 3,9% mieszkańców jest po rozwodzie, a 11,3% to wdowy/wdowcy. Myszków ma ujemny przyrost naturalny wynoszący -202. Odpowiada to przyrostowi naturalnemu -6,42 na 1000 mieszkańców Myszkowa. W 2020 roku urodziło się 223 dzieci, w tym 42,6% dziewczynek i 57,4% chłopców. Średnia waga noworodków to 3 350 gramów. Współczynnik dynamiki demograficznej, czyli stosunek liczby urodzeń żywych do liczby zgonów wynosi 0,56 i jest znacznie mniejszy od średniej dla województwa oraz znacznie mniejszy od współczynnika dynamiki demograficznej dla całego kraju. W 2019 r. 47,3% zgonów w Myszkowie spowodowanych było chorobami układu krążenia, przyczyną 24,9% zgonów w Myszkowie były nowotwory, a 4,4% zgonów spowodowanych było chorobami układu oddechowego. Na 1000 ludności Myszkowa przypada 13.51 zgonów. Jest to wartość porównywalna do wartości średniej dla województwa śląskiego i większa od wartości średniej dla kraju. W 2020 r. zarejestrowano 146 zameldowań w ruchu wewnętrznym oraz 256 wymeldowań, w wyniku czego saldo migracji wewnętrznych wynosi dla Myszkowa -110. W tym samym roku 9 osób zameldowało się z zagranicy i nikt nie wymeldował się zagranicę - daje to saldo migracji zagranicznych

wynoszące 9. 59,2% mieszkańców Myszkowa jest w wieku produkcyjnym, 16,3% w wieku przedprodukcyjnym, a 24,6% mieszkańców jest w wieku poprodukcyjnym.

Gmina Niegowa obejmuje sołectwa: Antolka, Bliżyce, Bobolice, Brzeziny, Dąbrowno, Gorzków Nowy, Gorzków Stary, Ludwinów, Łutowiec, Mirów, Moczydło, Mzurów, Niegowa, Niegówka, Ogorzelnik, Postaszowice, Sokolniki, Tomiszowice, Trzebniów z przysiółkiem Ostrężnik, Zagórze. Powierzchnia gminy 88 km², liczba ludności na dzień 31 XII 2004 r. – 5983 mieszkańców, na koniec 2006 r. - 5914 osób. Prawie do wszystkich zabudowań doprowadzona jest sieć wodociągowa. W gminie funkcjonuje 1300 gospodarstw rolnych oraz około 230 zarejestrowanych podmiotów gospodarczych. Teren atrakcyjny dla użytkowników rowerów górskich, grotolazów, miłośników zamków, zwolenników grzybobrania i przejażdżek konnych. Wg danych GUS na dz. 31 XII 2021 r. gm. Niegowa ma 5 588 mieszkańców (49,7% kobiety, 50,3% mężczyźni). W latach 2002-2021 liczba mieszkańców zmalała o 5,3%. Średni wiek mieszkańców wynosi 40,5 lat i jest mniejszy od średniego wieku mieszkańców województwa śląskiego oraz nieznacznie mniejszy od średniego wieku mieszkańców całej Polski. Mieszkańcy gminy zawarli w 2020 r. 23 małżeństwa, co odpowiada 4,1 małż. na 1000 mieszkańców. Jest to znacznie więcej od wartości dla województwa śląskiego oraz więcej od wartości dla Polski. W tym samym okresie odnotowano 1,4 rozwodów przypadających na 1000 mieszkańców. 24,6% mieszkańców gminy Niegowa jest stanu wolnego, 60,1% żyje w małżeństwie, 3,8% mieszkańców jest po rozwodzie, a 10,9% to wdowy/wdowcy. Gmina ma dodatni przyrost naturalny wynoszący 5. Odpowiada to przyrostowi naturalnemu 0,89 na 1000 mieszkańców gm. Niegowa. W 2020 r. urodziło się 62 dzieci, w tym 41,9% dziewczynek i 58,1% chłopców. Średnia waga noworodków to 3 350 gramów. Współczynnik dynamiki demograficznej, czyli stosunek liczby urodzeń żywych do liczby zgonów wynosi 0,56 i jest znacznie mniejszy od średniej dla województwa oraz znacznie mniejszy od współczynnika dynamiki demograficznej dla całego kraju. W 2019 r. 47,3% zgonów w gm. Niegowa spowodowanych było chorobami układu krążenia, przyczyną 24,9% zgonów w gminie Niegowa były nowotwory, a 4,4% zgonów spowodowanych było chorobami układu oddechowego. Na 1000 ludności gminy Niegowa przypada 10,16 zgonów. Jest to znacznie mniej od wartości średniej dla województwa śląskiego oraz znacznie mniej od wartości średniej dla kraju. W 2020 r. zarejestrowano 24 zameldowań w ruchu wewnętrznym oraz 36 wymeldowań, w wyniku czego saldo migracji wewnętrznych wynosi dla gminy Niegowa -12. Saldo migracji zagranicznych wynosi zero. 60,9% mieszkańców gminy jest w wieku produkcyjnym, 18,4% w wieku przedprodukcyjnym, a 20,7% mieszkańców jest w wieku poprodukcyjnym.

Gmina Poraj obejmuje sołectwa: Choroń, Dębowiec, Gęzyn, Jastrząb, Kuźnica Stara, Masłońskie, Poraj, Żarki Letnisko. Obszar gminy 58,5 km², liczba stałych mieszkańców zameldowanych na dzień 31 XII 2004 r. wynosi 10.654, w 2006 r. – 10.649; średnia gęstość zaludnienia 176 osób/km². Dominuje przemysł włókienniczy i budownictwo, jest też ok. 900 gospodarstw

rolnych. Teren w 90 % pokryty siecią gazowniczą, w całości siecią wodociagową. Rejon atrakcyjny dla miłośników wędkarstwa, żeglarstwa, pływania. Wg danych GUS na 31 XII 2021 r. gm. Poraj ma 10 797 mieszkańców (52,3% kobiety, 47,7% mężczyźni). W latach 2002-2021 liczba mieszkańców wzrosła o 2,6%. Średni wiek mieszkańców wynosi 44,8 lat i jest nieznacznie większy od średniego wieku mieszkańców woj. śląskiego oraz większy od średniego wieku mieszkańców całej Polski. Mieszkańcy gminy w 2020 r. zawarli 31 małżeństw, co odpowiada 2,9 małżeństwom na 1000 mieszkańców. Jest to znacznie mniej od wartości dla woj. śląskiego oraz znacznie mniej od wartości dla Polski. W tym samym okresie odnotowano 1,4 rozwodów przypadających na 1000 mieszkańców. 24,4% mieszkańców gminy jest stanu wolnego, 60,0% żyje w małżeństwie, 3,8% mieszkańców jest po rozwodzie, a 11,3% to wdowy/wdowcy. Gm. Poraj ma ujemny przyrost naturalny wynoszący -114. Odpowiada to przyrostowi naturalnemu -10,48 na 1000 mieszkańców gm. Poraj. W 2020 r. urodziło się 65 dzieci, w tym 52,3% dziewczynek i 47,7% chłopców. Średnia waga noworodków to 3 350 gramów. Współczynnik dynamiki demograficznej, czyli stosunek liczby urodzeń żywych do liczby zgonów wynosi 0,56 i jest znacznie mniejszy od średniej dla województwa oraz znacznie mniejszy od współczynnika dynamiki demograficznej dla całego kraju. W 2019 roku 47,3% zgonów w gm. Poraj spowodowanych było chorobami układu krążenia, przyczyną 24,9% zgonów w gm. Poraj były nowotwory, a 4,4% zgonów spowodowanych było chorobami układu oddechowego. Na 1000 ludności gminy Poraj przypada 16.46 zgonów. Jest to znacznie więcej od wartości średniej dla woj. śląskiego oraz znacznie więcej od wartości średniej dla kraju. W 2020 r. zarejestrowano 115 zameldowań w ruchu wewnętrznym oraz 99 wymeldowań, w wyniku czego saldo migracji wewnętrznych wynosi dla gminy 16. W tym samym roku 3 osób zameldowały się z zagranicy, nie odnotowano wymeldowań za granicę - daje to saldo migracji zagranicznych wynoszące 3. 58,8% mieszkańców gminy jest w wieku produkcyjnym, 14,7% w wieku przedprodukcyjnym, a 26,5% mieszkańców jest w wieku poprodukcyjnym.

Gmina Żarki obejmuje sołectwa: Czatachowa, Jaroszków, Jaworznik, Kotowice, Ostrów, Przybynów, Suliszowice, Wysoka Lelowska, Zaborze, Zawada oraz miasto Żarki. Obszar 101 km² na koniec 2004 r. zamieszkiwało 8309, na dz. 31 XII 2006 r. – 8296 mieszkańców; średnia gęstość zaludnienia 84 osoby/km². W gminie funkcjonuje 750 firm i przedsiębiorstw. Obszar całej gminy objęty jest siecią wodociagową i prawie w całości zgazyfikowany. Teren atrakcyjny dla rowerzystów, amatorów saneczkarstwa oraz krajoznawców interesujących się judaikami. Wg danych GUS na dz. 31 XII 2021 r. gm. Żarki ma 8 423 mieszkańców (51,1% kobiety, 48,9% mężczyźni). W latach 2002-2021 liczba mieszkańców wzrosła o 3,6%. Średni wiek mieszkańców wynosi 41,7 lat i jest nieznacznie mniejszy od średniego wieku mieszkańców woj. śląskiego oraz porównywalny do średniego wieku mieszkańców całej Polski. Mieszkańcy gminy Żarki zawarli w 2020 roku 37 małżeństw, co odpowiada 4,4 małżeństwom na 1000 mieszkańców. Jest to znacznie więcej od wartości dla woj. śląskiego oraz znacznie więcej od wartości dla Polski. W tym samym

okresie odnotowano 1,4 rozwodów przypadających na 1000 mieszk. 24,5% mieszkańców gminy jest stanu wolnego, 60,1% żyje w małżeństwie, 3,8% mieszkańców jest po rozwodzie, a 11,1% to wdowy/wdowcy. Gm. Żarki ma ujemny przyrost naturalny wynoszący -37. Odpowiada to przyrostowi naturalnemu -4,38 na 1000 mieszkańców gminy. W 2020 r. urodziło się 73 dzieci, w tym 47,9% dziewczynek i 52,1% chłopców. Średnia waga noworodków to 3 350 gramów. Współczynnik dynamiki demograficznej, czyli stosunek liczby urodzeń żywych do liczby zgonów wynosi 0,56 i jest znacznie mniejszy od średniej dla województwa oraz znacznie mniejszy od współczynnika dynamiki demograficznej dla całego kraju. W 2019 r. 47,3% zgonów w gminie spowodowały choroby układu krążenia, przyczyną 24,9% zgonów w gminie były nowotwory, a 4,4% zgonów spowodowały choroby układu oddechowego. Na 1000 ludności gminy przypada 13.03 zgonów. Jest to wartość porównywalna do wartości średniej dla woj. śląskiego oraz nieznacznie większa od wartości średniej dla kraju. W 2020 r. zarejestrowano 87 zameldowań w ruchu wewnętrznym oraz 67 wymeldowań, w wyniku czego saldo migracji wewnętrznych wynosi dla gminy Żarki 20. W tym samym roku 2 osób zameldowały się z zagranicy, 1 wymeldowała zagranicę - daje to saldo migracji zagranicznych wynoszące 1. 59,2% mieszkańców gm. Żarki jest w wieku produkcyjnym, 18,1% w wieku przedprodukcyjnym, a 22,7% mieszkańców jest w wieku poprodukcyjnym.

Gniatkowski Janusz (ur. 6 VI 1928 we Lwowie, zm. 23 VII 2011 r.), piosenkarz. Nagrywał z orkiestrami Jerzego Haralda i Waldemara Kozaneckiego. Z Nataszą Zylską i Janem Dankiem stworzył program estradowy „Spotkamy się za kilka lat”, z którym wielokrotnie objechali kraj; odbyli też tournée artystyczne do Czechosłowacji, ZSRR, NRD, Jugosławii i na Węgry. W latach 60-tych XX w. koncertował w Austrii, w latach 70-tych w USA. Wylansował przeboje: *Appassionata*, *Indonezja*, *Kuba*, *Bella donna*, *Vaya con Dios*, *Arrivederci Roma*, *Za kilka lat*. Od 1990 r. mieszkaniec Poraja. We wrześniu 2007 r. w Żarkach Letnisko odbył się I Festiwal piosenek J. Gniatkowskiego, II festiwal zorganizowano w Jastrzębiu nad zalewem „Poraj”; festiwal jest kontynuowany. Pochowany w Alei Zasłużonych na cmentarzu „Kule” w Częstochowie.

Gniazdów – wieś sołecka w gm. Koziegłowy. Wieś powstała w średniowieczu (wspomina ją J. Długosz); na początku XII w. była własnością Drogośława h. Zerwikaptur (legenda głosi, że wieś była gniazdem łotrzyków łupiących okolice, których w 1170 r. przepędził Kazimierz Sprawiedliwy), później stanowiła własność palatyna krakowskiego Mikołaja h. Lis, od 1519 r. własność biskupa krakowskiego Jana Konarskiego. W 1548 r. bp Samuel Maciejowski zobowiązał mieszkańców do płacenia po jednym groszu od domu tak długo, póki miejscowy zamek nie zostanie odbudowany. W 1747 r. bp Andrzej Załuski wydał zakaz zamieszkiwania przez Żydów miasteczek i wsi jemu podległych, skutkiem czego musieli oni opuścić wioskę. Od 20 II 1835 r. skrajem wsi przebiegała granica pomiędzy Rosją i Prusami; istniała tu komora celna. O wielkości ruchu granicznego może świadczyć fakt wydania w 1901 r. przez Pruską Komorę Celną 1598 półpasków, czyli przepustek uprawniających

ludność przygraniczną do przejścia granicy. Od 1906 r. działa tu Starokatolicki Kościół Mariawitów, mający od 1912 r. własną parafię, kapłana i cmentarz grzebalny. 10 lipca 1942 r. hitlerowcy wysiedlili stąd 36 rodzin przekazując ich gospodarstwa sprowadzonym z Rumunii Niemcom. W przeszłości wieś była gromadą z siedzibą władz w Koziegłowach. W 1988 r. utworzono parafię r.-kat., w 1992 r. wybudowano kościół. W 1827 r. wieś miała 833 mieszkańców, w 1995 r. - 1120, na koniec 2004 r. - 1035, w 2006 r. - 997 mieszkańców, a na koniec 2021 r. - 840 mieszkańców. W Gniazdowie się urodził – czytamy w Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego t. II – ks. Michał Juszyński, znany bibliograf i historyk literatury. We wsi jest szkoła podstawowa (mieszcząca się w zbudowanym w 1902 r. urzędzie celnym, przebudowanym i wyremontowanym), punkt medyczny, placówki handlowe, remiza OSP.

Gorzkowce – kompleks prywatnych stawów hodowlanych na obrzeżach Jaworznika w gm. Żarki. Pierwsze stawy na obydwu potokach powstały w 1. połowie XIX w. Stawy przeznaczone są do hodowli karpia i w mniejszym stopniu amura białego. Jest tu 30 stawów śródeśnych o łącznej powierzchni lustra wody ok. 60 ha, zasilanych przez potoki Rachwalecki i Włodowski, które w rejonie Helenówki łączą się ze sobą tworząc prawobrzeżny dopływ Warty. W zespołach wodnych rosną: moczarka kanadyjska, rdzestnica pływająca, wywólcznik okółkowy oraz – objęte ochroną prawną – grzybień białe i grąźel żółty. W strefie przybrzeżnej stawów zaobserwowano liczne okazy płazów: traszki zwyczajnej, kumaka nizinnego, ropuchy szarej, rzekotki drzewnej, znacznie mniej gadów: jaszczurka żyworodna i zwinka, sporadycznie widzi się zaskrońce i żmije zygzakowate. Licznymi ptakami lęgowymi są: perkoz dwuczuby, krzyżówka, głowienka, czernica, kokoszka wodna, łyska, trzcinia i trzcinniczek; rzadziej gnieźdzą się: perkoz rdzawoszyi, zausznik, perkozek, bąk, bączek, łabędź niemy, błotniak stawowy, wodnik, cyranka, cyraneczka, kszyk i zimorodek. Na żerowanie przylatują bociany czarne i białe, czaple siwe i łabędzie nieme; sporadycznie pojawiają się także: kormoran czarny, gęś zbożowa, gęgawa, różeniec, tracz nurogęs, śmieszka, rybitwa. Ssaki reprezentuje karczownik ziemnowodny, piżmak, badylarka oraz, rzadko spotykana, wydra.

Gorzków Nowy – wieś sołecka w gm. Niegowa. Na dzień 31 XII 2004 r. liczył 247 mieszkańców, na koniec 2006 r. - 255, a 2021 r. - 238. W wiosce są sklepy, kościół.

Gorzków Stary – wieś sołecka w gm. Niegowa. Pierwsza wzmianka historyczna pochodzi z 1581 r., w tym czasie była własnością Józefa Gorzkowskiego, od II poł. XVI w. dzierżył ją Stanisław Jackowski. Po 1595 r. wieś oddano w dzierżawę Janowi Maluskiemu, następnie Andrzejowi Łagiewnickiemu i in. Do wsi niegdyś należała osada smolarzy zwana później Hucisko, gdyż – twierdzą historycy – istniała tu huta. W 1827 r. wieś miała 12 domów i 192 mieszkańców; w 2006 r. - 149, a na koniec 2021 r. - 128 mieszkańców. W wiosce są sklepy, remiza OSP, gospodarstwo agroturystyczne.

Góra Trzech Rzek - oficjalna nazwa, zatwierdzona przez ministra spraw wewnętrznych i administracji, nadana w 2022 r. wzniesieniu o wys. 386 m npm

w Markowicach, gm. Koziegłowy, będącym najwyższym wzniesieniem Wyżyny Woźnicko-Wieluńskiej. Miejsce to stanowi dział wodny największych rzek Polski: Wisły, Odry i Warty. Spływające ze wzniesienia wody opadowe i roztopowe trafiają poprzez Brynicę, Czarną Przemszą i Przemszą do Wisły, przez Małą Panew do Odry, a za pośrednictwem Rzeniszówki i Bożego Stoku do Warty.

Góra Włodowska – wioska w gm. Włodowice w pow. zawierciańskim. Wieś wchodziła w skład dóbr Włodowice, w połowie XV w. łany kmiecie dawały dziesięcinę biskupowi krakowskiemu wartości 7 grzywien. Pod koniec XIX w. wieś miała 42 domy ponad 400 mieszkańców oraz 560 morgi ziemi; pobliski folwark miał 8 domów, 14 mieszkańców i 700 morgi. Wieś jurajska, w latach 1956-75 w pow. myszkowskim, w ówczesnej gm. Kotowice. Przez wioskę prowadzi rowerowy szlak turystyczny, jest kościół, remiza OSP, sklep; w budynku dawnej szkoły mieści się Dom Dziecka. Skrajem wioski przebiegają tory Centralnej Magistrali Kolejowej; w pobliżu nastawni stoją domki kolejarzy.

Gruchla – obecnie dzielnica Myszkowa. Niegdyś istniał tu młyn zwany Gruchta, należący, podobnie jak pobliski Kręciwilk, do dóbr Włodowice. Kolonia przyłączona do Myszkowa w 1951 r. Niepisany przekaz głosi, że w latach kampanii napoleońskich osiedlił się tu wracający spod Moskwy stary wiarus nazwiskiem Grouchelle, od jego spolszczonego nazwiska powstała nazwa Gruchla. Z okazji udekorowania koronami papieskimi obrazu Matki Boskiej Mrzygłodzkiej (na mocy Bulli wydanej 24 X 1994 r. przez papieża Jana Pawła II) mającego miejsce 25 VIII 1996 r. wybudowano tu (istniejący do dziś) ołtarz polowy, w którym nabożeństwo odprawił i papieskie korony na wizerunek Maryi z Jezusem z mrzygłodzkiego kościoła – Sanktuarium Matki Bożej nałożył legat papieski, abp Detroit ks. kardynał Adam Józef Maida. Prowadzą tędy rowerowe szlaki turystyczne (czerwony i niebieski).

Hamernia - zob. kuźnica.

Harcerstwo – najwcześniej w Myszkowskim powstała drużyna harcerska w Markowicach: utworzyła ją w 1918 r. Klotylda Kołaczówna, kierowniczką miejscowej szkoły powszechnej. Organizacja była zarejestrowana w Hufcu ZHP w Zawierciu jako 14 Drużyna im. T. Kościuszki. Zorganizowana w 1922 r. 33 Zagłębiowska Drużyna Harcerska im. T. Kościuszki ujęta w ewidencji zawierciańskiego Hufca ZHP była pierwszą drużyną założoną w Myszkowie; utworzył ją nauczyciel Kazimierz Skup wraz z uczniami Szkoły Powszechnej przy Fabryce Papieru firmy Steinhausen na Mijaczowie. W 1925 r. nauczycielka tej szkoły, Aurelia Gorgonówna założyła 14 Żeńską DH im. ks. I. Skorupki; 17 X 1930 r. nauczyciel Józef Tyl założył przyfabryczną 57 Zagłębiowską Męską DH im. S. Batorego, a 20 września 1931 r. przy fabryce „Światowit” na Pohulance powstaje drużyna męska, ujęta w ewidencji jako 72 Zagłębiowska DH im. A. Mickiewicza. W 1946 r. w Myszkowie powołana zostaje Komenda Hufca ZHP. W 1968 r. myszkowskie harcerstwo w 105 drużynach skupia 3785 harcerzy. W 1978 r. wspólnymi siłami myszkowskich fabryk nad zalewem w Siamoszykach zbudowano Ośrodek Harcerski, na otwarcie którego przyjeżdża naczelnik ZHP Jerzy Wojciechowski. W drużynach prowadzona jest działalność wychowawcza

oparta na tradycjach harcerskich, organizowane są obozy harcerskie w Bieszczadach, na Jurze, w Beskidach. W dn. 9-20 lipca 1988 r. stuosobowa reprezentacja hulfa uczestniczy w zlocie ZHP na polach Grunwaldu. Harcerze prowadzą działalność żeglarską (Harcerski Jacht Klub „Orion”), krótkofalarską (Harcerski Klub Łączności SP9ZIN), artystyczną („Jurajskie Igraszki”, zespół wokalny „Pod Nazwą”), wyjeżdżają na obozy.

Helenówka – obecnie dzielnica Myszkowa. Jest tu placówka OHP, dom spokojnej starości. W lesie pomiędzy Helenówką i Jaworzniakiem znajdują się liczne prywatne stawy wykorzystywane do hodowli ryb.

Herby miejscowości. Najstarsze herby miast polskich istniały już pod koniec XIII w. Powstanie herbu miejskiego było następstwem pojawienia się w życiu miejskim pieczęci, na której wyobrażano znak miasta. Pieczęć, będąca symbolem samorządu miejskiego, była niezbędna w kancelarii wydającej dokumenty. Herb Żarek ukształtował się w średniowieczu; rysunek muru miejskiego jest symbolem autonomii prawnej i samorządu uzyskanych wraz z

przywilejem lokacyjnym w XIV w. Koziegłowy swój herb otrzymały w okresie Sejmu Czteroletniego bezpośrednio po przyłączeniu miasta wraz z Księstwem Siewierskim do Korony; przypomina on rycerski herb Zerwikaptur. Poraj, nie będący nigdy miastem, przyjął współcześnie za swój znak herb starosty krzepickiego Stanisława z Kurozwek h. Poraj, który pod koniec XV w. założył tu stadninę koni. Gmina Niegowa przyjęła za swój herb sylwetkę zamku w Mirowie i orła w locie symbolizujące – jak można sądzić - jej położenie na szlaku „orlich gniazd” (rys.obok); w 2010 r. herb ten zmieniono przyjmując nową wersję prezentującą dwie wieże z ptakiem lądującym na wzniesieniu. Myszków będący miastem od 1 I 1950 r. otrzymał herb na mocy uchwały Miejskiej Rady Narodowej nr IV/15/69 z dn. 24 IX 1969 r.; autorem projektu przedstawiającego 4 kominy (symbolizujące cztery ówczesne największe fabryki w mieście, mianowicie MZM „Mystal”, MFNE „Światowit”, MZPapiernicze i MZPW „Wartex”), dwa kłosa zboża (wskazujące na rolniczy rodowód dzielnic) i niebieską wstęgę Warty jest Ryszard Adamiak. Powiat myszkowski swój herb uzyskał na mocy uchwały nr XVIII/106/2000 Rady Powiatu w Myszkowie z dn. 27 IX 2000 r. Pomysł na herb dostarczyło do Starostwa kilka osób, ostatecznie przyjęto wzór przygotowany przez autora niniejszego Słownika, zawierający w połowie herb Jastrzębiec rodu Myszkowskich i w połowie orła będącego godłem Małopolski; wersję artystyczną herbu wg tego pomysłu opracowało Centrum Heraldyki Polskiej (rys. obok). Po kilkunastu latach herb pow. myszkowskiego zmieniono uchwałą nr XLVI/306 z dn. 27 XI 2013 r. przyjmując wersję zaakceptowaną przez Komisję Heraldyczną MSWiA.

Huta Szklana – wieś w gm. Koziegłowy. Była tu huta szkła pobierająca wodę do płukania piasku z pobliskiej rzeki Brynicy. Osada położona była w lesie, z którego pozyskiwano drewno dla huty. Wieś, podobnie jak i pobliskie

Pińczycze, była własnością Bontanich, można więc przypuszczać, że hutę założyli włoscy fachowcy. Huta Szklana po raz pierwszy została wymieniona w dokumentach z 1787 r.; w 1790 były tu 4 chaty fabryczne zamieszkiwane przez 14 osób, w połowie XIX w. mieszkało tu 17 osób. Na skraju wsi jest rezerwat przyrody „Cisy”, do którego prowadzą oznakowane szlaki turystyki rowerowej.

Jarmark (z niemieckiego – targ doroczny). W odróżnieniu od targów odbywających się 1-2 razy w tygodniu i służących wymianie na rynku lokalnym, jarmarki były organizowane w ściśle określonych terminach w roku i ściągały kupców obcych, mogących wówczas sprzedawać swe towary bez ograniczeń i bez pośrednictwa kupców miejscowych. Jarmarki w Polsce odbywały się od średniowiecza, z czasem zmieniały swój charakter stając się wielkimi imprezami handlowymi. W Myszkowskim najbardziej znane są jarmarki żareckie, które sięgają tradycją XVI w. W 1556 r. król Zygmunt August dał Żarkom trzy jarmarki w ciągu roku, mianowicie na św. Stanisława, na Nawiedzenie Matki Boskiej oraz na św. Andrzeja. Na dwa tygodnie przed trwającym tydzień jarmarkiem zjeżdżali do Żarek szlachta, kupcy, obcokrajowcy, którzy wynajmowali pokoje i stajnie u gospodarzy. W dzień handlowano, wieczorami uczęszczano w gospodzie. Jarmarki odbywały się do 1918 r., kiedy to majory przeniesiono do Myszkowa w związku z utworzeniem parafii pw. św. Stanisława. Aktualnie tradycyjnych jarmarków już nie ma, ale w Żarkach w każdą środę i sobotę odbywa się wielkie handlowanie, na targowisku czynnych jest około 450 stoisk handlowych (można nabyć produkty rolnicze, ogrodnicze, rzemieślnicze, przemysłowe). W Koziegłowach było 6 jarmarków w roku; przeważnie przypadły na dni odpustu w miejscowym kościele parafialnym i kaplicach kościelnych; aktualnie cotygodniowe handlowanie, zwane "rynkiem" odbywa się w poniedziałki na targowisku miejskim. Mrzygłód w 1613 r. dzięki staraniom ówczesnego właściciela księcia J. Zbarskiego otrzymał od króla Zygmunta III Wazy przywilej na odbywanie 3 jarmarków rocznie.

Jaroszów – wieś sołecka w gm. Żarki. Pierwsza wzmianka historyczna w 1428 r. Prawdopodobnie w pobliżu Jaroszowa (wg innych historyków w pobliżu Swaryszowa nad rzeką Mierzawą) w 1246 r. doszło do potyczki, w której Konrad Mazowiecki pokonał Bolesława Wstydlivego. W pierwszych latach Polski Ludowej w Jaroszowie swą siedzibę miała Gromadzka Rada Narodowa sąsiedniej wsi - Zawada. W 1827 r. we wsi było 16 domów i 85 mieszkańców, w końcu XIX w. 28 domów i 197 mieszkańców; do wsi należało 369 morg ziemi włościańskiej, zaś do pobliskiego folwarku 986 morg ziemi (z tego 224 morgi ziemi ornej). 31 XII 2004 r. wioska liczyła 220 mieszkańców, w 2006 r. - 216, a na koniec 2021 r. - 221. W wiosce jest kaplica spełniająca rolę kościoła. W pobliskim lesie, na Kozielcu, zbiorowy grób ofiar pomoru w 1832 r. W pobliżu dawny kamieniołom będący odkrywką geologiczną pn. "Skarby ziemi".

Jaskinia – naturalne próżnie w skałach powstające wskutek różnorodnych procesów geologicznych; najczęstszym procesem prowadzącym do powstania jaskiń są zjawiska krasowienia skał, a więc ich rozpuszczania przez wodę.

Stopień trudności, długość korytarzy, różnica poziomów, występowanie kominów, studni, zawalisk, szczelin oraz niekiedy szata naciekowa powodują zaliczanie ich przez grotolazów do miejsc nad wyraz atrakcyjnych dla speleologów. Największe skupisko jaskiń w Myszkowskiem znajduje się w gminie Niegowa; są tam zarazem najciekawsze jaskinie Jury. W gm. Niegowa znajdują się pierwsza (J. Wierna dł. 1027 m, głębokość 30 m) i trzecia co do długości jaskinia na Jurze Krakowsko-Częstochowskiej (J. Brzozowa dł. 645 m, gł. 18 m). Na tym terenie zlokalizowane są także inne, nie mniej rozległe jaskinie, mianowicie: J. Piętrowa Szczelina w Niegowie ma 400 m długości i 45 głębokości, J. Wiercica 220 m dł. i 31 m głębokości, J. Kryształowa 200 m dł. i 14 m gł., J. ks. Borka w Niegowie 90 m dł. i 21 m gł., J. Sucha w Bobolicach 75 m dł. i 21 m gł.; Jaskinia w Sokolnikach oraz J. Trzebniewska mają po 70 m długości, Jaskinia w Trzebniewie II 59 m dł., a jaskinie Kamiennego Gradu oraz Ludwinowska po 50 m dł. Każda z nich na swój sposób jest jednak niebezpieczna dla amatorów podziemnych wędrówek. Najciekawszą, z punktu widzenia archeologów, jest J. Stajnia w Mirowie, w której w 2009 r. naukowcy z Uniwersytetu Szczecińskiego znaleźli 3 zęby neandertalczyka.

Jaskinia Brzozowa - znajduje się w Trzebniewie. Odkryta 19 IX 1999 r., jest trzecią pod względem długości jaskinią na Jurze Krakowsko-Częstochowskiej. Długość 645 m, głębokość 18,5 m, wysokość otworu 400 m npm. Jedna z najciekawszych jurajskich jaskiń z bogatą szatą naciekową; wejście zamknięte betonowym włazem.

Jaskinia Kamiennego Gradu – znajduje się w Mirowskiej Górze w pobliżu Niegowy; długość 50 m, głębokość 20 m, wysokość otworu, znajdującego się w sporym leju na prywatnym polu, 385 m npm. Z jaskini w okresie dwudziestolecia międzywojennego eksploatowano szpat, prace przerwano w następstwie zawału. Jaskinia ma charakter zawaliskowy, jest uboga w szatę naciekową. W czasie zwiedzania, na skutek gwałtownego ruchu turysty lub manewrowania sprzętem bądź plecakiem często zdarza się wywołanie lawiny kamieni.

Jaskinia Kryształowa – znajduje się w Ludwinowie, gm. Niegowa. Odkryta w 1928 r.; przez wiele lat eksploatowano w niej kalcyt, po czym otwór wejściowy zasypano. Ponowne wejście i zbadanie jaskini nastąpiło 13 lipca 1965 r. Długość jaskini 200 m, głębokość 14 m; jaskinia jest ciekawa dla speleologów ze względu na skomplikowaną sieć korytarzy. Samo przejście przez otwór wejściowy przypomina przekrojem syfon pod zlewozmywakiem zmuszając eksploratora do pokonywania go na plecach. W wielu miejscach znaleźć można przezroczyste w kolorze miodowym heliktyty, zachowały się także liczne białe makarony. Dno jaskini wypełnia rumosz, duże bloki skalne, w kilku korytarzach podłoże zalega gliniane namulisko. Po pracach górniczych, prowadzonych także z użyciem materiałów wybuchowych (o czym świadczą otwory strzałowe) zachowały się zbutwiałe stemple.

Jaskinia Księża Borka – znajduje się w pobliżu Niegowy we wzgórzu Bukowiec Wielki i jest znana z trudnego do odnalezienia otworu wejściowego. Jaskinia ma rzadki na Jurze charakter zawaliskowy. Długość 90 m, głębokość

21 m, wysokość otworu około 400 m npm. Odkryto ją 13 III 1957 r., a jako pierwszy zwiedził ją niegowski proboszcz ks. Borek.

Jaskinia Ludwinowska – znajduje się w Ludwinowie, gm. Niegowa. Dł. 50 m, gł. 11 m, wysokość otworu 390 m npm. Jaskinia znana co najmniej od 1853 r. Do jej wnętrza prowadzi dwa otwory; dno zalega gliniaste namulisko.

Jaskinia Piętrowa Szczelina – siódma pod względem długości jaskinia na Jurze Krakowsko-Częstochowskiej. Dł. 400 m, gł. 45 m, wysokość otworu 400 m npm. Jaskinia, odkryta 24 III 1967 r., znajduje się we wnętrzu Wielkiej Góry, wzniesienia znajdującego się pomiędzy Niegową i Mirowem. Jaskinia jest jedną z największych i najciekawszych na Jurze. Ma ciekawą budowę, mianowicie u góry charakter szczelinowy, następnie zawalisko w dużej komorze i dalej ciąg korytarzy; można w niej natrafić na heliktyty o zabarwieniu miodowym. Końcowa partia jaskini zawiera korytarze wyjątkowo bogate w różnego kształtu kalcytowe nacieki o czerwonej barwie. Do pokonania szczeliny we wstępnej partii konieczna jest lina oraz umiejętności wspinaczkowe.

Jaskinia Stajnia – jest w Grzędzie Mirowsko-Bobolickiej. Penetrowana w latach 2007-2009 przez studentów pod kierunkiem dr. Mikołaja Urbanowskiego z Uniwersytetu Szczecińskiego. Odnaleziono szczątki kultury materialnej człowieka neandertalskiego (groty strzał, noże krzemienne) i kości zwierząt z okresu epoki lodowcowej (115 tys. – 75 tys. lat temu), m.in. ząb nosorożca jaskiniowego, szczękę megalocerosa, nasadę kości długiej niedźwiedzia jaskiniowego. Najważniejszym odkryciem okazały się 3 zęby, w tym trzonowy, należący do 20-letniego mężczyzny neandertalskiego, na którym widnieją urazy związane z używaniem wykałaczki. J. Stajnia jest pierwszym miejscem w Europie Środkowo-Wschodniej, gdzie natrafiono na ślady neandertalczyka.

Jaskinia Sucha – znajduje się pomiędzy Bobolicami i Mirowem w gm. Niegowa; dł. 75 m, gł. 21 m, wysokość otworu 360 m npm. Do jej wnętrza prowadzą cztery wejścia, z których jedno jest na wysokości podłoża, drugie na wysokości 8 m w trudno dostępnej skale, pozostałe dwa są łatwo dostępne dla przeciętnego wspinacza. Jaskinia nie ma szaty naciekowej, jej dno pokrywa gliniane namulisko. Schodzenie w dół przypomina zjazd po mokrej jurze.

Jaskinia Trzebniewska – znajduje się w Trzebniewie, gm. Niegowa. Dł. 70 m, gł. niewielka, wysokość otworu 410 m npm. Najstarsza wzmianka o jaskini pochodzi z 1878 r. W przeszłości miejsce eksploatacji kalcytu.

Jaskinia w Sokolnikach – jaskinia długości 70 m i głębokości 7 m, z otworem na wysokości 295 m npm, znajdująca się – jak nazwa wskazuje – w Sokolnikach, gm. Niegowa. Jaskinia znana jest przynajmniej od 1933 r., jej ściany i strop zostały nieco zniszczone na skutek eksploatacji kamienia. Dno jaskini pokrywa rumosz skalny, pod którym widoczne jest gliniaste namulisko.

Jaskinia w Trzebniewie II. W jaskini, znanej co najmniej od 1949 r., pod koniec 1997 r. odkryte zostały boczne odnogi. Długość jaskini wynosi 59 m, jej głębokość jest niewielka; otwór wejściowy znajduje się na wysokości 375 m npm. Do jaskini prowadzi pięć otworów wejściowych, w centralnej części znajduje się obszerna sala, częściowo pozbawiona stropu.

Jaskinia Wiercica – jej wejście znajduje się w gm. Niegowa w pobliżu przysiółka Ostrężnik należącego do wioski Trzebniów. Długość 220 m, głębokość 31 m; jaskinia powstała na pionowej szczelinie, a otwór wejściowy znajduje się w obszernym ziemnym leju. Całość ma charakter mocno skomplikowanego labiryntu, ale w jaskini nie ma bocznych odgałęzień. Zwiedzanie wymaga użycia liny i umiejętności wspinaczkowych; wejście jest zamknięte stalowymi drzwiami. Dno jaskini pokrywa rumosz skalny, na stropie występują polewy naciekowe. Jaskinię, odkrytą przez poszukiwaczy szpatu, zbadano 9 lipca 1954 r. W 1966 r. odkryto w niej szkielet największego ze znalezionych w Polsce okazów niedźwiedzia jaskiniowego.

Jaskinia Wierna – największa w Myszkowskim i na Jurze Krakowsko-Częstochowskiej; zarazem zaliczana na najpiękniejszych. Dł. 1027 m, gł. 30 m. Odkryta 2 stycznia 1976 r., w następnych latach poznawano nowe odgałęzienia, przy czym kolejne duże odkrycie nastąpiło 21 kwietnia 1991 r., kiedy to odnaleziono 120 m korytarzy, a w tydzień później dalszych sto metrów. Wejście do jaskini, znajdujące się w pobliżu przysiółka Ostrężnik w gm. Niegowa, zabezpieczono kratą, dzięki czemu uchroniono przed zniszczeniami bogatą szatę naciekową. W tzw. Niskiej Sali zachowały się liczne gniazda stalaktytów, zaś w sąsiedniej (Sala Rysia o wymiarach 20 na 4 m) pierwsi eksploratorzy znaleźli kompletny szkielet rysia zalany naciekiem.

Jastrząb – wieś sołecka w gm. Poraj. Wioska, zwąca się początkowo Jastrzębie, lokowana była w 1576 r. przez bp. krakowskiego Piotra Myszkowskiego (ale sołtys Jan Orlik nie doprowadził lokacji do końca, bowiem osiadło zaledwie 2 kmieci). 11 stycznia 1606 r. bp Bernard Maciejowski nadał Jastrząb wójtowi koziegłowskiemu Aleksandrowi Deniszowi z prawem osiedlenia kolejnych dwu kmieci i 4 zagrodników. Po Deniszu dzierżawiącym sołectwo do 1629 r. wieś posiadał Stanisław Zaboklicki płacący biskupowi 50 florenów czynszu rocznie. Jastrząb wszedł do klucza dóbr koziegłowskich razem z Kamienicą Polską, Rudnikiem, Rzeniszowem i Smardzewem; kluczem administrowali dzierżawcy: Aleksander Kuciński od 1593 r., wójt Aleksander Renisz do 1629 r., Stanisław Zaboklicki do 1645 r. Do 1790 r. wieś znajdowała się w Księstwie Siewierskim; po drugim rozbiorze Polski włączona w granice Prus (1793-1807). W okresie zaborów była w pow. będzińskim, w guberni piotrkowskiej; od 1927 r. w pow. zawierciańskim, a od 1956 w pow. myszkowskim. W pierwszych latach PRL wioska była siedzibą gromadzkiej rady narodowej. W latach 70-tych XX w. w bezpośrednim sąsiedztwie wsi zbudowano zbiornik wodny na Warcie „zalew Poraj”, co w istotny sposób wpłynęło na przekształcenie się miejscowości w ośrodek wypoczynkowy. W pobliżu wsi jesienią 2004 r. oddano do użytku 26,5-km. ścieżkę edukacyjno-leśną prezentującą miejscową faunę i florę. Pod koniec XIX w. wieś miała 74 domy i 493 mieszkańców, pobliski folwark zamieszkiwało 9 osób, zaś Jastrząb Komorniki, mający 10 domów – 60 osób. Na koniec 2004 r. wieś liczyła 1303, w 2006 r. - 1309, a na koniec 2021 r. - 1279 mieszkańców. W wiosce jest szkoła podstawowa, kościół, OSP, bar, placówki handlowe, basen kąpielowy, przystań jachtowa, sezonowy wodny posterunek policji. Przez wioskę prowadzą znakowane szlaki turystyki rowerowej i pieszej.

Jastrzębiec – szlachecki herb polski, poświadczony w źródłach z początków XIV w. W polu błękitnym umieszczona jest srebrna podkowa, ocelami zwrócona w górę, pośrodku mająca krzyż kawalerski złoty. Herb ten miał otrzymać rycerz Accipitryn za zasługi w walce z Tatarami. Herbu używali m.in. Piotr Myszkowski z Przeciszowa, Wojciech Jastrzębiec – biskup krakowski, późniejszy arcybiskup gnieźnieński. Jastrzębiec to herb najczęściej występujący w Polsce; pieczętowało się nim blisko siedemset rodzin, w tym także Myszkowscy z Mirowa.

Jaworznik – wieś sołecka w gm. Żarki. Jedno ze starszych miejsc osadnictwa w tym rejonie, badania archeologiczne znajdują tu ślady z epoki kamiennej i okresu średniowiecza. Wieś wzmiankowana w 1373 r. w dokumentacji Władysława Opolczyka. W XV w. należała do dóbr Krystyna z Koziegłów. Od 1836 r. we wsi funkcjonowała fabryka likierów i słodkich wódek, browar piwa bawarskiego, fabryka octu i gorzelnia wzniesione przez Piotra Steinkellera do spółki z chemikiem Robertem Philippem. We wsi była niegdyś cegielnia. 24 IV 1863 r. miała tu miejsce bitwa powstańców styczniowych z wojskami carskimi (upamiętnia to, ustawiony w maju 2013 r. na skwerze przed kościołem kamień z inskrypcją). 31 X 1943 r. hitlerowcy spacyfikowali wieś rozstrzelując 22 mieszkańców; ofiarom wojny poświęcono odsłoniętą 11 listopada 2003 r. (wmurowaną w ścianę kościoła) tablicę ze słowami Jana Pawła II „Wojna jest zawsze porażką ludzkości”. W latach 1955-1959 wieś była siedzibą władz gromadzkich. W 1827 r. było tu 16 domów i 85 mieszkańców, pod koniec XIX w. 140 domów i 1052 mieszkańców. 31 XII 2004 r. wioska liczyła 754, w 2006 r. - 777, a na koniec 2021 r. - 779 mieszkańców. Na skraju wsi kapliczka z pocz. XX w., liczne prywatne stawy rybne. Obecnie: we wsi jest szkoła podstawowa, kościół, remiza OSP, sklep.

Jura Częstochowska – północna część Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej; malowniczy, mający rzadką sieć rzeczną obszar o pow. ok. 1300 km² najeżony wąwozami, ostańcami i jaskiniami, porośnięty unikalną roślinnością. Najwyższe wzniesienie – Góra Zamkowa (zwana też G. Aleksandra Janowskiego) w Podzamczu k. Ogrodzieńca, 504 m n.p.m. Najcenniejsze fragmenty terenu objęto ochroną prawną poprzez utworzenie w 1981 r. Parku Krajobrazowego „Orlich Gniazd” o pow. 59.717 ha ciągnącego się od przełomu Warty pod Mstowem po Pustynię Błędowską oraz od Niegowonic po Udórz. W Parku zlokalizowana jest większość ruin zamków i strażnic obronnych szlaku „orlich gniazd”. W granicach Parku znajduje się m.in. gmina Żarki oraz spory obszar gm. Niegowa.

Jurajski park krajobrazowy „Orlich Gniazd” (utworzony w latach 1980-81 na mocy uchwał wojewódzkich rad narodowych w Częstochowie i Katowicach) rozciąga się od przełomu Warty pod Mstowem na północy po linię Pustynia Błędowska – Rabsztyn – Trzyciąż na południu obejmując praktycznie całą Wyżynę Częstochowską oraz fragment Wyżyny Olkuskiej. Powierzchnia parku wynosi 59.717 ha, z czego aż 58.370 ha leży w woj. śląskim (pozostałe 1347 ha w woj. małopolskim). Na terenie parku znajduje się większość „orlich gniazd” (poetyckie określenie średniowiecznych zamków wzniesionych w średniowieczu na wzgórzach). W rzeźbie dominują liczne ostańce oraz pasma

wapiennych wzniesień. Do najbardziej znanych należą: Skałki Mirowsko-Bobolickie w pow. myszkowskim, Skałki Rzędkowickie, Podlesickie i Pasma Smoleńsko-Niegowonickie w pow. zawierciańskim oraz Sokole Góry i Góry Towarne w pobliżu Olsztyna. W tych też rejonach występuje duże nagromadzenie jaskiń (w obrębie Wyżyny Częstochowskiej jest ich ponad 250).

Jurajski Park Narodowy – powierzchnia projektowanego JPN wyniesie 4602,59 ha, park będzie miał charakter wyspowy: będzie się składał z 2 części: olsztyńskiej (powierzchnia 1078,11 ha) i złotopotockiej (pow. 3524,48 ha). Projektowany park narodowy w zdecydowanej większości swej powierzchni znajdzie się na terenie dwóch gmin: Janów i Olsztyn, ale zajmie też skrawek gm. Niegowa (335,91 ha) oraz gm. Żarki (118,01 ha). JPN będzie chronił bogato rozwiniętą rzeźbę krasową powierzchniową i podziemną, istniejące i projektowane rezerваты przyrody, zabytkowe obiekty architektury (zamki w Olsztynie, Ostrężniku, park i pałac w Złotym Potoku), grodzisko „Osiedle Wały” i strażnicę jurajską w Suliszowicach. Termin utworzenia JPN nie jest znany.

Juszyński Michał Hieronim (1760–1830), ur. w Gniazdowie. Poeta i bibliograf, ksiądz; poematy satyryczne; „*Dykcjonarz poetów polskich*”, cenne źródło hist.-lit. i bibliograficzne.

Kapelusz – rekordowej wielkości nakrycie głowy, wpisane w październiku 2006 r. do Księgi rekordów Guinnessa, znajdowało się w Koziegłowach przy wjeździe do miasta od strony Częstochowy. Kapelusz zaprojektowany przez Romana Noszczyka, powstał w dniach 20-23 lipca 2006 r.; szyły go członkinie miejscowego Koła Gospodyń Wiejskich, pracownicy Domu Kultury, Urzędu Gminy, firmy „Atalia bis” i in. Zużyto 5500 m taśm z osikowego tyka; nakrycie głowy miało średnicę 6,65 m, wysokość 2,6 m, obwód ronda 21,9 m. Pod koniec 2010 r. kapelusz, eksponowany pod gołym niebem, na skutek działania warunków atmosferycznych uległ zniszczeniu.

Kępin – przysiółek w gm. Żarki. W pobliżu rezerwat przyrody pn. Cisy Przybynowskie, obok którego przebiega znakowany szlak rowerowy.

Kirkut – jedyny w pow. myszkowskim cmentarz żydowski znajduje się w Żarkach przy ul. Polnej. W 24 nieco chaotycznie rozmieszczonych rzędach znajdują się 793 macewy z XVIII, XIX i XX w. z charakterystyczną symboliką. Wiele z zachowanych grobów posiada kamienne obramowanie. Nekropolia zajmuje obszar ok. 2 ha, otoczona jest żywopłotem i z jednej strony kamiennym parkanem, w który wmurowano fragmentarycznie zachowane, zniszczone być może zębem czasu, macewy. W lipcu 2005 r. burmistrz Żarek podpisał porozumienie z dziekanem Katedry Judaistyki UJ w Krakowie w sprawie zinwentaryzowania istniejących grobów, wykonania fotografii nagrobków i wydania dokumentacji w formie książkowej.

Klemens z Mrzygłodu - w 1402 r. figurował na liście studentów Akademii Krakowskiej.

Kłucz dóbr – w okresie rozwoju gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej XVI-XVIII w. była to forma organizacyjna majątków ziemskich, obejmująca kilka bądź kilkanaście folwarków znajdujących się pod wspólnym zarządem.

Kluczem dóbr zarządzał urzędnik dworski zwany ekonomem (pod koniec XVIII w. jego ranga zarządcy spadła do roli zarządcy pojedynczego folwarku).

Klucz dóbr mrzygłodzkich - (granice którego nie pokrywały się z granicami parafii w Mrzygłodzie) należący do Rokossowskich w latach 1787-1791 obejmował folwarki Dziechciarze, Marciszów, Mrzygłódka, Niwki, Papiernia, Poręba Mrzygłodzka, Zawiercie Wielkie oraz wsie Krzemenda, Łośnice, Marciszów, Niwki, Poręba Mrzygłodzka, Zawiercie Wielkie, Kuźnica, Mrzygłodzki Dwór, a w 1793 r. dodatkowo Porębę i Zawiercie.

Klucz koziegłowski – klucz dóbr w Księstwie Siewierskim, pierwotnie prywatny, od 1519 r. biskupi, z siedzibą na zamku koziegłowskim, gdzie wykonywane było również sądownictwo spraw z klucza. Obejmował miasto Koziegłowy i 13 wsi, m.in. Jastrząb, Rudnik, Rzeniszów, Siedlec, Kamienica Polska. Był, obok klucza siewierskiego, jedną z dwu jednostek zarządu dóbr biskupich w Księstwie Siewierskim. Jego dobra były przeważnie dzierżawione przez biskupów osobom prywatnym, z których znani są m.in. Aleksander Kuciński (1593) i Aleksander Renisz (1629). Obok produkcji rolnej w dobrach klucza znajdowały się również liczne kuźnice. W 1790 r., na mocy uchwały sejmowej, dobra klucza koziegłowskiego przeszły na własność skarbu państwa.

Klucz dóbr żareckich - w XVIII w., gdy właścicielem Żarek był Adam Męciński, w jego skład wchodziły m. Żarki oraz wsie Ciszówka, Choroń, Moczydła, Myszków, Nowa Wieś, Wysoka i Zaborze oraz pustkowie Goce.

Koclin – wieś sołecka w gm. Koziegłowy. Wieś założona na prawie magdeburskim. Pierwotnie, gdy wieś stanowiła własność rodu Koziegłowskich zwała się Coczlyno, później Koclino. W dokumencie z 1430 r. jest informacja, że Krystyn II Koziegłowski odstąpił Wojciechowi – sołtysowi z Koclina sołectwo w Koclinie w zamian za sołectwo w Lgocie. W końcu XVI w. wieś opustoszała; w 1787 r. Koclin liczył 28 osób, w 1790 r. – 32, w 1996 r. – 78, w 2004 r. 81, 31 XII 2006 r. - 77, a na koniec 2021 r. 109 mieszkańców.

Kolej biegnąca przez ziemię myszkowską powstała w okresie budowy Warszawsko-Wiedeńskiej Drogi Żelaznej. Linia kolejowa na całej swej długości (328 km) od Warszawy do Granicy (obecnie Maczki) została wybudowana w okresie od kwietnia 1840 do kwietnia 1848 r. Jako jedyna w rosyjskiej sieci kolejowej miała rozstaw szyn 1435 mm (a nie, jak stosowany wówczas w Rosji, 1524 mm). Głównym projektantem i budowniczym linii kolejowej był inż. Stanisław Wysocki. Jednym z najważniejszych animatorów budowy kolei był Piotr Antoni Steinkeller, właściciel dóbr żareckich. W 1847 r. w Poraju otwarto stację III klasy; wybudowano przy niej osiedle kolejarskie składające się z trzech domów. Także w 1847 r. urządzono stację Myszków, której przyznano II klasę. U uruchomienie końcowego odcinka kolei Częstochowa – Granica odbyło się 15 IV 1848 r. Początkowo kolej warszawsko-wiedeńska była jednotorowa, dopiero w 1879 r. od Warszawy do Częstochowy i Myszkowa został doprowadzony drugi tor kolejowy. Wg rozkładu jazdy z 1883 r. z Warszawy do Granicy kursowały w ciągu doby 3 pociągi tam i tyleż z powrotem. W 1850 r. podróż koleją pomiędzy Częstochową a Warszawą odbyło 10.926 osób, a na trasie Częstochowa –

Myszków 10.489 pasażerów. W 1879 r. zawiadowcą stacji Myszków był Antoni Liczbiński (zm. 11 IV 1879 r. w wieku 53 lat, pochowany na cmentarzu parafialnym w Żarkach). Linię zelektryfikowano w latach 1953-57, przy czym przez odcinek z Częstochowy do Zawiercia pierwszy pociąg elektryczny przejechał 1 maja 1956 r. W 2005 r. szlakiem tym w obydwu kierunkach przejeżdżało przez Myszków (nie licząc pociągów ekspresowych i towarowych) w ciągu doby 70 pociągów osobowych, przyspieszonych i pospiesznych. (zob. też CMK).

Komornicy – ludność chłopska na ziemiach polskich nieposiadająca ziemi i chałupy, mieszkająca kątem u bogatych kmieci. Utrzymywali się z pracy najemnej u bogatych chłopów bądź we dworze; stosunkowo często zmieniali miejsce zamieszkania. Od połowy XVII w. pojawili się komornicy mający małe gospodarstwa rolne, zobowiązani do pańszczyzny do 3 dni w tygodniu na rzecz dziedzica, którzy z czasem przekształcili się w robotników rolnych. Mieszczanom, którzy nie posiadali własnego domu (komornikom) nie wolno było piwem szynkować – pisze J. Wiśniewska w „Almanachu ziemi kozięgłowskiej”.

Konfederacja barska 1768-1772 – zbrojny związek szlachty związany 29 lutego 1768 r. w Barze na Podolu skierowany przeciwko umacnianiu się rosyjskich wpływów w Polsce, reformom ustrojowym i królowi Stanisławowi Augustowi. Z dowódców konfederackich wybitniejszy talent wykazał jedynie Kazimierz Pułaski (późniejszy bohater Stanów Zjednoczonych Ameryki). Najdłużej bronili się konfederaci w Częstochowie – do 18 VIII 1772 r. Upadek konfederacji barskiej był pretekstem do dokonania I rozbioru Polski. Działania toczyły się także na ziemi myszkowskiej, przemierzające ten teren wojska rosyjskie i austriackie dokonywały zniszczeń, rekwizycji i rabunków. Zakwaterowany w Żarkach oddział rosyjski posiadał kasę, która stała się przedmiotem zuchwałego napadu jednego z żołnierzy konfederackich. Polak zabijając nocą wartownika skradł 4 tys. dukatów w złocie, po czym zbiegł do Częstochowy i łup przekazał stacjonującemu w klasztorze oddziałowi konfederatów.

Kopalnia Adela w Nieradzie (obecnie dzielnica Myszkowa) – kopalnia węgla brunatnego czynna od 1922 r. do stycznia 1924 r. Należała do Włodzimierza Modzelewskiego z Pohulanki, który w 1923 r. założył dla jej eksploatacji spółkę z o.o. pod nazwą Nieradzkie Towarzystwo Przemysłowo-Górnictwo. Maksymalna produkcja kopalni (w 1923 r.) 17 607 t.

Kopalnia Adolf w Będuszu (obecnie dzielnica Myszkowa) – kopalnia węgla brunatnego czynna była w latach 1900-1901. Należała do braci Baurertz. W 1918 r. została wydzierżawiona inżynierom Karolowi Tuszyńskiemu i Stefanowi Mierzejewskiemu. Produkcja (w 1900 r.) wynosiła 6166 t.

Kopalnia Hanna na Mijaczowie (obecnie dzielnica Myszkowa) - kopalnia węgla brunatnego należąca do b-ci Baurertz, eksploatowana była w 1870 r. (pod nazwą „Mijaczew”), potem w latach 1915-1919. Od 5 czerwca 1918 r. wydzierżawiona inżynierom Karolowi Tuszyńskiemu i Stefanowi Mierzejewskiemu. Produkcja kopalni w 1870 r. – 213 t, w 1919 r. – 984 t.

Kopalnia Markowice – kopalnia węgla brunatnego w Markowicach gm. Koziegłowy, eksploatowana w latach 1886-1887; należała do Adolfa Jackowskiego i Berka Glickmanna, a w 1887 r. do B. Glickmanna i Gitla Cettina. Maksymalna produkcja (1886 r.) wynosiła 1690 t.

Kopalnia Mrzygłód – kopalnia węgla brunatnego w Mrzygłodzi (obecnie dzielnica Myszkowa), eksploatowana była w latach 1827-1829, należała do Rokossowskiej. Produkcja w 1827 r. wynosiła ok. 300 t.

Kopalnia Nierada w Nieradzie (obecnie dzielnica Myszkowa) – kopalnia węgla brunatnego, eksploatowana w latach 1900-1922. Należała do Piotra Skrzyszewskiego, a od 20 IX 1917 r. dzierżawiona przez Zygmunta Szczotkowskiego. W latach 1921-1922 kopalnię eksploatowali Cederbaun i Oppenheim. Produkcja (maksymalna) w 1907 r. wynosiła 48 339 t., w 1920 r. – 17 177 t.

Kopalnia wolframu, molibdenu i miedzi – w projekcie. W połowie XX w. w rejonie pól będących na peryferiach Myszkowa, na głębokości ok. 1 km, odkryto złoża wolframu, molibdenu i miedzi. Koncesję na poszukiwanie złóż posiada Śląsko-Krakowska Kompania Górnictwa Metali będąca własnością australijskiej spółki Strzelecki Metals. W 2011 r. prowadzono odwierty dla ustalenia wielkości złóż.

Kotowice – wieś sołecka w gm. Żarki. Miejscowość po raz pierwszy wzmiankowana w 1385 r. W XIX w. wieś i folwark Kotowice oraz Pohulanka i wieś Mirów stanowiły własność Eugeniusza Rychłowskiego i obejmowały 1831 morg; należały wówczas do gminy i parafii Włodowice. Na skraju wioski największy w powiecie cmentarz wojenny z czasów I w. św. W 1827 r. było tu 29 domów i 183 mieszkańców, w 1880 r. 38 domów i 216 mieszkańców. W dn. 31 XII 2004 r. wieś liczyła 472, w 2006 r. – 466, a na koniec 2021 r. 463 mieszkańców. W wiosce (do 1975 r. będącej siedzibą władz gromadzkich) jest szkoła podstawowa, kościół, remiza OSP, sklep, gospodarstwo agroturystyczne.

Kotowice – cmentarz wojenny utworzony wiosną 1915 r. W 39 zbiorowych i 4 indywidualnych mogiłach pochowano 549 żołnierzy (424 Austriaków, 68 Niemców i 57 Rosjan) poległych w potyczkach I wojny światowej mających miejsce w okresie między 17 XI a 1 XII 1914 r. w tym rejonie Jury. W 1936 r. przeniesiono nań ciała żołnierzy z innych, okolicznych nekropolii. Aktualnie w Kotowicach znajdują się nagrobki przeniesione z cmentarza w Łutowcu, trzy niemieckie stele z mogił zbiorczych w Przewodyszowicach oraz postument nagrobny 100, 49 i 81 austriackiego pułku piechoty z cmentarza wojennego w Morsku. Największy piaskowy krzyż pochodzi z cmentarza wojennego w Ludwinowie. Po przeprowadzonej w 1936 r. komasacji kotowicka nekropolia stała się miejscem spoczynku ok. 2 tys. żołnierzy. Cmentarz jako jedyny na Jurze jest wpisany do rejestru zabytków; jego unikalność polega na tym, że złożono tu szczątki poległych żołnierzy wszystkich trzech walczących armii (co na Jurze jest wyjątkiem), nadto możemy tu oglądać niespotykane gdzie indziej wykute w piaskowcu pomniki. Spoczywają tu żołnierze pruscy, rosyjscy, austriaccy, mahometanie z pułku bośniackiego, Polacy (wcieleni do armii zaborców), Słowacy, Czesi, Bośniacy,

Węgrzy. Nekropolia otoczona jest kamiennym murem. Przed wejściem na cmentarz stoi stuletnia słupowa kapliczka, symboliczną bramę wykonano pod koniec XX w.

Koza – przysiółek należący do Wysokiej Lelowskiej w gm. Żarki. W latach rozbiorów mieścił się tu rosyjski areszt. Na koniec 2021 r. mieszkały tu 2 osoby. Przebiega tędy oznakowany szlak rowerowy.

Koziegłowski baronat (kompleks koziegłowski) – swoiste państewko feudalne powstałe bodaj w XIII w. należące do rodu Lisów, zajmujące spore tereny nad górną Wartą (początkowo na prawym brzegu rzeki, następnie stopniowo także na lewym, będącym wówczas terytorium przynależnym innej niż Małopolska zwierzchności politycznej). Kasztelan Krystyn, będący wysokim urzędnikiem i znacznym posiadaczem ziemskim w Koronie, jednocześnie z racji dziedziczenia rozległych dóbr koziegłowskich stał się wasalem księcia cieszyńskiego. Zamek rycerski w Koziegłowach, stanowiący rezydencję i główną siedzibę Lisów, stanowił centrum gospodarcze baronatu. W wyniku podziału dokonanego w 1439 r. najstarszy syn Jan odziedziczył m.in. zamek i miasto Koziegłowy, natomiast młodszy Krystyn został panem zamku mirowskiego. W 1440 r. dokonano wpisu do ksiąg ziemskich krakowskich dokonując podziału majątku: Jan, oprócz zamku i miasta Koziegłowy otrzymał Mysłów, Markowice, Winowno, Krusin, Cynków, Gęzyn oraz cztery kuźnice w ziemi siewierskiej, natomiast Krystyn otrzymał m.in. zamek i wieś Mirów, nadto Kotowice, Jaworznik, Leśniów, Moczydło, Postaszowice, Mzurów, Łutowiec i całe sołectwo w Niegowie. W drugiej połowie XV w. rodzina Koziegłowskich popadła w tarapaty finansowe, kilkakrotnie pożyczając pieniądze pod zastaw poważnej części dziedzicznych dóbr, w tym zamku i miasta; w 1460 r. dobra zastawiono Jakubowi z Koniecpola, a w 1481 r. dokonano zastawu na rzecz Stanisława Rudziego. Ostatecznie zamek i baronat zostały sprzedane w 1519 r. przez Krystyna Koziegłowskiego – wnuka kasztelana sądeckiego juniora za 10 tys. florenów węgierskich biskupowi krakowskiemu Janowi Konarskiemu (na rzecz biskupa przeszły zamek i miasto Koziegłowy oraz wsie Koclin, Koziegłówki, Krusin, Markowice, Winowno, Cynków, Wojsławice, Gniazdów, Siedlec, Lgota i Mysłów wraz ze wszystkimi przynależnościami, tj. kuźnicami, młynami, stawami, borami). Z chwilą wejścia kompleksu koziegłowskiego w skład Księstwa Siewierskiego, utworzono w nim urząd starosty koziegłowskiego (niegrodowego, a więc bez uprawnień sądowych). Od ok. 1644 r. urząd starosty koziegłowskiego sprawował Aleksander Denis zwany Murzynem, w 1745 r. starostą koziegłowskim był Błęszyński, burgrabia sieradzki, zaś w roku 1670 Stanisław Kawiecki.

Koziegłowy – miasto, siedziba władz miejsko-gminnych. Pierwotnie zlokalizowane na miejscu dzisiejszych Koziegłówek (niegdyś zwanych Starymi Koziegłowami); założenie obecnego miasta przypisuje się Chrzczonowi (Krystynowi) z Koziegłów, kasztelanowi sądeckiemu, słynnemu rycerzowi spod Grunwaldu dowodzącemu wystawioną własnym kosztem 42. chorągwią (jego imię wymienia po raz pierwszy kronika Jana z Czarnkowa pod rokiem 1383), który u schyłku XIV w. dokonał translokacji osady Koziegłówki. Dokładna data translokacji nie jest znana, wiadomo, że w 1402 w dzisiejszych Koziegłowach był już kościół pw. Bożego Ciała. W 1443 r. w rejonie Koziegłów istniały trzy kuźnice. W 1409 r. stał tu, wzmiankowany przez Jana Długosza, zamek, będący najbardziej na wschód wysuniętą strażnicą Królestwa Polskiego; w 1426 r. gościł w nim król Wł. Jagiełło. Prawa miejskie nadano w 1473 r. Z dniem 14 października 1519 r. miasto sprzedane biskupom krakowskim wchodzi w skład Księstwa Siewierskiego; zamek i miasto wraz z przyległymi włościami nabył od Krystyna Koziegłowskiego za 10 tys. zł na własność biskupstwa krakowskiego Fryderyk, syn Kazimierza Jagiellończyka, biskup krakowski, późniejszy kardynał. W 1529 r. ówczesny pleban pobierał dziesięcinę snopową i pieniężną z Koclina, Koziegłówek, Kuźnicy, Lgoty, Markowic, Mysłowa i Winowna, a w XVII w. ściągali dziesięcinę ze Starych Koziegłów (tj. Koziegłówek), Lgoty, Markowic i Pińczyc. W 1550 r. miasto zbudowało ratusz i urządziło postrzygalnię sukna. W 1655 r. Szwedzi zniszczyli miasto oraz zamek (który ostatecznie z polecenia władz carskich rozebrano wykorzystując kamień do budowy drogi do pobliskiego Gniazdowa); w 1790 r. miasto wraz z Księstwem Siewierskim zostało włączone do Korony; w 1792 r. król Stanisław August Poniatowski potwierdził wszystkie posiadane przez Koziegłowy przywileje i nadał miastu herb (używany do dnia obecnego). Mieszkańcy Koziegłów, trudnili się rolnictwem i rzemiosłem. W XVIII w. było tu 101 rzemieślników, w mieście odbywało się 11 jarmarków rocznie; znaczniejsze budowle tego okresu to, oprócz dworu i kościoła, karczma, 6 młynów i 2 browary oraz dwa szpitale (czyli przytułki dla ubogich). Na szczególną uwagę zasługuje fakt istnienia szkoły i bractwa literackiego, które grupowało ludzi umiających czytać i pisać. Po rozbiorach Koziegłowy przejściowo należały do Prus, w 1807 włączono je do Księstwa Warszawskiego; 11-12 stycznia 1823 r. koziegłowianie witali cara Aleksandra I (króla Królestwa Polskiego). W 1812 r. miasto liczyło 750 mieszkańców. W 1835 r. car Mikołaj I z części baronatu koziegłowskiego utworzył majorat i nadał go gen. Nikicie Pankratiewowi; folwark Pankratiewa miał 326 morg (po 1918 r. majątek rozparcelowano). W 1865 r. miasto liczyło 1031 mieszkańców; na 298 istniejących wówczas domów tylko 8 było murowanych. W 1870 r., za udział mieszkańców w powstaniu styczniowym, a także w następstwie przyspieszonej agraryzacji Koziegłowy utraciły prawa miejskie. W latach 1914-1918 Koziegłowy były pod okupacją niemiecką; w tym czasie z nakazu władz rozpoczęto budowę drogi do Częstochowy. Po odzyskaniu w 1918 r. niepodległości Koziegłowy

otrzymały własną administrację i weszły w skład pow. będzińskiego, a z dniem 1 I 1927 r. do nowo utworzonego pow. zawierciańskiego. W okresie II w. św. Koziegłowy były włączone do III Rzeszy; w tym czasie ok. 250 osób wywieziono do obozów zagłady, prawie 50 osób rozstrzelano, a Żydów poddano holocaustowi. Latem 1942 r. wysiedlono stąd 12 rodzin i 6 pojedynczych osób, wywożąc ich do Rybnika, Raciborza i Prus Wschodnich oraz na roboty do Niemiec. W 1950 r. Koziegłowy odzyskały prawa miejskie, w 1956 r. weszły do nowo utworzonego pow. myszkowskiego. W 1975 r. miasto liczyło 2967 mieszkańców, z których nieco ponad 40% utrzymywało się z pracy na roli; na koniec 2004 r. miało (wraz z dzielnicą Rosochacz) 2406 mieszkańców, w 2006 r. 2424, a na koniec 2021 r. 2401 mieszkańców. Miasto jest ośrodkiem plecionkarskim i tkackim, znanym z wyrabianych z barwionych wiórów koszyków, kapeluszy i zabawek, „nadleśnictwem” sztucznej choinki (w 2002 r. było tu ok. 450 zakładów wyrabiających choinki z tworzyw sztucznych). Latem 2006 r. członkinie Koła Gospodyń Wiejskich współdziałające z Domem Kultury i in. instytucjami w ciągu 4 dni uszyły z osikowego tyka kapelusz-gigant (średnica 6,5 m, wysokość 2,6 m, obwód ronda 21,9 m), wpisany do Księgi rekordów Guinnessa. W mieście jest apteka, szkoła podstawowa, liceum ogólnokształcące, poczta, policja, bank, remiza OSP, placówki handlowe. Spośród zabytków na uwagę zasługuje kościół parafialny pw. Bożego Ciała z (odkrytą w 1972 r.) średniowieczną polichromią wokół ołtarza i kościół pw. św. Barbary z drugiej poł. XVII w. W odbudowanym z pocz. XXI w. od podstaw dawnym pałacu biskupim funkcjonuje przedszkole; atrakcją miasta jest, okresowo prezentowana w domu kultury, galeria obrazów autorstwa i własności mieszkańca miasta - Tadeusza Puszczewicza.

Koziegłowy zamek. Zamek rodu Koziegłowskich stał na północny zachód od obecnego miasta, na niskich łąkach zalewowych; zamek był najbardziej na wschód wysuniętą strażnicą Królestwa Polskiego. Twierdzę wzniesiono przy prastarym szlaku handlowym z Krakowa do Lelowa i Opola, a do budowy przystąpiono pod koniec XII w. z polecenia wojewody krakowskiego Mikołaja h. Lis. Warownia o wymiarach 50 na 25 m otoczona była dwoma pierścieniami wałów ziemnych i fosą; wjazd do środka biegł groblą dł. 125 m usypaną przez teren bagienny. W 1426 r. gościł w nim król Władysław Jagiełło. W latach 1452-1457 w następstwie najazdów kupców zbrojnych i grasantów zamek został mocno nadwyrężony i opuszczony, dopiero w 1548 r. sumptem bp. krakowskiego Samuela Maciejowskiego został odrestaurowany. Za czasów Jana Długosza (1415-1480), kanonika krakowskiego i słynnego dziejopisa właścicielem zamku był Jan Koziegłowski, który w 1472 r. nadał przywilej mieszkańcom miasta Koziegłowy i sąsiedniej wioski Gniazdów w zamian za świadczenie pracy przy zamku: „W zimie obrąbywać będą lód w fosach i parkany przy zamku naprawiać...”. Twierdzę zniszczyli Szwedzi w 1655 r. podczas odwrotu spod Jasnej Góry, a jej pozostałości z polecenia władz carskich w 1865 r. rozebrano wykorzystując kamień do budowy drogi do Gniazdowa. Obecnie po zamku praktycznie nie ma śladu, nie licząc zarysu wałów i fosy.

Koziegłówki – wieś sołecka w gm. Koziegłowy. Wieś założona w 1106 r. przez Drogosława h. Zerwikaptur. Około 1180 r. okolice Koziegłówek weszły w skład kasztelanii bytomskiej sięgającej Warty, potem drogą darowizny dokonanej przez Kazimierza Sprawiedliwego znalazły się obrębie księstwa raciborskiego, co w latach późniejszych zdecydowało, że ta część ziemi znalazła się w księstwie opolskim, bytomskim, a w końcu cieszyńskim, wchodząc w skład starostwa siewierskiego, by w 1443 r. z całym Księstwem Siewierskim przejść pod władanie biskupów krakowskich. Za czasów Kazimierza Sprawiedliwego (panował 1177-1194) trafiła w ręce Mikołaja h. Lis. W 1241 r. miejscowość spalona przez Tatarów. Parafia znana od 1294 r.; pierwszym znanym z imienia proboszczem był ks. Michał (wzmianka o nim pochodzi z 1325 r.). Drewniany kościół pw. św. Mikołaja i św. Wojciecha (wzniesiony przez Mściwoja z Krzelowa - wojewodę sandomierskiego), który uległ ruinie i nie został odbudowany; w jego miejsce w 1639 r. postawiono drewnianą kaplicę z obrazem św. Antoniego Padewskiego. U schyłku XIV w. za czasów Chrzczona doszło do translokacji osady, miejscowość została przeniesiona w miejsce dzisiejszych Koziegłówek, zaś dotychczasową osadę zaczęto zwać Stare Koziegłowy, a od 1507 r. Koziegłówki. W parafii już w 1595 r. była szkoła elementarna; była też ochronka dla dzieci i szpital (czyli przytułek) dla ubogich. W 1787 r. wieś liczyła 409 mieszkańców, w 1795 r. 62 chłopów pańszczyźnianych i 13 plebańskich, w 1827 r. we wsi było 90 domów i 693 mieszkańców, a w 1994 r. 952 osoby. Kaplica cmentarna z 1853 r.; mur otaczający plebanię z portalami z dawnej świątyni, zbudowany w 1603 i 1763 r. W latach 1903-8 staraniem ks. S. Zapałowskiego wybudowano nowy kościół pw. św. Antoniego, konsekrowany w 1910 r. Znajduje się w nim słynny obraz św. Antoniego Padewskiego poświęcony przez papieża Urbana VIII (przywiózł go do Koziegłówek w 1635 r. dr Mateusz Żaczekowicz). W lipcu 1943 r. Niemcy wysiedlili z Koziegłówek 200 osób z 42 rodzin przekazując gospodarstwa Niemcom przesiedlonym z Rumunii. We wsi, będącej do 1975 r. siedzibą władz gromadzkich, jest szkoła podstawowa, remiza OSP, placówki handlowe. Na koniec 2004 r. wieś liczyła 899, 31 XII 2006 r. – 902, a na koniec 2021 r. 908 mieszkańców. Zachował się wielkanocny zwyczaj pełnienia warty przy grobie Chrystusa w kościele przez przebranych za żołnierzy młodzieńców, zwany „Turki”.

Kręciwillk – obecnie dzielnica Myszkowa. Osada rybacka powstała pod koniec XVIII w., niegdyś zwała się Goc, później Gać lub młyn Goce. Zimą 1790 r. w tym rejonie namnożyła się ogromna ilość wilków, „...że bez broni nie można było nawet o kilka staj od miasta (Mrzygłodu) wyruszyć po drzewo do lasu”, stąd prawdopodobnie wywodzi się nazwa miejscowości. W 1827 r. miała 11 domów zamieszkałych przez 67 osób. W 1983 r. przyłączona do Myszkowa (od 2001 r. występuje pod nazwą: ul. Koronacyjna). Prowadzą tędy znakowane szlaki turystyki rowerowej i pieszej.

Krusin – wieś sołecka w gm. Koziegłowy. Wioska w XV w. znana pod nazwą Krossin, w XVI – Kruszyn. Początkowo należała do Krystyna Koziegłowskiego, w 1519 r. przeszła w ręce biskupów krakowskich. Kroniki z XV w. wspominają, że w wiosce oprócz łąnów kmiecych był majątek rycerski

(nazwisko rycerza nie znane), z którego dziesięcinę pobierał kapelan zamkowy w Koziegłowach. Na koniec 2004 r. wieś liczyła 232, 31 XII 2006 r. - 226, a na koniec 2021 r. - 223 mieszkańców. W wiosce jest sklep, remiza OSP.

Krystyn z Koziegłów (zm. przed 7 maja 1437 r.) - syn Mściwoja z Kwiliny, w latach 1412–1427 sędzia ziemski sądecki, w l. 1419-1437 kasztelan sądecki. 15 lipca 1410 r. w bitwie pod Grunwaldem dowodził czterdziestą drugą chorągwią wystawioną jego własnym kosztem z jego herbem Lis na sztandarze. Krystyn był sygnatariuszem aktu unii wileńsko-radomskiej w 1401 r., a w 1413 r. unii horodelskiej. Do jego majątków należała tenuta kolska oraz klucze dóbr skupionych wokół zamku Koziegłowy, zamku Mirów oraz wsi Giebułtów. W 1424 r. został odnotowany w historycznym dokumencie mówiącym, że król polski Władysław Jagiełło na prośby ówczesnego właściciela Krystyna z Koziegłów przenosi z prawa polskiego na prawo średzkie należące do niego wsie leżące w ziemi krakowskiej: Choroń, Mirów, Kotowice, Jaworznik, Dupice, Żerkowice, Siamoszyce, Giebułtów i in.

Kuesta – charakterystyczny próg w krajobrazie powstały wskutek różnej odporności na wietrzenie łagodnie nachylonych warstw skał osadowych. W Polsce wyraźną kuestę tworzą miejscami twarde wapienie jurajskie leżące na łożach i osadach piaszczystych w okolicach Częstochowy.

Kuesta jurajska – niewielki fragment terenu między Żarkami i Jaworznikiem. Tutejszy próg skalny, ciągnący się od Kluczy po Częstochowę, sięgający 390 m npm, budują twarde wapienie jury górnej. Kuesta jest jednym z najlepszych punktów widokowych na Jurze Częstochowskiej, prezentujących pradolinę Warty. Od kilku lat wzbudza spore zainteresowanie parolotniarzy, wykorzystujących dominujące tu zachodnie wiatry do uprawiania swych sportów.

Kułakowski Jan Jerzy - (ur. 25 VIII 1930 w Myszkowie, zm. 25 VI 2011 r. w Warszawie). Polityk, związkowiec, parlamentarzysta. Uczestnik powstania warszawskiego 1944. W 1946 r. wyemigrował do Belgii. W latach 1948-1953 studiował prawo na katolickim uniwersytecie w Leuven (Belgia) uzyskując tytuł doktora prawa. Od 1958 r. sekretarz, a od 1962 sekretarz generalny Europejskiej Organizacji Międzynarodowej Konfederacji Chrześcijańskich Związków Zawodowych, a następnie Europejskiej Organizacji Światowej Konfederacji Pracy. Sekretarz generalny Światowej Konfederacji Pracy w latach 1974-1988. Pierwszy negocjator Polski z Unią Europejską, zasiada w Komitecie Integracji Europejskiej i Narodowej Radzie Integracji Europejskiej. W latach 1990-1996 ambasador nadzwyczajny i pełnomocny szef Misji Rzeczypospolitej Polskiej przy Wspólnotach Europejskich w Brukseli. Sekretarz stanu w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów (1998-2001), gdzie został pełnomocnikiem rządu RP do spraw negocjacji o członkostwo Polski w Unii Europejskiej. 13 VI 2004 r. wybrany do Parlamentu Europejskiego. V-przewodniczący Stowarzyszenia Francja-Polska dla Europy oraz członek Rady Fundatorów Polskiej Fundacji im. Roberta Schumana działa na rzecz dialogu polityczno-społecznego oraz integracji europejskiej. Członek Królewskiego Instytutu Stosunków Międzynarodowych w Belgii. Autor i

współautor licznych raportów, dokumentów, artykułów i opracowań poświęconych problematyce międzynarodowego ruchu związkowego oraz zagadnieniom wynikającym ze stosunków Unia Europejska – Polska; o Jego sposobie postrzegania świata oraz zainteresowaniach można dowiedzieć się z książki – "wywiadu rzeki" pt. "Spotkania na Bagateli". Odznaczony Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą OOP (1995), orderem Orła Białego (2002) i Orderem Legii Honorowej i Narodowym Orderem Wielkiego Oficera Zasługi (2007); laureat Nagrody Kisiela – Stefana Kisielewskiego (2001).

Kuźnica (inna nazwa: hamernia) – w średniowieczu i czasach nowożytnych zakład zajmujący się obróbką metalu. Wyposażenie kuźnicy stanowiły: dymarka do przetapiania rudy, piec kowalski do wygrzewania żelaza, młot do kucia żelaza oraz miechy mechaniczne. Wszystkie urządzenia poruszane były kołami wodnymi, dlatego kuźnice budowano nad rzekami. Tradycja produkcji górniczo-hutniczej na ziemi myszkowskiej ciągnie się co najmniej od średniowiecza. Kuźnicę pod Żarkami wspominają księgi grodzkie w 1587 r. i „Liber chamorum” W.N. Trepki około 1628 r. Pod koniec XVIII w. na grobli stawu Czarna Struga stała fryszerka, w której kuto żelazo; w tym samym czasie w pobliżu Żarek pracował wielki piec z dwoma fryszerkami, dający 65 cetnarów surowego żelaza tygodniowo. Piec ten należał do Męcińskich; do nich też należał wielki piec z trzema fryszerkami w Bobolicach. Z tych czasów należy też odnotować pierwsze zakłady hutnicze, w których prowadzono dymarki, a nawet wielkie piece, w okolicach Mrzygłodu i Siewierza; sprzyjały temu pokłady rud żelaznych, węgla brunatnego, piasków odlewniczych i spore obszary leśne. Kuźnice zostały wyparte przez wielkie piece w XVIII w. W 1837 r. w folwarku Michałów (dziś dzielnica Myszkowa) założono wielki piec na węglu drzewnym, w którym surowiec wytapiany był z rud wydobywanych w kopalniach znajdujących się na obszarze dóbr Mijaczowskich; był to początek fabryki, którą z czasem przeniesiono do Mijaczowa, a w latach 50-tych dodatkowo rozbudowano w myszkowskiej dzielnicy Światowit. Kuźnice - pisze P. Jasienica w „Polsce Jagiellonów” – w istotny sposób wpływały na los chłopów: robotnicy spełniali w nich zadania ściśle fachowe, cała reszta – więc transport, przygotowywanie opału, sypanie grobli czy kopanie kanałów przypadłała wieśniakowi, który wykonywał te prace /.../ za zapłatą.

Kuźnica Folwark – przysiółek Kuźnicy Starej w gm. Poraj. Na koniec 2004 r. miał 111 mieszkańców, zaś 31 XII 2021 r. - 138.

Kuźnica Stara – wieś w gm. Poraj. Początkowo, w XV w., zwana była Warecka jako leżąca nad Wartą. W przeszłości należała do Lgoty, co odnotowano w księgach metrykalnych z 1597 r. Była własnością biskupów krakowskich. W 1618 r. staroście koziegłowskiemu Aleksemu Denisowi oddano w dożywocie dwie kuźnice żelazne, jedną nowo zbudowaną na rzece Rzeniszówce i drugą na rzece Warcie, nadto wydzierżawiono wieś Gęzyn; po A. Denisie dzierżawcą Kuźnicy był Stanisław Żaboklicki. Do fabryki należały 4 domy, 430 mórg ziemi; wieś zamieszkiwało 15 osób. W 1817 wieś liczyła 234 osoby, w 1901 – 297 mieszkańców, w 1994 r. 237 osób. Na koniec 2004 r. wioskę zamieszkiwało 189 mieszkańców, a w grudniu 2021 r. 210 osób. W pierwszym okresie PRL w wiosce była siedziba gromadzkiej rady narodowej.

Obecnie: szkoła podstawowa, placówki handlowe, remiza OSP, pracownia ceramiki.

Lelów – wieś gminna w pow. częstochowskim. W XII w. gród kasztelański, prawa miejskie od 1340 r. (utracone w 1870 r.). W latach 1372-1792 siedziba powiatu lelowskiego obejmującego prawobrzeżną nad Wartą część dzisiejszego pow. myszkowskiego z ówczesnym miastem Mrzygłód oraz (ówczesnym i obecnym) miastem Żarki. Pod koniec XVIII w. w pow. lelowskim były 53 parafie, w tym (na terenie dzisiejszego pow. myszkowskiego): Leśniów, Mrzygłód, Niegowa, Żarki, zamieszkiwane przez 270 Żydów stanowiących 45 % ogółu mieszkańców. Do dziś Lelów jest miejscem modłów Żydów za sprawą cadyka Dawida (Dawid Lelower, Dawid z Lelowa, właśc. Dawid Biebermann, Dawid Ben Szlomo, ur. 1746, zm. 28 I 1814 r.) w ohelu znajdującym się blisko rynku.

Leśniaki – obecnie dzielnica Myszkowa. Niegdyś wieś i kolonia w gm. Pińczyce, w 1880 r. miała 20 domów i 180 mieszkańców oraz 276 morgi ziemi włościąńskiej.

Leśniów – dzielnica Żarek (do 1950 r. samodzielna wioska). Miejscowość wzmiankowana w 1326 r. jako wieś parafialna; w 1382 r. książę Władysław Opolczyk wracając z Rusi zatrzymał się tu na nocleg i w podzięce za wodę (wg legendy na prośbę modlącego się księcia dla zaspokojenia pragnienia ludzi z orszaku i zwierząt Najświętsza Maria Panna spowodowała wytrysnięcie źródła obecnej rzeki Leśniówki) złożył w specjalnie w tym celu wybudowanej modrzewiowej kapliczce figurkę Marii Panny. Właściciel Leśniowa Jan Koryciński ufundował kościół, w 1704 r. zbudowano przy nim pomieszczenia, w których osadzono karmelitów bosych. Gdy ci opuścili Leśniów, 16 V 1706 r. ówczesny właściciel wsi Józef Męciński przekazał paulinom kościół oraz wioski Gorzków, Leśniów, Postaszowice, Przewodziszowice i Trzebniów wraz z należącymi do nich gruntami. W latach 1762-1768 z fundacji Wojciecha Męcińskiego wybudowano klasztor. Klasztor jest połączony ze stojącym obok kościołem na wysokości pierwszego piętra specjalnym krytym korytarzem, dzięki czemu mnisi zmierzający na modły nie musieli wychodzić na dwór. Lustracja pow. lelowskiego z 1789 r. wykazała 12 domów i 120 mieszkańców, a w 1791 r. w Leśniowie odnotowano 20 domów (w tym klasztor) i 104 mieszkańców oraz 5 księży. W 1823 r. Leśniów miał 23 domy i 116 mieszkańców, a pod koniec XIX w. 33 domy i 210 mieszkańców. W 1864 r. car Aleksander II zlikwidował klasztor. Paulini powrócili do Leśniowa w 1936 r., rozbudowali klasztor czyniąc zeń dom nowicjacki. W parku przyklasztornym lipa szerokolistna będąca pomnikiem przyrody, tamże Galeria jurajskich skamieniałości (ekspozycja kamieni w pomieszczeniach piwnicznych). Na miejscu sklepy, hotelik i restauracja turystyczna "Przystań", kawiarenka. Przez Leśniów prowadzą znakowane szlaki turystyki rowerowej i pieszej.

Leśniówka – rzeka, prawy dopływ Warty. Wypływa ze źródła znajdującego się przy bramie wejściowej na teren ogrodu okalającego klasztor w Leśniowie. Wywierzysko krasowe (obecnie wypływ wody wspomagany jest elektryczną pompą) znane z bardzo zimnej wody, mającej ponoć właściwości

lecnicze – pomaga, głosi przekaz, przy chorobach oczu. W 2003 r. przy okazji wznoszenia nowego ogrodzenia wokół zabudowań kościelnych na wywierzysku wzniesiono murowaną kapliczkę. Tuż obok źródła prowadzą znakowane szlaki turystyki rowerowej i pieszej.

Lgota - wieś w gm. Koziegłowy. Wieś lokowana na prawie magdeburskim, położona nad Wartą, po raz pierwszy wzmiankowana w 1430 r., gdy Krystian II Koziegłowski odstąpił Wojciechowi, sołtysowi w pobliskim Koclinie, sołectwo w dziedzicznej Lgocie w zamian za sołectwo w Koclinie. Wieś należała do parafii Stare Koziegłowy; w 1636 r. bp krakowski Jakub Zadzik oddał sołectwo lgockie w dożywocie Janowi Jagiełowiczowi i Zofii Wnukowej. W 1790 r. wieś wraz z Księstwem Siewierskim przeszła na skarb I Rzeczypospolitej. W 1792 r. było tu sto domów (karczma, młyn i 90 domów we wsi oraz 8 domów na wójtostwie); wieś zamieszkiwały 472 osoby (w tym 31 na wójtostwie) oraz jeden strażnik konny należący do komory w Koziegłowach. W 1827 r. Lgota miała 120 domów i liczyła 799 mieszkańców, w 1880 r. 935 mieszkańców. W tym czasie we wsi był folwark, majorat i szkoła elementarna. W następstwie podziału wsi rządowej powstały z niej kolonie (późniejsze wioski): w 1921 r. Lgota Mokrzysz, w 1952 Lgota Nadwarcie, następnie Pustkowie Lgockie i Postęp. W 1994 r. zamieszkiwało je: Lgota Górna – 887 osób, Lgota Mokrzysz – 428, Lgota Nadwarcie – 546, Pustkowie Lgockie – 322 i Postęp 308 osób.

Lgota Górna – wieś sołecka w gm. Koziegłowy. Niegdyś siedziba władz gromadzkich. Na koniec 2004 r. zamieszkiwana przez 848, 31 XII 2006 r. - 851, a na koniec 2021 r. 807 mieszkańców. W wiosce jest szkoła podstawowa, OSP, placówki handlowe, gospodarstwo agroturystyczne.

Lgota Mokrzysz – wieś sołecka w gm. Koziegłowy. Na koniec 2004 r. zamieszkiwana przez 406, 31 XII 2006 r. - 389, a na koniec 2021 r. - 371 mieszkańców. W wiosce jest kościół, szkoła podstawowa, placówki handlowe.

Lgota Nadwarcie – wieś sołecka w gm. Koziegłowy. Na koniec 2004 r. zamieszkiwana przez 527, 31 XII 2006 r. - 513, a w grudniu 2021 r. przez 482 mieszkańców. Są tu placówki handlowe, remiza OSP.

Lis – herb używany m.in. przez ród Lisów, którego reprezentantem może być Krystyn z Koziegłów; h. Lis używał też Mikołaj Koziegłowski – kasztelan krakowski i sędzia ziemski sądecki. W polu czerwonym rogacina czyli strzała srebrna w słup, bez opierzenia, dwukrotnie przekrzyżowana.

Ludwinów – wieś sołecka w gm. Niegowa. Folwark Ludwinów w 2. poł. XIX w. miał 2 domy oraz 39 mieszkańców; należało doń 536 morg ziemi. W 2004 r. liczył 324, w 2006 r. - 315, a w 2021 r. - 296 mieszkańców. Niegdyś siedziba gromadzkiej rady narodowej; obecnie: szkoła podstawowa, sklep, OSP. W wiosce rosną trzy pomniki przyrody: lipa drobnolistna i dwa klony zwyczajne. W pobliżu znajduje się Jaskinia Ludwinowska, głębokości 11 m, długość korytarzy 50 m, pozbawiona szaty naciekowej.

Łan – w średniowieczu obszar pełnorolnego gospodarstwa chłopskiego wyznaczonego podczas lokacji miejscowości. Mierzono go czasem pracy i rozmiarami zasiewów; łan magdeburgski liczył ok. 16-18 ha.

Łutowiec – wieś sołecka w gm. Niegowa, zwana też Lutowiec, a w przeszłości Chołtowiec. Wieś wzmiankowana po raz pierwszy w 1399 r. jako osada i strażnica warowna; w 1442 r., była własnością Krystyna z Koziegłówek, który przeniósł wieś z prawa polskiego na magdeburgskie. Później osada należała do zamku mirowskiego. Z lustracji w 1789 r. wynika, iż była własnością szlachecką i liczyła 16 domów (15 chałup chłopskich i 1 ogrodniczą) zamieszkałych przez 98 mieszkańców; w 1827 r. było tu 14 domów i 85 mieszkańców. Na koniec 2004 r. wieś zamieszkiwana przez 151 osób, 31 XII 2006 r. – 147, zaś na koniec 2021 r. - 143 mieszkańców. W pobliżu wioski zachowały się ślady dymarek – prymitywnych pieców do wytopu żelaza z rudy. W wiosce są placówki handlowe, szkoła, gospodarstwo agroturystyczne; przez wioskę prowadzą znakowane szlaki turystyki rowerowej i pieszej. W pobliżu wioski znajduje się kopalnia piasku i glinki formierskiej. W 2005 r. plenerem do filmu „Highway” była drewniana chałupa z murowanym chlewikiem przyklejonym do wapiennego ostańca, w której nakręcono kilka scen.

Łutowiec strażnica. Mała forteca obserwacyjna wzniesiona w XIII w., usytuowana na skalistym wzniesieniu (390 m npm), która na przełomie XV/XVI w. popadła w ruinę. Budowla, mająca niegdyś wieżę, była dwuczęściowa: górna i dolna, wzmocniona fosą i wałem. Strażnica należała do pasma obronnego założonego przez Kazimierza Wielkiego do obrony granic Królestwa od strony śląskiej. Zachowały się niewielkie fragmenty kamiennych murów strażnicy opuszczonej po 1370 r.

Mała Panew – prawy dopływ Odry. Długość 131,8 km. Rzeka ma swe źródło w Krusinie k. Cynkowa. Położone na wys. 340 m npm źródło okresowo wysycha, ale rzeka jest zasilana wodami bocznych strug i z kanałów melioracyjnych.

Marchwiak – ciasto marchwiowe popularne niegdyś w Koziegłówkach, przyrządzane z jaj, 2 szklanek utartej marchwi, mąki pszennej, oleju, cukru, proszku do pieczenia, sody oczyszczonej, cynamonu, goździków, które po wymieszaniu poddane są pieczeniu.

Mariawici – wspólnota religijna wyrosła w 1893 r. z polskiego katolicyzmu. Doktrynalnie nie różni się od katolików rzymskich, zmiany dotyczą głównie liturgii i organizacji (m.in. zniesienie celibatu księży, spowiedzi usznej, czci relikwi, dopuszczenie kobiet do sprawowania funkcji kapłańskich). W Myszkowskim mariawici mają swą parafię w Gniazdowie gm. Koziegłowy. Założył ją w 1912 r. i doprowadził do wybudowania w 1914 r. murowanego z cegły kościoła w tej miejscowości ks. Hieronim Skrzypiciel (1870-1937), uprzednio będący wikarym w parafii rzymsko-katolickiej w Koziegłowach. W Koziegłowach przy ul. Cegielnianej znajduje się wzniesiona w 1908 r. drewniana kaplica starokatolickiego kościoła mariawitów.

Markowice – wieś sołecka w gm. Koziegłowy. Miejscowość należy do typu wsi rycersko-szlacheckich, powstała przy dworze szlacheckim bliżej nie

znanego rycerza Marka. Pierwszą wzmiankę znajdujemy w źródłach z 1372 r. Wg Jana Długosza wieś w zamierzonych czasach należała do parafii w Siewierzu; ok. 1598 r. włączona do parafii w Koziegłówkach. W XV w. właścicielami wioski byli Stanisław i Piotr Będuscy h. Ostoja. Wieś osadzona na prawie niemieckim; sołtys uposażony był w dwa łany, które później otrzymały nazwę Niwa (leży na nich przysiółek Dąbrówka); do sołtysa należała także karczma zwana Tulep. W 1827 r. w Markowicach było 60 domów i 399 mieszkańców, w miejscowym folwarku mającym 341 mórg był jeden dom i 4 mieszkańców. Już w końcu XIX w. była tu szkoła elementarna, od grudnia 1918 r. działa organizacja harcerska (była to jedna z pierwszych drużyn wiejskich w Polsce), od 1932 r. organizacja „Strzelec”. Niegdyś siedziba władz gromadzkich. Na koniec 2004 r. zamieszkiwana przez 352, 31 XII 2006 r. - 351, a w grudniu 2021 r. - 361 mieszkańców. Tuż przy wiosce dział wodny Góra Trzech Rzek. Na miejscu szkoła podstawowa, sklep, remiza OSP.

Masłońskie – wieś sołecka w gm. Poraj, dawniej znana pod nazwami Piec Masłoniów, Masłoń, Masłonic, Masłoński Piec. Była własnością szlachecką w kluczu żareckim. W 1782 r. był tu piec i młyn, a w 1789 r. wymieniono 5 domów (dwór i 4 chałupy chłopskie) oraz 26 mieszkańców. W poł. XIX w. właściciel klucza dóbr żareckich Piotr A. Steinkeller zbudował piec hutniczy. Tutejsze zakłady przemysłowe „Natalin” L. Hassfelda założone w 1880 r. wytwarzały tekturę. Do końca 1972 r. wieś w randze gromady z siedzibą władz w Żarkach Letnisko. Miejskowa fabryka papieru (później tektury) w 1951 r. połączona została z Myszkowskimi Zakładami Papierniczymi. 31 XII 2004 r. zamieszkiwana przez 642, na koniec 2006 r. - 634, a w grudniu 2021 r. - 596 mieszkańców. We wsi jest przystanek kolejowy Masłońskie-Natalin, kilka placówek handlowych, pole namiotowe i przystań żeglarska na skraju zalewu „Poraj”. Przez wioskę prowadzi znakowany szlak turystyki rowerowej.

Miasto – obszar o planowej zabudowie będący skupiskiem ludności wykonującej zawody nierolnicze. Sieć miejska w Polsce zaczęła się kształtować w X w.; załączki miast powstawały w sąsiedztwie grodów obronnych. Miasta zakładane w omawianym rejonie na prawie niemieckim (magdeburskim) miały własne władze (dziedziczny wójt sprawujący sądy przy pomocy ławy) oraz przemysłany układ przestrzenny: w centrum był rynek, przy nim ratusz i kościół, zwarta zabudowa, całość z reguły otoczona murem. Czynnikiem miastotwórczym początkowo był przede wszystkim handel, w późniejszym okresie – przemysł. Z czasem miasta wykupywały wójtostwa, a głównym organem władzy stawała się rada z burmistrzem na czele, wyłaniana spośród mieszkańców. Najbogatszych, a byli to głównie kupcy i posiadacze nieruchomości, wpisywano do ksiąg prawa miejskiego jako obywateli (na cmentarzu w Mrzygłodzi zachował się nagrobny pomnik z napisem „Jan Kotarski obywatel Mrzygłodu 1832-1907”). W 1827 r. na ziemi myszkowskiej były 2 miasta prywatne: Mrzygłód i Żarki oraz jedno rządowe – Koziegłowy. W 1870 r. żadne z nich nie posiadało praw miejskich (pozbawione zostały tych praw w następstwie postępującej agraryzacji oraz w carskim odwecie za udział mieszkańców w powstaniu styczniowym 1863 r.). Aktualnie w pow.

myszkowskim są 3 miasta: Koziegłowy, Myszków i Żarki zamieszkiwane w 2002 r. łącznie przez 40.159 osób, co stanowi 55,5 % ogółu mieszkańców.

Michałów – obecnie dzielnica Myszkowa. Dawna osada potażników. W 1837 r. dzierżawca Korulski wystawił na tzw. Michałowie, czyli w jednym z folwarków Mijaczowa, wielki piec na węglu drzewnym zatrudniający 90 robotników, dający rocznie ok. 12 tys. cetnarów surowca. Był to początek fabryki, która (po pożarze w 1878 r.) z czasem odrodziła się na Mijaczowie. Obecnie, w miejscu owego pieca, przy ul. Wiśniowej, stoi monument z wmurowaną pamiątkową tablicą.

Mijaczów – obecnie dzielnica Myszkowa. Prawdopodobnie w 1410 r. małopolscy rycerze zdążający do Wolborza, a następnie do Czerwińska nad Wisłą, na zarządzoną przez Władysława Jagiełłę zbiórkę wojsk mobilizowanych na wojnę z Krzyżakami przepawali się w tym miejscu przez bród na Warcie. Wieś, zwąca się wówczas Benduszek, należała do Mikołaja Mirzowskiego h. Gryf. W XVI w. była tu przykomórka celna (podlegająca wraz z konnym strażnikiem pod komorę celną w Koziegłowach), ulokowana na granicy między Księstwem Siewierskim a Koroną. Pierwsze wiadomości o wsi Mijaczów zachowały się w dokumentach wizytacyjnych parafii Mrzygłód; w 1598 r. Mijaczów jest wzmiankowany jako miejscowość, w której jest jedna z trzech kuźnic (obok Cisówki i Nierady). Te trzy kuźnice oraz wsie Niwki i Będusz z miastem Mrzygłód tworzyły parafię Mrzygłód. W 1599 r. Mijaczów przeszedł w ręce Walerego Tymińskiego, siewierskiego pisarza ziemskiego. Późniejszymi właścicielami wsi byli Filchauerowie (piszący się „z Mijaczowa”), Rogowscy, następnie Bobrowscy. W należącym w owym czasie do parafii Mrzygłód Mijaczowie przed 1790 r. wzniesiono kaplicę (która, wielokrotnie przebudowywana, zachowała się do dziś). W 1782 r. przy istniejącej tu kuźnicy fryszerskiej Gordon wybudował pierwszy w okolicy wielki piec hutniczy, zwany początkowo „piecem piekielnym”, który z biegiem lat dał początek Myszkowskim Zakładom Metalurgicznym „Mystal”. W tym czasie na Mijaczowie istniało też Towarzystwo Akcyjne Budowy Ekonomicznych Dróg i Urządzeń Mechanicznych Systemu „Artur Koppel”, mające swój główny zarząd w Petersburgu; w fabryce, która w 1905 r. zatrudniała 75 osób, produkowano kolejki dla zakładów przemysłowych i gospodarstw rolnych oraz „przybory dla dróg żelaznych”. W 1870 r. zaczęto eksploatować kopalnię węgla brunatnego „Hanna”, którą od 5 VI 1918 r. dzierżawili (od b-ci Bauerertz) inż. Karol Tuszyński i inż. Stefan Mierzejewski. Produkcja w 1870 r. wynosiła 213 t, w 1919 r. 984 t. Fabryka papieru i celulozy, założona przez A. Steinhagena i L. Wehra powstała w 1894 r. Fabryka, upaństwowiona w 1947 r., od 1951 funkcjonowała jako Myszkowskie Zakłady Papiernicze. W 1883 r. powstała fabryka włókiennicza oficjalnie nazwana „Towarzystwo Akcyjne Bawełnianej Manufaktury August Schmelzer w Myszkowie”, założona przez braci Augusta i Adolfa Schmelzerów; zakład pod nazwą Myszkowskie Zakłady Przemysłu Wełnianego „Wartex”, funkcjonował do końca XX w. W 1911 r. wieś Mijaczów została odłączona od parafii Mrzygłód i przyłączona do utworzonej w tymże roku parafii Myszków; tutejsza kaplica pałacowa do 1914 r., tj. do czasu wybudowania kościoła pw. św. Stanisława w Myszkowie pełniła rolę kościoła

parafialnego. W 1926 r. Mijaczów został przyłączony administracyjnie do Myszkowa. Przynajmniej od 1865 r. Mijaczów wraz z Będuszem wchodził w skład gminy wielowioskowej Pińczycze. 10 lipca 1944 r. w odwecie za pacyfikację Mrzygłódki partyzanci AK dowodzeni przez por. „Druzbę” dokonali zamachu na hitlerowski szkoleniowy obóz Hitlerjugend zabijając 70 żołnierzy i raniąc ok. 160. Hitlerowcy w odwecie rozstrzelali 20 Polaków (te tragiczne wydarzenia upamiętnia obelisk na skwerze przy al. Wolności w dzielnicy Mijaczów). 8 XII 1980 r. w dzielnicy Myszkowa - Mijaczowie erygowano parafię, a w 2000 r. oddano do użytku nowy kościół. W dzielnicy znajdują się liczne placówki handlowe, banki, punkty gastronomiczne, szpital, apteki, a od kwietnia 2001 r. siedziba Starostwa Powiatowego.

Miłość – wieś sołecka w gm. Koziegłowy, nad rzeką Boży Stok. W dawnych czasach w skład wsi wchodził też pobliski przysiółek Smardzów. Nazwa wioski wg „Słownika geograficznego Królestwa Polskiego” pochodzi z rosyjskiego i mogła zostać nadana przez komisarza przy uwłaszczeniu włościan na mocy ukazu carskiego z 1864 r. Pod koniec XIX w. wieś włościańska miała 30 domów, 67 mieszkańców oraz 104 morgi ziemi. 31 XII 2004 r. zamieszkiwana przez 90, na koniec 2006 r. - 84, a w grudniu 2021 r. - 100 mieszkańców.

Miłośnik Jury – regionalna odznaka turystyczno-krajoznawcza ustanowiona przez krakowski oddział PTTK, mająca na celu zachęcanie turystów do poznawania Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej. Odznaka ma 4 stopnie: popularny, brązowy, srebrny i złoty, które zdobywa się kolejno odbywając określoną liczbę wycieczek pieszych, rowerowych, narciarskich bądź motorowych po terenach jurajskich i zwiedzając wymienione w regulaminie miejscowości. Odznakę można zweryfikować m.in. w Regionalnym Oddziale PTTK w Częstochowie oraz w Oddziale PTTK im. Aleksandra Janowskiego w Zawierciu.

Miłośnik Ziemi Myszkowskiej – regionalna odznaka turystyczno-krajoznawcza PTTK ustanowiona z inicjatywy Klubu Osiedlowego PTTK „M-2” w Myszkowie przez Oddział Regionalny PTTK w Częstochowie. Odznaka jest jednostopniowa; dla jej zdobycia należy odwiedzić wszystkie 5 gmin powiatu myszkowskiego i zwiedzić co najmniej 10 obiektów krajoznawczych spośród 26 wymienionych w regulaminie albo też przejechać w całości 83-km. oznakowany czarnym kolorem szlak rowerowy Smy-101s z Myszkowa do Siewierza. Odznakę przyznaje Klub PTTK „M-2”; do 31 XII 2021 r. zdobyło ją 904 turystów z całego kraju. Autorem regulaminu i wzoru plastycznego odznaki jest Marian Kotarski.

Mirów – wieś sołecka w gm. Niegowa. Początki osady nie są znane. Mirów swą nazwę otrzymał prawdopodobnie od pierwszego dziedzica, którym był jeden z rycerzy Bolesława Krzywoustego imieniem Mir; wspomina o nim album konfraterni klasztoru lubińskiego pod rokiem 1170. Pierwsza wzmianka o wsi Mirava, stanowiącej wówczas własność Klemensa, pochodzi z 1234 r., w pobliżu wsi znajdował się wtedy gród drewniano-ziemny. Gród mirowski legł w gruzach w czasie pierwszego lub drugiego najazdu Tatarów; na jego ruinach król Kazimierz Wielki wzniósł kamienny zamek. W latach 1370-1391 Mirów

wraz z okolicą należał do księcia Władysława Opolczyka, po czym przejął go król Władysław Jagiello. W 1397 r. właścicielem Mirowa był Piotr h. Lis, podsędek krakowski, a w 1422 r. wioskę odziedziczył Chrzczon z Kozieglów, który w 1424 r. przeniósł ją z prawa polskiego na prawo niemieckie (magdeburskie). W 1405 r. burgrabią zamku był Sassin, a w 1440 r. Mateusz Ziszka. W 1442 r. dobra mirowskie od rodu Lisów nabył Piotr z Bnina, zaś w 1489 r. zamek przejęła rodzina Myszkowskich h. Jastrzębiec. Zamek został rozbudowany i stał się siedzibą rodową Myszkowskich, piszących się od tego czasu „Myszkowscy z Mirowa”. Zygmunt Myszkowski otrzymawszy w 1569 r. od papieża Klemensa VIII tytuł margrabiego zaczął się podpisywać „margrabia na Mirowie de Gonzaga”. W 1635 r. zamek i dobra mirowskie nabył Jan Koryciński, po czym w 1651 r. kupili je Męcińscy, władający nimi do początków XIX w. Wieś Mirów wg lustracji z 1789 r. miała 20 domów (w tym dwór i browar) zamieszkałych przez 76 osób; w 1827 r. we wsi było 19 domów i 126 mieszkańców. W końcu XIX w. wioska, należąca do dóbr Kotowice, miała 25 domów i 155 mieszkańców oraz 324 morgi ziemi. W dn. 31 XII 2004 r. Mirów miał 154, na koniec 2006 r. - 150, a na koniec 2021 r. - 185 mieszkańców. We wsi: agroturystyka, kościół, remiza OSP, sklep, bary szybkiej obsługi; przez wioskę biegną oznakowane szlaki turystyki rowerowej, pieszej i konnej. Od 1997 r. w drugiej dekadzie lipca odbywał się tu Orkon (złot miłośników fantastyki i larpu), a od 1995 r. w połowie sierpnia (mający podobny charakter) konwent „Flamberg”. Z końcem XX w. organizatorzy imprez zrezygnowali z lokalizacji w Mirowie przenosząc je do Łutowca i Czatachowy.

Mirów zamek. Ruiny rycerskiego zamku wzniesionego w XIV w. na skalistym wzgórzu. Forteca należała do pasma obronnego założonego przez Kazimierza Wielkiego do obrony granic Królestwa od strony śląskiej. Jest to najbardziej charakterystyczna warownia jurajska, o pięknym, gotyckim kształcie. Zamek uszkodzony przez Szwedów, mimo częściowej odbudowy, zaczął popadać w ruinę. „Już Jan III obozując tu w 1683 r. w drodze pod Wiedeń mieszkał w namiocie pod zamkiem” – czytamy w „Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego – tom VI”. W 1834 r. wichura zwała południową ścianę wieży mieszkalnej. Zamek w obecnym stanie nie ma dachu, komnaty pozbawione są sklepień; dobrze zachowała się wieża. Latem 2005 r. staraniem Wspólnoty Wiejskiej w Mirowie (ówczesnego właściciela) uzupełniono kamieniem fragmenty murów, wstawiono też kraty w przyziemne otwory uniemożliwiając wejście na dziedzińiec zamkowy. W 2006 r. ruiny zamku nabyli bracia Laseccy. Ok. 2015 r. wzgórze zamkowe ogrodzono, otoczono murem kamiennym, w latach 2020–2022 dokonano renowacji murów zamkowych, w okna wstawiono szyby. Wstęp na wzgórze zamkowe płatny.

Misie – ludowy zwyczaj kultywowany w Niegowej i okolicznych wioskach (Postaszowice, Mirów, Gorzków, Łutowiec, Trzebniów, od 2005 r. także Ludwinów). Barwny korowód przebierańców rozpoczyna wędrowkę w ostatnią niedzielę karnawału, czyli inaczej mówiąc: w niedzielę i poniedziałek po tłustym czwartku, a przed środą popielcową (w niedzielę gospodarstwa odwiedzają nastolatki, w poniedziałek starsza kawalerka). W korowodzie występują: Słomiany czyli Miś, Poganiacz, Żyd, Babka, Gońcy, Grajek. Misie

wędrują od domu do domu, ukryci pod przebraniem kawalerowie każdą napotkaną osobę smarują sadzą gwarantującą osmolonym zdrowie i urodę, zaś w domach, w których zostają przyjęci rozsypują sieczkę, będącą symbolem dostatku, szczęścia i obfitości. Odwiedziny nietypowych gości przynoszą gospodarzom szczęście, a najmocniej uczernionym dziewczynom zwiasztują rychłe zamążpójście. Strój Misia wykonany jest ze słomy owsianej (stąd inna nazwa zwyczajny – Słomiane); w trakcie odwiedzin młodzieńcy zapraszają wszystkich na ostatkową zabawę wieczorną. W jej trakcie pojawiają się Cyganie (za Cygana może się przebrać każdy, kto umie wróżyć, tańczyć i... cyganić), dzięki czemu zabawa stając się rodzajem cygańskiego wesela nabiera dodatkowego kolorytu. We wtorek, czyli w Ostatki, odbywają się poprawiny trwające tylko do północy (bowiem następny dzień, to już środa popielcowa).

Moczydło – wieś sołecka w gm. Niegowa (nazwa w 1257: Mochidlane; w 1581: Moczydła). Pierwsza wzmianka historyczna z 1257 r. w „Kodeksie dyplomatycznym Małopolski” informująca, że wieś daje dziesięcinę klasztorowi klarysek w Zawichoście. W 1827 r. było tu 19 domów i 139 mieszkańców, w drugiej poł. XIX w. 23 domy i 185 mieszkańców; wieś włościańska Moczydło miała 480 morgi ziemi. Na koniec 2004 r. w wiosce było 224, w 2006 r. - 227, a na koniec 2021 r. - 258 mieszkańców. We wsi jest szkoła podstawowa, remiza OSP, sklepy.

Morga, morg – (z niem. Morgen - ranek) to obszar ziemi, jaką jeden człowiek może w ciągu dnia skosić bądź zorać – objaśnia w VI tomie „Słownik geograficzny Królestwa Polskiego”. Rozmiary morga były rozmaite: móg dawny polski równał się 59-85 ara. Morgami (zwykle 0,56 ha) posługiwano się na wsi polskiej do 2. poł. XX w.

Mrzygłód – obecnie dzielnica Myszkowa. Od pradziejów okolice dzisiejszego Mrzygłodu (usadowionego przy jednym z wariantów ważnego szlaku handlowego przebiegającego z Krakowa przez Olkusz, Mrzygłód, Żarki i Częstochowę na Kłobuck, Wieluń ku Kaliszowi i Poznaniowi) wchodziły w skład Małopolski, następnie dzielnic senioralnej krakowskiej i wojew. krakowskiego. Miejscowość nad Wartą, w której już w XI w. istniała przewłoka, czyli miejsce przeciągania łodem łodzi od rzeki Czarnej Przemszy spod Poręby do Warty. Nazwa miejscowości została podobno nadana przez Bolesława Krzywoustego po tym, jak król podczas polowania zabłądził w puszczy; gdy go znaleziono, prawie konał z głodu. Z wdzięczności za cudowne ocalenie wybudował pustelnię, potem kościółek i założył przy nim osadę nazywając ją na pamiątkę swej głodówki Mrzygłodem. Pierwotnie Mrzygłód ulokowany był przy drodze do Żarek, na Pasterniku; tam też stał drewniany kościół pw. Wszystkich Świętych (wspomina o nim w swej kronice Jan Długosz). Parafia w Mrzygłodzi istniała już w 1373 r.; Jan Długosz w księdze uposażeń diecezji krakowskiej wymienia miasto Mrzygłód oraz wioski parafialne: Będusz, Mrzygłód i Niwki; obok miasta położona była wioska Mrzygłódka, w XV w. zwana Mrzygłód, a od XVI w. Stary Mrzygłód (Antiqua Mrzygłod). Pod koniec XIV w. prywatne miasto w obecnym miejscu o tej nazwie założył Otton z Pilicy h. Topór, wojewoda sandomierski. W 1412 r. w

księgach sądowych lelewskich występuje wójt Mrzygłodu Jaško, co ostatecznie potwierdza, że miasto wówczas było już urządzone. Nie jest znany dokument lokacyjny Mrzygłodu, ale sądząc z najstarszych założeń urbanistycznych można przyjąć, że został urządzony na prawie magdeburskim. Od pierwszych chwil był dobrze zorganizowany, posiadał bowiem kościół parafialny – istotny element dla rozwoju średniowiecznego miasta. Rozplanowanie czworobocznego rynku i wybiegających z niego ulic stanowi kolejny przykład średniowiecznego zagospodarowania miasta. Przy rynku miejskim istniał ratusz, a w jego bezpośrednim sąsiedztwie w 1643 r. stanął wzniesiony sumptem Stanisława Warszyckiego kościół (obraz św. Antoniego do ołtarza w przykościelnej kaplicy św. Antoniego Padewskiego ufundował w 1792 r. Antoni Kotarski wspólnie z Mikołajem Malczewskim). W poł. XV w. miasto i kilka okolicznych wsi stanowiły dziedzictwo Jana Pileckiego h. Leliwa (stryja Elżbiety z Pileckich Gronowskiej, żony Władysława Jagiełły). W poł. XVI w. Mrzygłód mający w tym czasie młyn i 60 domów, zamieszkały przez 14 tkaczy, szewca, krawca, 11 kowali i tyłuż zagrodników przeszedł w ręce Wojciecha Padniewskiego, kasztelana oświęcimskiego; później był własnością księcia J. Zbaraskiego (dzięki którego staraniom miasto w 1613 r. otrzymało od króla Zygmunta III Wazy przywilej na odbywanie 3 jarmarków rocznie). W 1529 r. plebanem w Mrzygłodzi był Antoni ze Starej Pilicy; od 1670 r. równocześnie proboszczem w Mrzygłodzi i dziekanem w Pilicy był ks. Andrzej Znojecki, a w latach 1892-1898 obowiązki wikariusza w mrzygłódzkiej parafii spełniał ks. Stanisław Zapałowski (który powiększył i ogroził cmentarz oraz założył pierwszy w tym rejonie sklep spółdzielczy). W 1635 r. Stanisław Warszycki h. Abdank ufundował tu szpital (tj. przytułek), a w 1642 r. uwolnił mieszczan od posług pańszczyźnianych. Reformy dokonane w XVII w. wpłynęły pozytywnie na rozwój społeczny, szczególnie pomyślnie zaczęło się rozwijać rzemiosło; w tym czasie w mieście było 70 szewców, 40 gwoździarzy, 24 garbarzy. Ok. 1695 r., po śmierci Warszyckiego, miasto jako posag córki Barbary przeszło w posiadanie Męcińskich h. Poraj; później aż do połowy XIX w. stanowiło własność Rokossowskich (wówczas dobra mrzygłódzkie składały się z folwarków: Dziegciarze, Marciszów, Mrzygłódka, Niwki, Papiernia, Poręba Mrzygłódzka i Zawiercie Wielkie oraz wsi: Krzemenda, Łośnice, Marciszów, Niwki, Poręba Mrzygłódzka i Zawiercie Wielkie). Do funkcjonującej w mieście od XV w. szkoły uczęszczało w XVIII w. 15 uczniów, w tym 3 z rodzin szlacheckich (na ogólną liczbę 583 mieszkańców; świadczy to o stosunkowo wysokiej stopie życiowej mieszkańców Mrzygłodu). Do 1529 r. wydobywaną w Mrzygłodzi rudę dowożono do kuźnicy dymarskiej w Żeliszawicach; w 1577 r. funkcjonowała tu kuźnica produkująca pługi; w latach 1584-1893 odnotowano transporty żelaza z Mrzygłodu do Krakowa. W latach 1827-1829 w Mrzygłodzi funkcjonowała kopalnia węgla brunatnego, a na początku XIX w. z inicjatywy Banku Polskiego nad Wartą powstał wielki piec „Zuzanna”, w którym przetapiano miejscowe rudy; jego roczna produkcja sięgała 16 tys. cetnarów surowca. W XIX w. zaplecze rolnicze dla Mrzygłodu stanowiły 3 folwarki: w Mrzygłódku, Zarzeczcu i Papierni. W 1827 r. miasto liczyło 1079 osób, a w 40 lat później 1864, w tym 320 Żydów. By nie

obchodzić rosyjskich świąt i urodzin cara, w okresie zaborów domy mieszkalne stawiano tyłem lub bokiem do ulicy; dzięki temu fortelowi nie musiano dekorować okien carskimi portretami (ostatni z takich domów spłonął ok. 1990 r.). Mieszkańcy Mrzygłodu zapisali się w historii jako ludzie waleczni, stający w obronie ojczyzny. Całymi rodzinami, z kosami na sztorc, walczyli u boku T. Kościuszki (stąd określenie niektórych rodzin mianem „Kosinierek”). 5 maja 1863 r. powstańcy styczniowi dowodzeni przez Teodora Cieszkowskiego stoczyli potyczkę z rosyjską piechotą i kozacką konnicą (mogiły poległych są w zagajniku brzozowym nad Wartą). W miejscowym piecu hutniczym wyprodukowano działo dla powstańców. Utrata praw miejskich w 1870 r. była karą za udział mieszkańców w powstaniu styczniowym. Kopalnia węgla brunatnego „Mrzygłód” eksploatowana w latach 1827-1829 należała do Rokossowskiej. Produkcja w 1827 r. wynosiła ok. 300 t (tj. 3000 korcy). W 1879 r. w skład parafii Mrzygłód wchodziły: Będusz, Ciszówka, Kręciwilk, Mijaczów, Mrzygłód, Mrzygłódka, Nierada i Niwki. W 1900 r. wielki pożar zniszczył osadę, spłonęło wówczas 157 domów i 125 zabudowań gospodarczych; w trzy lata później spłonęła ul. Krakowska – 33 domy i 62 stodoły. 10 lipca 1916 r. powołano Mrzygłódzką Straż Ogniowo-Ochotniczą, a w 1972 r. w centrum wsi wzniesiono nową, piętrową, murowaną remizę OSP. Mrzygłód od grudnia 1915 r. był siedzibą władz gminnych dla wsi Kręciwilk, Nierada i Kosowska Niwa oraz osady Mrzygłód; do 1885 r. należał do pow. olkuskiego, następnie do pow. będzińskiego, a od 1927 r. do pow. zawierciańskiego. Od 1957 r. wchodzi w skład powiatu myszkowskiego. W lutym 1976 r., gdy przestał być siedzibą władz gromadzkich, włączony został do gm. Włodowice w ówczesnym woj. częstochowskim; od grudnia 1983 r. stanowi dzielnicę m. Myszkowa. W 1986 r. świątynię w Mrzygłodzi uznano za sanktuarium Matki Bożej; w 1994 r. papież Jan Paweł II wydał bullę pozwalającą na koronację obrazu koronami papieskimi; uroczystość odbyła się 25 VIII 1996 r. na błoniach Gruchli. Na Rynku pomnik ku czci powstańców styczniowych 1863 r. (wzniesiony w 1933 r., zburzony przez hitlerowców w 1939 r., odbudowany w 1956, po czym w 1996 r. postawiony w nowej wersji wg projektu Henryka Burzca). W dzielnicy są liczne placówki handlowe, kościół, centrum pielgrzymkowe, szkoła podstawowa, ośrodek zdrowia, przystanek kolejowy, remiza OSP. Przez miejscowość prowadzą znakowane szlaki turystyki pieszej i rowerowej.

Mrzygłódka – obecnie dzielnica Myszkowa. W XVI w. zwana Stary Mrzygłód; miejsce, gdzie przed wiekami pierwotnie rozlokowany był Mrzygłód. Pod koniec XIX w. na peryferiach wioski Michał Werner wybudował cegielnię produkującą w latach II Rzeczypospolitej 1 mln cegły rocznie. Po zakończeniu II w. św. cegielnię upaństwowiono, w 1995 r. zamknięto produkcję cegły, pod koniec XX w. przez krótki okres w zabudowaniach cegielni oczyszczano butle gazowe. Z pocz. XXI w. cegielnia przestała istnieć. Wioska, typowa ulicówka, w nocy 26/27 czerwca 1944 r. została spacyfikowana przez hitlerowców i spalona (spłonęło 55 budynków); od kul poległo 12 partyzantów i rolników (pochowani na cmentarzach w Mrzygłodzi, Koziegłówkach, Poraju). Do 1957 r. w pow. zawierciańskim, później w myszkowskim. Wieś przyłączona do

Myszkowa w 1983 r. Są tu placówki handlowe, remiza OSP, istniała szkoła podstawowa. Skrajem miejscowości prowadzą znakowane szlaki turystyki pieszej i rowerowej. Od 2020 r. w poprzek Mrzygłódki nasypem i wiaduktem prowadzi droga obwodnica Myszkowa.

Mural – duże malowidło na zewnętrznej części muru budynku.

Murale w Myszkowie. Latem 2013 r. w Myszkowie z inicjatywy stowarzyszenia „Dworzec Kultura” powstało 12 murali przedstawiających najważniejsze wydarzenia z dziejów Myszkowa (oraz Będusza, Mijaczowa, Pohulankij) z okresu przed uzyskaniem praw miejskich. Malowidła wykonała firma „Mural Wojciech Walczyk” z Czeladzi. Obrazy przedstawiają: siedzibę wójta z okresu międzywojennego, folwark b-ci Baurertz na Będuszu, fabrykę cykorii, fabrykę naczyń emaliowanych, manufakturę bawełnianą, odlewnię żeliwa, fabrykę kajetów, fabrykę jedwabiu na „Piaskowcu”, bitwę powstańców styczniowych w Mrzygłodziu, kolej warszawsko-wiedeńską.

Muzeum Dawnych Rzemioł w Żarkach. Powstało w sierpniu 2015 r., mieści się w dawnym młynie przy ul. Ofiar Katynia. Na parterze prezentowane jest oryginalne wyposażenie młyna, na piętrze znajdują się ekspozycje, wzbogacone multimedialnymi prezentacjami, pokazujące rzemiosła od wieków obecne w Żarkach: szewstwo, bednarstwo i kołodziejstwo. Na antresoli można wysłuchać nagranych historii opowiadanych przez mieszkańców Żarek, a także zapoznać się z postacią Piotra Steinkellera, dawnego właściciela miasta.

Muzeum przyrodnicze w Tomiszowicach (gm. Niegowa) funkcjonowało w latach 2003-2005 w pomieszczeniach miejscowej szkoły podstawowej. Prywatna kolekcja należąca do Iwony i Roberta Borków, przeniesiona z Ogródzieńca, zawierała w swych zbiorach amonity, belemnity, szkielety jaszczurów, ryb, skorupiaki, owady (od pospolitych motyli i ciem po rzadkie okazy), okazy broni Indian Ameryki Płd. oraz zrekonstruowane szkielety dinozaurów.

Muzeum strażackie w Pińczycach (gm. Koziegłowy) stanowi własność Marcina Będkowskiego, komendanta miejscowej OSP. Zbiory w postaci mundurów, czapek, hełmów, pasów, toporków i in. oprzyrządowania stanowiącego wyposażenie strażaków zgromadzone są w mieszkaniu zbieracza.

Mysłów – wieś sołecka w gm. Koziegłowy. Miejscowość lokowana na prawie magdeburskim w 1430 r., wymieniona pod nazwą „Myslov”; zasadzczą był sołtys Klemens. Pierwszym właścicielem wsi był Jan Koziegłowski, wówczas Mysłów posiadał 27 łanów kmiecych, dziesięcinę pieniężną i konopną uiszczal na rzecz kościoła w Targoszycach; jej wartość wynosiła 8 grzywien. W 1519 r. sprzedana biskupowi krakowskiemu Janowi Konarskiemu, który dzierżawił ją szlachcie. Obok wsi był dwór szlachecki, który później otrzymał nazwę Osiek. Pod koniec XVI w. wieś należała do Wincentego i Wojciecha Cieszowskich, potem wielokrotnie zmieniała właścicieli: w 1675 nowymi właścicielami byli Władysław Twardowski i Ewa Masłomięcka, potem Kazimierz Czarnecki; w 1819 r. należała do Józefa Syrokomli Karońskiego (sędziego pokoju w Lelowie). W 1827 r. we wsi liczącej 401 mieszkańców były 64 domy oraz 620 morgi ziemi. W 1927 r. otwarto tu szkołę publiczną, w 1954 r.

siedmioklasową szkołę podstawową. 3 IX 1939 r. hitlerowcy spalili znaczną część wsi i rozstrzelali 22 mieszkańców (tragiczne wydarzenie upamiętnia tablica przy kapliczce ulicznej). W 1994 r. Mysłów miał 699 mieszkańców, na koniec 2004 r. - 637, w 2006 r. - 627, a w grudniu 2021 r. 616 mieszkańców. Na skrajni wsi pozostałości po zwirowni. Jest tu szkoła podstawowa, przychodnia, remiza OSP, sklep. Przez wioskę prowadzi znakowany szlak turystyki rowerowej.

Myszkowska Spółdzielnia Mieszaniowa powstała w 1962 r. Pierwszy budynek, przy ul. Kościuszki 28a, oddano do eksploatacji w sierpniu 1964 r., ostatni, przy ul. Sucharskiego 64, oddano w 2002 r. Aktualnie administruje 74 budynkami zamieszkałymi przez ponad 5 tys. osób, 8 pawilonami handlowo-usługowymi oraz 7 kompleksami garaży. Poczynając od 2002 r., wykorzystując dotacje Unii Europejskiej, środki Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz własny fundusz remontowy wykonano termomodernizację 85 % zasobów mieszkaniowych. Spółdzielnia od zarania zaspokaja potrzeby mieszkaniowe członków, prowadzi działalność socjalną i kulturalną. Przez wiele lat świetlica organizowała ćwiczenia korekcyjne dla dzieci, spotkania wigilijne, kursy językowe, kursy kroju i szycia, półkolonie, wieczornice przy choince, seanse filmowe, prelekcje, spotkania rodzin wychowujących dzieci niepełnosprawne, próby zespołów muzycznych i tanecznych, przez wiele lat działała sekcja wędkarska i klub akwarystów, grupa filatelistyczna, klub krótkofalarski, ognisko TKKF „Relaks”, zespół muzyczny i kółko plastyczne. Dużym zainteresowaniem mieszkańców cieszyły się doroczne konkursy florystyczne wpływające na poprawę estetyki otoczenia budynków mieszkalnych administrowanych przez MSM (ukwiecenie balkonów, rabatek), ostatnio wstrzymane z powodu pandemii koronawirusa. Od 17 IV 1978 r. działa Osiedlowy Klub Turystyczny PTTK „M-2”. Od 2003 r. Zarząd MSM wydaje w nakładzie 3 tys. egz. periodyk „Nasz Dom”. Biura Spółdzielni mieszczą się przy ul. 11 Listopada 7.

Myszkowska ziemia. Pojęcie „ziemia” nie było na przestrzeni dziejów jednoznaczne. W okresie rozdrobnienia feudalnego tym mianem określano dzielnice, a w Rzeczypospolitej dzielnice bez własnych urzędów ziemskich. Myszków nigdy nie był stolicą dzielnicy, a więc pojęcie „ziemia myszkowska” nie ma historycznego uzasadnienia. Autor jest świadom braku podstaw historycznych, kulturowych, etnologicznych, ekonomicznych uzasadniających takie określenie, za wprowadzeniem tego pojęcia zdecydowały względy praktyczne. Używa go, wzorem turystów i krajoznawców, jako pojęcia równoznacznego ze słowem powiat, określając w ten sposób tereny znajdujące się w administracyjnych granicach powiatu myszkowskiego oraz niekiedy ościenne gminy, historycznie związane z opisywanym terenem i mającymi tu miejsce wydarzeniami.

Myszkowski powiat 1956-1975 – powstał z dniem 1 stycznia 1956 r. z ziem wydzielonych z powiatu zawierciańskiego jako jednostka administracyjna w ówczesnym woj. katowickim. Obejmował 3 miasta (Myszków, Kozięgłowy, Żarki), osiedle Poraj oraz 22 gromady (Będusz, Choroń, Cynków, Gniazdów, Góra Włodowska, Jastrząb, Jaworznik, Kozięgłówki, Kuźnica Stara, Lgota

Górna, Ludwinów, Masłońskie, Mzurów, Niegowa, Nowa Wieś, Osiek, Pińczyce, Przybynów, Siedlec, Sokolniki, Tomiszowice, Zawada). Z dniem 15 I 1957 r. do powiatu dołączono wieś Bobolice oraz 2 dalsze gromady – Mrzygłód i Markowice. Pow. myszkowski, zajmujący obszar 503 km² zamieszkiwany był przez 66.438 mieszkańców (z tego 27.250 w miastach), z których 37 % utrzymywało się z rolnictwa, 24 % stanowili chłopo-robotnicy. Średnia gęstość zaludnienia 134 osoby na 1 km², łączna długość dróg państwowych wynosiła 112 km, a lokalnych o twardej nawierzchni 138 km. Po likwidacji powiatów i utworzeniu 49 województw ziemi pow. myszkowskiego znalazły się w woj. częstochowskim, istniejącym do 31 XII 1998 r.

Myszkowski powiat 1999. Ponownie utworzony w następstwie trzystopniowego podziału administracyjnego kraju powstał z dniem 1 stycznia 1999 r. jako jednostka złożona z 5 gmin: Koziegłowy, Myszków, Niegowa, Poraj oraz Żarki i znalazł się w woj. śląskim. W powiecie o pow. 479 km² w 2000 r. mieszkało 73.275 ludzi, co daje średnią gęstość zaludnienia 153 osoby na 1 km². Spośród 44.995 osób w wieku produkcyjnym w rolnictwie i pokrewnych gałęziach pracowało 9756 osób, w budownictwie 5888. Długość dróg powiatowych 172 km, gminnych 632 km; długość sieci wodociągowej 520 km, gazowej 309 km, kanalizacyjnej 65 km.

Myszkowski powiat w liczbach. Wg danych GUS na 31 XII 2021 r. pow. myszkowski ma 70 111 mieszkańców, z czego 51,8% stanowią kobiety, a 48,2% mężczyźni. W latach 2002-2021 liczba mieszkańców zmalała o 3,1%. Średni wiek mieszkańców wynosi 43,4 lat i jest porównywalny do średniego wieku mieszkańców województwa śląskiego oraz nieznacznie większy od średniego wieku mieszkańców całej Polski. Prognozowana liczba mieszkańców powiatu myszkowskiego w 2050 roku wynosi 62 360, z czego 31 922 to kobiety, a 30 438 mężczyźni. Mieszkańcy powiatu myszkowskiego zawarli w 2020 roku 241 małżeństw, co odpowiada 3,4 małżeństwom na 1000 mieszkańców. Jest to mniej od wartości dla województwa śląskiego oraz znacznie mniej od wartości dla Polski. W tym samym okresie odnotowano 1,4 rozwodów przypadających na 1000 mieszkańców. Jest to nieznacznie więcej od wartości dla województwa śląskiego oraz więcej od wartości dla kraju. 24,4% mieszkańców powiatu myszkowskiego jest stanu wolnego, 60,0% żyje w małżeństwie, 3,9% mieszkańców jest po rozwodzie, a 11,2% to wdowy/wdowcy. Powiat myszkowski ma ujemny przyrost naturalny wynoszący -420. Odpowiada to przyrostowi naturalnemu -5,94 na 1000 mieszkańców powiatu myszkowskiego. W 2020 roku urodziło się 542 dzieci, w tym 45,8% dziewczynek i 54,2% chłopców. Średnia waga noworodków to 3 350 gramów. Współczynnik dynamiki demograficznej, czyli stosunek liczby urodzeń żywych do liczby zgonów wynosi 0,56 i jest znacznie mniejszy od średniej dla województwa oraz znacznie mniejszy od współczynnika dynamiki demograficznej dla całego kraju. W 2019 roku 47,3% zgonów w pow. myszkowskim spowodowanych było chorobami układu krążenia, przyczyną 24,9% zgonów w pow. myszkowskim były nowotwory, a 4,4% zgonów

spowodowanych było chorobami układu oddechowego. Na 1000 ludności powiatu przypada 13.61 zgonów. W 2020 roku zarejestrowano 527 zameldowań w ruchu wewnętrznym oraz 563 wymeldowań, w wyniku czego saldo migracji wewnętrznych wynosi dla pow. myszkowskiego -36. W tym samym roku 15 osób zameldowało się z zagranicy oraz zarejestrowano 1 wymeldowań za granicę - daje to saldo migracji zagranicznych wynoszące 14. 59,2% mieszkańców pow. myszkowskiego jest w wieku produkcyjnym, 16,7% w wieku przedprodukcyjnym, a 24,1% mieszkańców jest w wieku poprodukcyjnym.

Myszków – miasto nad Wartą, siedziba władz gminy i powiatu. Pierwotnie osada, która dała początek wsi Myszków, zwała się Kuźnia Żarki; w 1500 r. wspomniany został tutejszy kuźnik noszący nazwisko Tatar. Kolejna wzmianka pochodzi z 1598 r. W 1629 r. po raz pierwszy spotykamy się z nazwą Myszków; sporządzony wtedy rejestr poborowy odnotował, iż kuźnica Myszków w parafii Żarki „spustoszała”. Myszków od początku leżał w dużym kompleksie dóbr żarecko-mirowskich, który od końca XV w. należał do możnowładczej rodziny Myszkowskich h. Jastrzębiec (stąd być może wywodzi się nazwa miejscowości). Po Myszkowskich dobra żareckie dziedziczyli Korczyńscy h. Topór i Męcińscy h. Poraj, mający swą rezydencję już nie w zamku w Mirowie, lecz w Żarkach. 15 kwietnia 1848 r. oficjalnie uruchomiono końcowy odcinek Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej prowadzącej przez grunty Myszkowa (faktycznie stacja II klasy „Myszków” została urządzona w 1847 r.), biegnący blisko przemysłowej osady Mijaczów. Ten fakt spowodował przesunięcie zwartej zabudowy osady Myszków w pobliże torów (Nowy Myszków) i tym samym zbliżenie Myszkowa do Mijaczowa. To oraz koncentracja przemysłu pociągnęły za sobą szybki przyrost ludności, a co za tym idzie, rozwój budownictwa, usług i wzrost rangi administracyjnej miejscowości. W latach 70. XIX w. w Myszkowie powstały dwie fabryki cegły ogniotrwałej; jedna należała do Izaaka Scheina, druga do Leona Sójki. Wytwarzano w nich cegły zwykłe, fasonowe, glinę mieloną i płyty piekarskie. W 1911 r. erygowano parafię w Myszkowie, wydzieloną z parafii w Mrzygłodzie, Włodowicach i Żarkach. 30 listopada 1921 r. powołano komitet utworzenia nowej wsi Myszków, a w 1924 r. utworzono gminę Myszków przez wydzielenie wsi Myszków Stary i Myszków Nowy z gm. Żarki, wsi Mijaczów z gm. Pińczyce oraz wsi Pohulanka z gm. Włodowice. W 1789 r. w Myszkowie mieszkało 150 ludzi w 27 domach, a w 1827 r. odnotowano w Myszkowie 274 mieszkańców, w 1939 – ok. 10 tys. mieszkańców; w 1946 r. Myszków miał 9300, w 1998 r. – 34 tys. mieszkańców, w 2004 r. zamieszkiwany przez 33.187, w dn. 31 XII 2006 r. przez 32.923 stałych mieszkańców, zaś na koniec 2008 r. liczył 32.789 osób. W okresie II Rzeczypospolitej w Myszkowie jedynie dwie ulice (obecne: Kościuszki i Pułaskiego) były wybrukowane oraz oświetlone; rozrywkę zapewniało kino „Miraż” i kasyno. W tym czasie miejscowość wzbogaciła się o siedzibę wójta i policji (obecnie budynek

Prokuratury przy ul. Skłodowskiej róg ul. Kościelnej), szkołę podstawową i szpital. W centrum stał tartak Rajzmana (na jego miejscu powstała obecna SP nr 3). Po folwarku ostatnich dziedziców Myszkowa – Borowskich, stojącym niegdyś przy ul. Słowackiego róg ul. Topolowej pozostał jedynie fragment murów dawnej stajni. W latach 1866-1927 Myszków należał do pow. będzińskiego, następnie zawierciańskiego, a w latach 1956-1975 był i od 1999 r. ponownie się stał miastem powiatowym. W okresie II w. św. był włączony do III Rzeszy. Z dniem 1 I 1950 Myszków uzyskał prawa miejskie, w 1969 r. uchwałą miejskiej rady narodowej otrzymał herb. W latach 1956-1975 i od 1999 r. siedziba władz powiatu myszkowskiego. Miasto stosunkowo szybko się rozrastało, wchłaniając w swe granice administracyjne okoliczne miejscowości (Gruchla, Pohulanka i Połomia Myszkowska w 1951 r., Bory w 1958 r., Nowa Wieś w 1973 r., Będusz w 1976 r., Mrzygłód, Mrzygłódka, Kręciwilk, Nierada, Ręby i Potasznia w 1983 r.). Po wybudowanej w 1885 r. fabryce sztucznego jedwabiu potocznie zwanej „Piaskowcem” (w okresie II Rzeczypospolitej występującej pod nazwą Towarzystwo Akcyjne Myszkowskiej Fabryki Sztucznego Jedwabiu) pozostały jedynie mury u zbiegu ulic Kopernika i Waryńskiego oraz nazwa prowadzącej do niej z Ciszówki ulicy - Jedwabna; w miejscu tzw. „starego Mystalu” przy ul. Kościuszki z początkiem XXI w. powstała Galeria Handlowa oraz bank. W mieście funkcjonuje fabryka papieru, liczne zakłady rzemieślnicze wytwarzające obuwie, produkujące choinki z tworzyw sztucznych, zakłady poligraficzne; są przedszkola, szkoły podstawowe i średnie, kościoły, starostwo powiatowe, urząd miasta, dom kultury, biblioteka publiczna, szpital powiatowy, apteki, prokuratura rejonowa, komenda powiatowa policji, sąd rejonowy, zawodowa straż pożarna, remiza OSP, OHP, stacja kolejowa, Myszkowska Spółdzielnia Mieszkaniowa, Spółdzielnia Mieszkaniowa „Mystal”, liczne placówki handlowe i gastronomiczne, stadion sportowy II-ligowego niegdyś klubu piłki nożnej „KS Papiernik-Krisbut” (obecnie IV-ligowy MKS = Miejski Klub Sportowy), kryta pływalnia, hala sportowa.

Myszków – nazwa miejscowości w łacińskim zapisie „Miscov” ujęta jest w średniowiecznym dokumencie dotyczącym uposażenia klasztoru na Świętym Krzyżu przez Floriana z Myszkowa, który najpierw podarował klasztorowi część ojcowizny, a następnie odsprzedał część majątku za 18 grzywien. Ten – najprawdopodobniej najstarszy dokument dotyczący Myszkowa nie ma dokładnego datowania. Kolejna wzmianka dotycząca Myszkowa pojawia się w rejestrze poborowym z 1629 r. W nauce istnieją hipotezy wywodzące nazwę od osadników określanych mianem Miscovini lub Miscovici przybyłych tu z Miszkolca. Prof. Jerzy Dowiat twierdzi, że nazwa pochodzi od imienia Mieszko; aż do połowy XI wieku używano formy Misco i form zbliżonych, a samo imię oznaczało dawniej mieszek, worek, a nawet niedźwiedz (w znaczeniu: potężny, duży). Tradycje hutnicze Myszkowa wskazują, że nazwa może się wywodzić od słowa mieszek oznaczającego mały piec hutniczy. Przez lata słowo zmieniło brzmienie z Mieszków na Myszków. Nie można też wykluczyć, że miejscowość swą nazwę zawdzięcza

rodowi Myszkowskich, który przez długie lata był włodarzem rozległych terenów na prawym brzegu rzeki Warty.

Myszków – rozwój terytorialny. W dniu uzyskania praw miejskich, tj. 1 I 1950 r. w skład miejscowości wchodziły dzielnice: Ciszówka, Michałów, Mijaczków, Nowy Myszków, Stary Myszków. W 1951 r. do miasta zostały przyłączone: Czarna Struga, Gruchla, Helenówka, Pohulanka, Połomia Myszków. W 1958 r. dołączono Bory; w 1976 r. doszły: Będusz, Nowa Wieś, Osińska Góra. W 1983 r. do miasta przyłączono miejscowości: Kręciwilk, Labry, Mrzyglód, Mrzyglódka, Nierada, Potasznia, Remby, Smudzówka.

Mzurów – wieś sołecka w gm. Niegowa. Pierwsza wzmianka historyczna pochodzi z 1384 r. Wieś, wcześniej wzmiankowana pod nazwą Mzorów i Mzurów, należała do pow. lełowskiego, a jej właścicielem był Adam hr. Męciński – kasztelan spicymierski, starosta bodaczowski. W XV w. była wsią królewską. Wg lustracji pow. lełowskiego z 1789 r. wieś miała 34 domy (w tym dwór, 25 chałup kmiecych, 6 ogrodniczych i 2 bezrolnych) i 172 mieszkańców. W 1827 r. było tu 36 domów i 210 mieszkańców. Po II w. św. w następstwie reformy rolnej ziemia stanowiąca własność dziedzica Jana Świderskiego posłużyła do utworzenia liczącego ok. 100 ha PGR, przekształconego w 1959 r. w Rolniczą Spółdzielnię Produkcyjną; w pierwszym okresie III Rzeczypospolitej nieruchomości wykupili na własność okoliczni rolnicy. Zachował się parterowy dwór Świderskich stojący w dawnym parku dworskim z dwoma pomnikami przyrody: dąb szypułkowy i wielogatunkowa grupa drzew. W pobliskim przysiółku zwanym Leopoldów (od imienia poprzedniego dziedzica – Leopolda Świderskiego) kamienne, mocno sfatygowane, ale nadal zamieszkałe czworaki. Na koniec 2004 r. Mzurów zamieszkiwany był przez 403, w 2006 r. - 400, a 31 XII 2021 r. - 364 osób. Na miejscu szkoła podstawowa, sklep, remiza OSP.

Mzyki – wieś sołecka w gm. Koziegłowy. Po raz pierwszy pojawiła się na Topograficznej Karcie Królestwa Polskiego w 1839 r. Nazwa wsi może pochodzić od nazwiska Mzyki, bądź od dawnego określenia owadów (muszka, ćma, meszka). W końcu XIX w. były wsią włościańską, miały 4 domy i 26 mieszkańców, do których należało 56 morgi ziemi. W 1937 r. otwarto szkołę, a w 1959 r. w ramach akcji „Tysiąc szkół na Tysiąclecie” mieszkańcy wioski zbudowali nowy obiekt szkolny. Wg spisu ludności z 1994 r. wieś zamieszkiwało 399 osób, w 2004 r. 372, w 2006 r. - 373, a na koniec 2021 r. 395 mieszkańców. W 1994 r. wzniesiono tu kościół filialny. Są placówki handlowe, remiza OSP.

Naj...w Myszkowskiem. Najwyżej położonym naturalnym punktem pow. myszkowskiego jest Wielka Góra (zwana też G. Mirowską lub G. Bukową) mająca 423 m npm. Najniższym punktem w powiecie jest koryto rzeki Warty w Jastrzębiu na granicy z wioską Osiny, a więc na granicy z pow. częstochowskim, leżące 262,90 m npm. Betonowy komin wysokości 120 m należący do Ciepłowni przy ul. Osińska Góra w Myszkowie jest najwyższym obiektem budowlanym w Myszkowskiem; na drugim miejscu plasuje się komin wysoki na 100 m znajdujący się na terenie fabryki papieru w Myszkowie. Najwięcej kondygnacji, bo aż 7, ma biurowiec Starostwa Powiatowego w

Myszkowie, ale faktycznie wyższa jest wieża przekaźnikowa w Niegowej, mająca 14 kondygnacji, wysoka na 63 m. Największy blok mieszkalny, tzw. „mrówkowiec”, w którym są mieszkania dla 90 rodzin, znajduje się w centrum Myszkowa przy ul. Strażackiej 35; pięciokondygnacyjny budynek, należący do Myszkowskiej Spółdzielni Mieszkaniowej, ma 9 klatek schodowych. Najstarszy obiekt wzniesiony z drewna to z pewnością modrzewiowy kościół pod wezwaniem św. Wawrzyńca w Cynkowie zbudowany przez wiejskiego cieślę Walentego Ruraja w 1631 r. bez użycia metalowego gwoźdźdza. Najstarsze wzmianki pisemne o miejscowościach ziemi myszkowskiej dotyczą: 1234 r. – Mirów, 1257 r. – Moczydło, 1287 r. – Dąbrowno, ale zdaniem niektórych autorów Koziegłówek zostały założone już w 1106 r. 115-lecie działalności obchodziła w 2020 r. Ochotnicza Straż Pożarna w Żarkach, zał. w 1905 r. Najdłuższy dzień (licząc od wstąpienia Słońca do momentu jego ukrycia się za horyzontem) trwa 16 godzin i 22 minuty, a najkrótszy ma 7 godzin i 56 minut; natomiast faktycznie najdłuższy dzień (licząc od świtu cywilnego do cywilnego zmierzchu, czyli czas faktycznej widzialności) jest 22 czerwca i w Myszkowskim wynosi 17 godzin i 44 minuty, a najkrótszy, występujący 22 grudnia, ma 9 godzin i 30 minut. Największa jaskinia – Wierna (będąca zarazem najdłuższą na Jurze Krak.-Częst.) ma 1027 m dł.; najgłębsza – Piętrowa Szczelina, będąca zarazem czwartą pod tym względem na Jurze – 45 m (obydwie jaskinie znajdują się w gm. Niegowa). Najdłuższym oznakowanym szlakiem turystyki rowerowej na ziemi myszkowskiej jest „powiatowa arteria rowerowa” długości 83 km, prowadząca z Myszkowa Światowitu przez Rzędkowice, Bobolice, Mirów, Łutowiec, Przewodziszowice, Żarki Letnisko, Koziegłowy i Pińczyce do Siewierza. Zaledwie 6 osób mieszka w przysiółku Baranowizna w gm. Poraj, 14 osób jest w sołectwie Brzeziny w gm. Niegowa, za to aż 30.988 mieszkańców ma Myszków. Największy zbiornik wodny w powiecie – zalew Poraj na rzece Warcie ma powierzchnię 550 ha; na tymże akwenie była zacumowana największa jednostka pływająca po wodach powiatu – statek „Danek” mający 49 t wyporności. Najsmaczniejsza w Polsce kawa z ekspresu podawana była swego czasu w kawiarni „Kulturalnej” w myszkowskim domu kultury (fakt ten znalazł odzwierciedlenie w książce „W zasadzie tak” wydanej w 1975 r. przez KAW, a napisanej przez Jacka Fedorowicza). 2237 wycieczek i wypraw zorganizował w latach 1978-2021 Klub Osiedlowy PTTK „M-2” przy MSM; uczestniczyło w nich 30 709 turystów.

Neandertalczyk – pracłowiek, boczna gałąź drzewa ewolucji. Żył w okresie 250 – 23 tys. lat temu, zamieszkiwał Europę i wybrzeża Morza Śródziemnego. Szczątki neandertalczyka po raz pierwszy znaleziono w 1856 r. w Niemczech w m. Neandertal. Znaleźiska z 2008 r. w Jaskini Stajnia w Mirowie dowodzą, że na Jurze neandertalczyk żył w okresie środkowego paleolitu, ok. 100-80 tys. lat temu. Ząb odkryty w jaskini dowodzi, iż było to miejsce pochówku (łącznie w jaskini badacze z Uniwersytetu Szczecińskiego znaleźli 3 zęby neandertalczyków).

Niegowa – wieś, od 1917 r. siedziba gminy. Założył ją w okresie VI-X w. Nieg, który przybywszy w te okolice zainicjował osadę. W XII w. miała tu istnieć stacja, w której

wędrujący prastarym szlakiem z Przedborza przez Kurzelów i Lelów do Żarek znajdowali miejsce odpoczynku dla siebie i na popas dla koni. Wioska wzmiankowana w 1306 r. jako własność Imrama; późniejszymi właścicielami byli m.in. Trzaska, Szafraniec, Chodakowscy i Męcińscy. W 1325 r. w Niegowej, wymienionej jako płacącej świętopietrze, był już murowany kościół pw. św. Mikołaja (świątynię przebudowano w XVIII w. oraz w 1926 r.). W 1378 r. w Krakowie rozstrzygnięto spór o dziesięciny między Bertramem tutejszym plebanem a Czesławem – plebanem ze Złotego Potoku. W latach 1385-1398 właścicielem wioski był Andrzej Ungarus z Bobolic, następnie jego zięć Stanisław Szafraniec Młodziejowski h. Starykoń. W II poł. XV w. dziedzicem wsi był Jakub Trzaska, na początku XVI w. - Mikołaj Kreza h. Ostoja z Zawady, a następnie Mikołaj Grabia. Na zasadzie przywileju króla Kazimierza Wielkiego z 1347 r. wieś była przeniesiona z prawa polskiego na magdeburskie i 6 łanach kmiecych; sołtys uposażony był w rolę, dochody z dwóch karczm i dwóch młynów wiatrakowych. Przy kościele już w XVI w. istniała szkoła parafialna i przytułek. Przy drodze do Żarek stał zajazdkarczma, spalony w czasie najazdu szwedzkiego w 1655 r. W 1792 r. wieś liczyła 221 mieszkańców; był dwór, plebania, browar, szkoła i szpital (przytułek). Najbardziej charakterystycznym obiektem Niegowej jest wysoka na 63 m 14-kondygnacyjna wieża przekaźnikowa telefonii komórkowej (oddana do użytku w 1968 r. jako stacja przekaźnikowa TVP). Okolice wsi są dobrymi terenami dla narciarzy i zwolenników rowerów górskich. Rejon wioski jest rajem dla grotolarzy, znajdują się tu wejścia m.in. do Jaskini Kamiennego Gradu, J. ks. Borka oraz J. Piętrowa Szczelina (400 m dł., 45 m głęb.). Z uwagi na zastawienie ciężkimi betonowymi płytami studni znajdującej się na placu przykościelnym od ok. 2002 r. nie jest możliwe dostanie się do grotu zwanej „Jaskinią na Plebanii”, do której wejście umiejscowione było na głębokości ok. 30 m od powierzchni. W wiosce są 2 pomniki upamiętniające ofiary II w. św. W 1827 r. było tu 35 domów i 236 mieszkańców, w końcu XIX w. wieś miała 43 domy z 358 mieszkańcami. W dn. 31 XII 2004 r. wieś zamieszkiwało 758 mieszkańców, na koniec 2006 r. - 772, a 31 XII 2021 r. - 769 mieszkańców. Na miejscu szkoła podstawowa, ośrodek zdrowia, poczta, bank, dom kultury, remiza OSP, placówki handlowe, lokale gastronomiczne, gospodarstwo agroturystyczne. Planuje się, że 335,91 ha obszaru gminy znajdzie się w granicach projektowanego Jurajskiego parku Narodowego stanowiąc 7,3 % jego ogólnej powierzchni (dalszych 875 ha stanowić będzie otulinę JPN). Zachował się ludowy zwyczaj chodzenia po wsi tuż przed Popielcem przebierańców zwany „Misie” lub „Słomiany”.

Niegówka – wieś sołecka w gm. Niegowa. Niegdyś kolonia w gm. Niegowa należąca do parafii w Staromieściu mająca 114 morgi ziemi; w 1827 r. było tu 6 domów i 46 mieszkańców; w końcu XIX w. 7 domów i 50 mieszkańców. W 2004 r. 124, w dn. 31 XII 2006 r. - 117, a na koniec 2021 r. - 99 mieszkańców.

Nierada – obecnie dzielnica Myszkowa. Pierwsza wzmianka historyczna pochodzi z 1629 r. Kuźnica Nierada powstała w XVII w., w tym czasie wieś była własnością Firlejów; w 1669 r. przeszła na własność Warszyckiego,

następnie Męcińskich. Wokół tego punktu osadniczego z biegiem lat rozwinęła się wieś z folwarkiem, młynem i papiernią. Po utworzeniu linii warszawsko-wiedeńskiej istniał tu przystanek kolejowy (w latach 50-tych XX w. przeniesiony w obecne miejsce jako "Mrzygłód"). W latach 1900-1922 eksploatowano węgiel brunatny w kopalni „Nierada” należącej do Piotra Strzeszewskiego, który 20 IX 1917 r. wydzierżawił ją Zygmuntowi Szczotkowskiemu; w latach 1921-22 kopalnię eksploatowali Cederbaum i Oppenheim. Produkcja w 1907 r. (maksymalna) wyniosła 48,3 tys. t, w 1913 – 18,2 tys. t, w 1920 r. – 17,2 tys. ton. Od 1922 r. do stycznia 1924 r. czynna tu była kopalnia węgla brunatnego „Adela” należąca do Włodzimierza Modzelewskiego z Pohulanki, który w 1923 r. powołał Nieradzkie Towarzystwo Przemysłowo-Górnictwo s-ka z o.o. Produkcja w 1923 r. (maksymalna) 17,6 tys. ton. W 1983 r. przyłączona do Myszkowa. W dzielnicy jest sklep, tutaj też znajduje się przystanek kolejowy Myszków Mrzygłód.

Niwki – obecnie wioska w gm. Poręba, pow. zawierciański. Wieś wymieniona w kronice Jana Długosza jako wchodząca w skład parafii Mrzygłód. W księdze dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z 1529 r. wymieniona jako wioska parafialna (należąca do Padniewskiego) świadcząca powinność plebanowi Mrzygłodu, podobnie jak i Kuźnica Niwki. Wieś parafialna Niwki oddawała dziesięcinę wytyczną i canapolis, wynoszące 6 grzywien, dla kościoła w Pszczyńcu; z kuźnicy Niwki dziesięcina wynosiła 24 grosze. Kuźnica Niwki należała w 1563 r. do jednej z większych w regionie, zatrudniała 20 kuźników. W 1581 r. posiadała 5 łanów kmiecych, 4 komorników z bydłem i 3 bez bydła. Kuźnicami niweckimi koło Mrzygłodu przez jakiś czas zarządzał Walenty Rozdzieński, autor dzieła „Officina ferraria”, wydanego w 1611 r. w Krakowie. W 1789 r. Niwki zamieszkiwały 253 osoby, w 1792 r. – 241, w 1854 r. – 410, natomiast w 1904 r. – 704 mieszkańców.

Nowa Kuźnica – wieś sołecka w gm. Koziegłowy. 31 XII 2004 r. wieś liczyła 246, na koniec 2006 r. - 252, a w grudniu 2021 r. - 271 mieszkańców. W wiosce jest gospodarstwo agroturystyczne, sklepy.

Nowa Wieś – obecnie dzielnica Myszkowa. Pierwsza wzmianka historyczna z 1629 r. w „Rejestrze poborowym woj. krakowskiego”, następnie w wieś odnotowana w XVII w., kiedy to znajdowały się tu „rudnie czyli szyby, gdzie żelazo dobywają”. W 1857 r. powstał tu wapiennik i cegielnia, założone przez właścicieli dóbr żareckich (Karol Ordęga, Stanisław Lesser i Karol Osterloff). Przystanek kolejowy; niegdyś siedziba władz gromadzkich. W 1976 r. przyłączona do Myszkowa. Jest szkoła podstawowa, remiza OSP, placówki handlowe, kościół; cis – pomnik przyrody.

Nowy Śląsk (Neu-Schliesen, 1795 – 1806) – fragment woj. krakowskiego zagarnięty przez Prusy w III rozbiórce Polski, włączony do prowincji pruskiej i podzielony na dwa powiaty: siewierski i pilicki. W obręb Nowego Śląska, mającego powierzchnię 2230 km², wchodziło całe Księstwo Siewierskie, łącznie z tzw. baronatem koziegłowskim i okręgiem pilickim. Na obszarze N. Śląska znajdowały się 264 wsie i 17 miast; powiat pilicki miał 8373 mieszkańców i liczył 162 wioski i 8 miast, m.in. Żarki (1945

mieszkańców), zaś w pow. siewierskim 8116 mieszkańców w 102 wioskach i 9 miastach, m.in. Koziegłowy (1333 mieszkańców), Mrzygłód (787 mieszk.), Niwki, Siewierz (1371 mieszk.). Dziewięć z nich, m.in. Mrzygłód, Koziegłowy, Siewierz było wówczas miastami królewskimi, pozostałych osiem, wśród nich Żarki, należało do właścicieli szlacheckich. Do 1800 r. na obszarze Księstwa Siewierskiego i baronatu koziegłowskiego nie było wolno osiedlać się ludności wyznania mojżeszowego; jednakówó 5 IX 1800 r. król pruski Fryderyk Wilhelm III wydał „Przepis względem urządzenia żydowstwa w cyrkule pilickim i siewierskim”, tj. specjalny edykt zezwalający ludności żydowskiej osiedlać się także na ziemi siewierskiej. Po rozgromieniu w 1806 r. monarchii pruskiej N. Śląsk znalazł się w utworzonym przez cesarza Napoleona Księstwie Warszawskim.

Obwarzanki odpustowe – rodzaj pieczywa. Lekko słodkie, mające postać kulek, klusek lub obręczy, nanizane na nitkę, niekiedy ozdobione kolorowymi bibułkami. Lekkie, kruche, nie ma w składzie drożdży, a jedynie jajka, mąkę pszenną, cukier i wodę. Wyrabiane na drewnianym blacie i pieczone w specjalnym piecu parowym, sprzedawane na odpustowych kramach. Od dziesiątków lat towarzyszą odpustom i pielgrzymkom. Obwarzanki wypiekane przez Jadwigę Plesińską z Żarek 29 kwietnia 2008 r. wpisano na Listę produktów tradycyjnych Ministerstwa Rozwoju Rolnictwa i Rozwoju Wsi (wpisywane są na nią produkty, których jakość lub wyjątkowe cechy i właściwości wynikają ze stosowania tradycyjnych metod produkcji; za tradycyjne uważa się metody wykorzystywane co najmniej od 25 lat).

Oczko – wieś sołecka w gm. Koziegłowy. Niegdyś wieś rządowa. Tutejszy młyn Krzyskowski, w XVIII w. zwany Oczko od nazwiska młynarza Walentego Oczko, zasiedziało na podstawie przywileju z 1643 r. Pod koniec XVIII w. przy młynie był też folusz (czyli zakład spłśniania sukna, tj. oczyszczania go z tłuszczów). Na koniec 2004 r. było tu 103 mieszkanców, 31 XII 2006 r. - 105, a w grudniu 2021 r. 101 mieszkańców. Skrajem wioski biegnie rowerowy znakowany szlak turystyczny.

Odnaki krajoznawcze PTTK. Regionalne odnaki krajoznawcze ustanawiane z potrzeby serca lokalnych patriotów; regulaminy tych odznak są tak skonstruowane, aby turysta mógł poznać wskazany w nim obszar uzyskując w końcowym efekcie odpowiednią odznakę. Tylko w Myszkowskim można zdobywać odznakę Miłośnik Ziemi Myszkowskiej oraz Porajską Odnakę Krajoznawczą.

Ogorzelnik – wieś sołecka w gm. Niegowa. Pierwsza wzmianka historyczna pochodzi z 1379 r., kiedy to książę Władysław Opolczyk nadał Bobolice, Ogorzelnik i Tomiszowice Węgrowi Andreasowi Schony de Barlabas. Wieś od XIV w. związana z kluczem dóbr bobolickich. W 1827 r. było tu 26 domów i 126 mieszkańców, w końcu XIX w. 16 domów i 228 mieszkańców łącznie posiadających 422 morgi ziemi. W 2004 r. zamieszkiwany przez 244, w 2006 r. przez 236, a na koniec 2021 r. przez 238 mieszkańców. Obecnie: szkoła podstawowa, remiza OSP, sklep; pomnik przyrody – lipa drobnolistna.

Ordon – rzeka wypływająca w Zaborzu, prawy dopływ Warty. Wg „Słownika geograficzno-turystycznego Polski PWN” nazwa rzeki brzmi Strumień, wg innych źródeł – Sucha Woda. Na rzece w pobliżu Skrobaczowizny okresowo wysychający zbiornik wodny zwany „zalew Zaborze” z plażami i kąpieliskiem, nad brzegiem którego wybudowano ośrodki wypoczynkowe.

Orkon – (połączenie dwóch pojęć: „orle gniazda” i konwent) – doroczny, dziesięciodniowy konwent miłośników fantastyki i larpu organizowany na Jurze od 1992 roku, przy czym od ok. 1997 r. na wzgórzu zamkowym w Mirowie, a od 2007 r. w Łutowcu. Ubrani w fantazyjne stroje młodzi ludzie całe dni spędzają na grach i zabawach, odtwarzając wymyślone przez siebie i swych mistrzów fabuły. Gracze mają białą broń, bezpieczną (wykonana z reguły z tworzyw sztucznych; jeśli z lekkiego metalu – to owinięta dla bezpieczeństwa gąbką). Orkon organizowany jest w drugiej dekadzie lipca.

Osiek – wieś sołecka w gm. Koziegłowy. Nazwa miejscowości w średniowieczu oznaczała miejsce, gdzie mieściła się warownia leśna wykonana z pni drzew. W XV w. był tu dwór szlachecki, w którym mieszkali dziedzice pobliskiego Mysłowa. W 1677 r. Osiek został oddzielony od Mysłowa i stał się samodzielną miejscowością. W 1819 r. właścicielem Osieka (oraz pobliskiego Koclina i Brzezin) był sędzia pokoju okręgu północnolelewskiego Józef Syrokomla Karoński. W XVIII w. Osiek i Koclin łącznie liczyły 28, a w 1790 r. – 32 mieszkańców. W 1835 r. osada dworska liczyła 5 domów i należało do niej 660 mórg ziemi. W latach 1955-1959 był siedzibą władz gromadzkich, urząd mieścił się w dawnych zabudowaniach folwarcznych (obecnie stanowiących własność prywatną). 31 XII 2004 r. wieś zamieszkiwało 195, na koniec 2006 r. 196, zaś w grudniu 2021 r. - 204 mieszkańców.

Osińska Góra – niegdyś wieś, obecnie dzielnica Myszkowa rozlokowana na wzniesieniu o tej samej nazwie mającym 348,5 m n.p.m. W budynku dawnej szkoły podstawowej mieści się oddział rehabilitacji Szpitala Powiatowego. W lesie tereny narciarskie (niegdyś funkcjonował tu wyciąg); miejsce kolarskich wyścigów przełajowych. Skrajem osady biegnie znakowany szlak turystyki rowerowej.

Ostrężnik – przysiółek wsi Trzebniów, gm. Niegowa. „Wieś nad strumieniem tej nazwy – czytamy w „Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego” – ma 4 domy, 28 mieszkańców i 20 morg ziemi włościańskiej”. Źródło wyszło pod koniec XX w., koryto rzeczki zasypano; nadal są tu 4 domy i mieszka w nich 9 osób. Położona w lesie, lecz tuż przy drodze wojewódzkiej Myszków – Janów miejscowość ma 2 lokale gastronomiczne. Skrajem przysiółka biegną znakowane szlaki turystyki pieszej, rowerowej i konnej. Tutaj znajduje się największa grotta Jury Krak.-Częstochowskiej - J. Wierna, z korytarzami łącznej dł. 1027 m. Ciekawostką może być fakt, że znajdujące się w pobliżu ruiny zamku i rezerwat przyrody „Ostrężnik” są już w pow. częstochowskim (w gm. Janów). Nazwa pochodzi od staropolskiego "ostrzeżnik", czyli od nazwy czynności wysyłania sygnałów ostrzegawczych z baszty dawnego zamku.

Ostrów – wieś sołecka w gm. Żarki. Po raz pierwszy wzmiankowana w 1899 r. Na koniec 2004 r. wioska liczyła 269, w 2006 r. 267, a na koniec 2021 r. 284 mieszkańców. Placówki handlowe, remiza OSP. Przez wioskę prowadzi znakowany szlak turystyki rowerowej.

Pałace przemysłowców. Myszków, miasto o przemysłowych tradycjach, ma na swym obszarze (w dzielnicy Mijaczów) parę budynków, które dziś określa się mianem willi, zaś w okresie II Rzeczypospolitej ludność nazywała je pałacami. Przy ul. Kościuszki znajduje się dwukondygnacyjny pałac wzniesiony w latach 1883-1897 na potrzeby mieszkalne ówczesnego właściciela fabryki włókienniczej Augusta Schmelzera. Pałac Schmelzera wzniesiono z cegły na rzucie zbliżonym do kwadratu i przykryto łamanym dachem z lukarnami; jego kondygnacje są oddzielone profilowanymi gzymsami. W ściany budynku wstawiono prostokątne okna otoczone opaskami i udekorowane nadokiennymi gzymsami. Budynek po II w. św. był obiektem administracyjnym MZPW „Wartex”, po likwidacji fabryki w 2000 r. sprzedany prywatnemu nabywcy, staraniem którego willa została odrestaurowana stając się jednym z najładniejszych budynków miasta. Wewnątrz willi znajduje się wiele akcentów dawnej świetności, m.in. wielobarwne posadzki i ozdobione witrażem okno na klatce schodowej. Na ścianie budynku jest tablica upamiętniająca 100-lecie ZPB „Wartex” 1883-1983. W 2002 r. wpisany do rejestru zabytków woj. śląskiego - nr rej. A//55/01. Przy ul. Pułaskiego róg al. Wolności znajduje się rozległa, dwupiętrowa willa Bauerertzów, dawnych właścicieli Mijaczowskich Odlewni Stali i Zakładów Mechanicznych. Willa, w której w latach powojennych mieścił się m.in. komitet partii, potem sąd, Powiatowy Urząd Pracy, obecnie mieści biura Sanepidu i Powiatowego Lekarza Weterynarii. Jedynym śladem po stojącym nad Wartą pałacu dziedzica Mijaczowa Joachima Borkowskiego z XVIII w. jest kaplica; urządzona w 1790 r. w jednym z pokoi pałacu, została pozostawiona w stanie nienaruszonym, gdy w połowie XIX w. pałac rozebrano. Od początku XX w. za zgodą ówczesnych dziedziców Mijaczowa b-ci Baurertz kaplica służyła mieszkańcom aż do 1980 r., kiedy to podjęto decyzję o utworzeniu parafii na Mijaczowie i wybudowaniu nowego kościoła; wyremontowana kaplica stała się od 1997 r. miejscem adoracji Najświętszego Sakramentu. W 2006 r. kaplicę ponownie wyremontowano. Nie zachował się do naszych czasów pałac Steinhagenów, właścicieli fabryki papieru. Wzniesiony w latach 30-tych XX w. na terenie fabryki na potrzeby mieszkalne fabrykanta pałac był dwukondygnacyjnym, rozległym budynkiem z łamanym dachem i ciekawą architektonicznie dwuosiową facjatką zwieńczoną trójkątnym szczytem. Gmach zbudowano z kamienia i otynkowano; wejście do pałacu ozdobiono trzema podcieniami. Przy pałacu była oranżeria, piękny ogród, bażanciarnia, kort tenisowy. Po II w. św. w pomieszczeniach pałacu urządzono biurowiec, część obiektu zajęły magazyny; w latach 70. XX w. zaniedbany budynek spłonął.

Papiernia – dzielnica Myszkowa. Położona nad Wartą, przy głównej drodze łączącej Myszków z Zawierciem, w przeszłości związana z Mrzygłodem. Jeszcze w latach 60-tych XX w. funkcjonowały tu dwa młyny:

wodny i elektryczny. Niegdyś ozdobą przysiółka był piękny, rozległy sad należący do rodziny Nawrotów (dziś mocno zaniedbany, pozbawiony ogrodzenia).

Parchowatka – wzgórze na rubieżach Żarek. Latem 1944 r. (praktycznie aż do połowy stycznia 1945 r.) hitlerowcy prowadzili tu prace fortyfikacyjne wykorzystując do robót ziemnych jeńców włoskich dowożonych z obozu w Częstochowie oraz robotników z różnych zakładów Zagłębia i Śląska. Fortyfikacje w postaci betonowych schronów wykonywali też zmuszani do tego Polacy z okolicznych wiosek, Czesi i Ukraińcy oraz jeńcy dowożeni z obozu w Rzędkowicach. Lokalna niemiecka linia obronna długości ok. 80 km, budowana w latach 1943–45, biegła od Huciska do Wąsoszy; znajduje się na niej ok. 130 bunkrów. Kilka z nich jest na obrzeżach Żarek (a więc na Parchowatce, w Żarkach Pustelni).

Park dworski w Choroni, w gm. Poraj. Park o pow. 1,2 ha założony pod koniec XIX w. przez rodzinę Bylińskich. W 1945 r. zespół parkowy upaństwowiono, w 1976 r. pałac zniszczył pożar. Zachowała się, stanowiąca pomnik przyrody, aleja wysadzona 31 lipami drobnolistnymi. Jedyne tego rodzaju park w Myszkowskiem.

Park dworski w Mzurowie, gm. Niegowa. Park o pow. ok. 2 ha użytkowany w przeszłości przez dziedzica Świderskiego, w następstwie reformy rolnej w 1946 r. upaństwowiony i włączony w skład PGR, a w efekcie braku nadzoru nad starodrzewiem poważnie zniszczony. W centrum parku parterowy, murowany, otynkowany budynek dworu. Do grupy pomników przyrody zaliczono dąb szypułkowy oraz wielogatunkową grupę drzew.

Paulini – przystosowany do życia kontemplacyjnego zakon powstał ok. XIII w. na Węgrzech, za sprawą księcia Władysława Opolczyka sprowadzony do Polski i po osadzeniu na Jasnej Górze aktem z 9 sierpnia 1382 r. uposażony dwiema wsiami i licznymi dziesięcinami. W 1706 r. kasztelan braćławski Józef z Kurozwęk Męciński sprowadził paulinów z Częstochowy do Leśniowa zobowiązując się jednocześnie do wybudowania na ich potrzeby klasztoru. Paulini przebywali tu do kasaty klasztoru przez rząd rosyjski w 1864 r., powracając w 1936 r. Obecnie w leśniowskim klasztorze mieści się nowicjat; kandydaci na braci zakonnych uczą się, modlą i pracują (leśniowscy paulini słyną z uprawy pięknych kwiatów oraz smacznych pomidorów zalecanych alergikom).

Pelka Edward (9 II 1919 – 19 III 1997) – kolarz, trener, organizator sportu wiejskiego. Przewodnik turystyki kolarskiej PTTK nr 11. W latach 50-tych XX w. utworzył w Ciszówce (obecnie dzielnica Myszkowa) Ludowy Zespół Sportowy, w którym funkcjonowało 6 sekcji, w tym piłki nożnej, lekkiej atletyki, siatkówki, kolarstwa. Wychowawca kolarzy, m.in. Edwarda Nawrota, Władysława Rudawskiego, Bogusława Fornalczyka (szosowy mistrz Polski i triumfator Tour de Pologne w 1958 r., olimpijczyk), opiekun i trener mistrzowskiej drużyny kolarskiej pań (m.in. indywidualne mistrzyni Polski Jolanta Masłoń 1966, Maria Maszczyk 1967).

Pińczyce – wieś sołecka nad Brynicą w gm. Koziegłowy, wymieniona po raz pierwszy w dokumencie z 1415 r. Jan Długosz pisze: „wieś ma folwark

rycerski i 12 łąnów kmiecych, dziedzicem jest Mikołaj Mirzowski h. Gryf". W 1529 r. istniało tu sołectwo, co świadczy, że Pińczycze (w zamierzczłych czasach zwane Pieńczyce) założone były na prawie niemieckim; w tym czasie dziedzicami Pińczyc byli Ujejscy. Do poł. XVIII w. właścicielami dóbr pińczyczkich byli Kotowicze, po nich włoska rodzina Bontanich (jako pierwsi z tej rodziny bracia Michał i Kazimierz w 1785 r. uzyskali szlachectwo). W 1784 r. sumptem Jana Kazimierza i Kasyldy Bontanich w centrum wsi wzniesiono murowaną kaplicę, którą w 1904 r. przemianowano na kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła. W 1667 r. w Pińczycach mieszkało 11 kmieci, w 1792 r. wieś liczyła 225 mieszkańców; znajdował się w niej dwór i karczma. W 1827 r. we wsi było 69 domów i 461 mieszkańców. Pierwsza szkoła powstała w 1880 r. i mieściła się w zabudowaniach folwarcznych. W 1865 r. w następstwie reformy administracyjnej powstała gmina wielowioskowa Pińczycze, do której należały m. in. Będusz, Czekanka, Dziewki, Leśniaki, Mijaczów, Nowa Wioska, Żelistawice; wójtą gminy był Antoni Będkowski, sekretarzem Adolf Hetmańczyk. W 1868 r. z ponad stu domów 13 było murowanych, nadto we wsi była szkoła, urząd gminny, gorzelnia, browar, wiatrak i dwa młyny wodne. Sprawy sądowe załatwiano w sądzie gminnym w Siewierzu, a w Myszkowie korzystano z usług pocztowych i kolei. Już przed 1840 r., aż do lutego 1976 r. wieś była siedzibą władz gromadzkich. W 1827 r. liczyła 491 mieszkańców, w 1880 r. – 698, w 1996 r. – 988 osób, w 2004 r. – 972, w 2006 r. 964, a na koniec 2021 r. 988 mieszkańców. W kwietniu 1903 r. w Pińczycach utworzono parafię. Dawny pałac Bontanich pełni rolę plebanii; całość otoczona jest murem z dwoma małymi basztami. We wsi jest szkoła podstawowa, kościół wzniesiony w 1999 r. (obok dawnej kaplicy Bontanich), remiza OSP, placówki handlowe. Przez wioskę prowadzą oznakowane szlaki turystyki rowerowej.

Pohulanka – obecnie dzielnica Myszkowa (występująca także pod nazwą Światowit, która się przyjęła w okresie powojennym od nazwy przystanku kolejowego). Pierwotną nazwę zawdzięcza karczmiu, w której często odbywały się zabawy i potańcówki. W 2. poł. XIX w. osada należała do gminy i parafii we Włodowicach, był tu wówczas 1 dom i 8 mieszkańców użytkujących 2 morgi ziemi dworskiej. Osada swą karierę rozpoczęła należąc do gm. Włodowice, gdy w 1895 r. zainteresowali się nią książę Konstanty Lubomirski i Olgierd Markowski – właściciele Towarzystwa Akcyjnego Wyrobów Włokienniczych „Włodowice”, planujący wzniesienie tu zakładu produkcyjnego. Wybudowano przedziałnię, bocznicę kolejową oraz pięć parterowych domów mieszkalnych. W 1899 Szwajcar Otto Dukla założył tu zakład blacharsko-emalierniczy, który w 1903 r. przekształcił się w Fabrykę Błaszanych Emaliowanych Naczyń Włodowice, od 1922 r. zwaną „Światowit”; zakład przetrwał do czasów współczesnych jako Myszkowska Fabryka Naczyń Emaliowanych „Światowit” (aktualnie nie istnieje, rozparcelowany). W drewnianym budynku przy ul. Ciasnej 5 wzniesionym w 1882 r. od 1912 r. mieściła się szkoła elementarna. W 1951 r. Pohulanka została przyłączona do Myszkowa. W dzielnicy jest szkoła podstawowa, przychodnia zdrowia, liczne placówki handlowe, zakłady produkcyjne, lokale gastronomiczne, kościół, przystanek kolejowy Myszków Światowit. Tutaj ma siedzibę Powiatowy Urząd

Pracy, Powiatowa Przychodnia Psychologiczno-Pedagogiczna, Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie.

Połomia Myszkowska – obecnie dzielnica Myszkowa. Wioska przyłączona do Myszkowa w 1951 r.

Pomnik przyrody - w Polsce pomnikami przyrody są pojedyncze obiekty przyrodnicze bądź ich skupiska, wyróżniające się wartością przyrodniczą, naukową, kulturową, krajobrazową, historyczną, odznaczające się indywidualnymi cechami. Uznanie obiektu za pomnik przyrody następuje w drodze rozporządzenia wojewody bądź uchwały rady gminy. W Polsce jest ok. 35 tys. pomników przyrody (w pow. myszkowskim - kilkadziesiąt), dominują drzewa, ale są też skały, jaskinie, źródła, głązy itp..

Poraj (Róża) – herb szlachecki znany od XIV w. W polu czerwonym przedstawiona jest srebrna róża o pięciu płatkach. Wg legendy herb ten pochodzi z Czech, miał go nosić Poraj – brat św. Wojciecha. Do rodu herbowego należało około 130 rodzin szlacheckich, m.in. ród Męcickich. Tegoż herbu używa obecnie miejscowość Poraj.

Poraj – wieś nad Wartą, od grudnia 1915 r. siedziba gminy. W 1496 r. starosta krzepicki Stanisław z Kurozwęk z polecenia króla Jana Olbrachta założył tu stadninę koni, a osadę od herbu starosty Stanisława z Kurozwęk nazwał Poraj. W 1556 r. powstaje pierwszy szlak pocztowy z Krakowa przez Olkusz i Koziegłowy do Krzepic; w Poraju utworzono dlań stanicę wymiany koni, kierowaną przez pocztalтера królewskiego Stanisława Bonickiego. Pierwsza wzmianka historyczna pochodzi z 1827 r. W 1847 r. w Poraju otwarto przystanek kolejowy na linii warszawsko-wiedeńskiej, w 1862 r. uruchomiono pocztę, a w 1905 r. szkołę powszechną. Początkowo Poraj należał do gminy w Choroni, dopiero w 1920 r. utworzono tu gminę. W 1932 r. w wiosce utworzono parafię i wybudowano kościół. W końcu XIX w. Poraj miał 21 domów i 173 mieszkańców gospodarujących na 135 morgach ziemi włościańskiej, pobliska osada stacyjna miała 3 domy i 5 mieszkańców, a folwark należący do dóbr Choroń 9 domów i 56 mieszkańców. W 1965 r. Poraj liczył 3500, w 2004 r. – 4442, 31 XII 2006 r. - 4438, a na koniec 2021 r. 4204 mieszkańców. Do 1927 r. należał do pow. będzińskiego, następnie zawierciańskiego, a od 1956 r. do pow. myszkowskiego. W czasie II w. św. wioska znalazła się w III Rzeszy. W okresie międzywojennym w Poraju istniał ożywiony ruch kulturalny i sportowy; w latach 1932-25 działał klub „Warta”, przy OSP istniały amatorskie kółka artystyczne. Status osiedla wpłynął na powojenne ożywienie gospodarcze: powstała fabryka wózków dziecięcych, fabryka okuć budowlanych, zakład włókienniczy, wybudowano kilka bloków mieszkalnych dla pracowników górnictwa rud żelaza. W latach 70-tych XX w. na Warcie utworzono zbiornik wodny „Poraj” o pow. 550 ha i wybudowano nowy budynek stacji PKP. Miejscowość o walorach turystycznych, punkt startowy do wycieczek rowerowych i pieszych (liczne znakowane szlaki turystyczne). Są tu punkty handlowe, usługowe i gastronomiczne, szkoła podstawowa, kościół, dom

kultury, ośrodek zdrowia, apteka, dom opieki, bank, poczta, stacja kolejowa, remiza OSP, oddział PTTK.

Porajska Odznaka Krajoznawcza - 3-stopniowa (brązowa, srebrna, złota) lokalna odznaka krajoznawcza ustanowiona w 2021 r. przez Zarząd Oddziału PTTK w Poraju w celu zachęcenia turystów do poznawania zabytków, historii i przyrody gminy. Odznakę przyznaje Komisja Krajoznawcza działająca w ramach Oddziału PTTK w Poraju.

Postaszowice – wieś sołecka w gm. Niegowa. Pierwsza wzmianka historyczna z 1402 r., zwały się wtedy Postawczyce i należały do parafii Mirów; dziesięcinę z posiadanych łąnów kmiecych pobierała prebenda św. Krzyża – pisze J. Długosz. Pod koniec XIV w. z nadania księcia Władysława Opolczyka wieś trafiła w ręce Andrzeja Schony de Barlabas. W XVI znane pod nazwą Podstawczowice były własnością Maluskich, miały 7 łąnów kmiecych. W XVIII w. stanowiły własność hr. Adama z Kurozwek Męcińskiego, a w latach 1820-1850 należały do Paciorkowskiego - dziedzica Mzurowa. W 1827 r. było tu 31 domów i 238 mieszkańców, zaś w 1789 r. we wsi stało 35 domów zamieszkiwanych przez 194 osoby. W 2004 r. wioskę zamieszkiwało 320, w 2006 r. - 300, a na koniec 2021 r. 248 mieszkańców. We wsi jest szkoła podstawowa, sklepy remiza OSP; działka żeńska drużyna OSP.

Postęp – wieś sołecka nad Wartą w gm. Koziegłowy. Na koniec 2004 r. zamieszkiwana przez 347, 31 XII 2006 r. - 345, a na koniec 2021 r. - 334 mieszkańców. Miejscowość znana z wytwórni napojów chłodzących „Jurajska”; tutaj też funkcjonuje od niedawna wytwórnia wody mineralnej „Juroff”. Nad Wartą na skraju wsi rosną trzy dęby pomniki przyrody mające obwód 655, 396 i 354 cm. W wiosce są placówki handlowe.

Potasznia – obecnie dzielnica Myszkowa. Wieś znana od 1790 r. pod nazwą Potażnia (nazwa używana jeszcze w 1968 r.); nazwa wywodzi się od fabryki wyrabiającej potaż z popiołu. Wioska w 1983 r. przyłączona do Myszkowa. Remiza OSP.

Potaż – inaczej węglan potasowy, biały proszek krystaliczny otrzymywany dawniej z popiołu po spaleniu drewna. Używany do wyrobu szkła.

Powiat – jednostka administracyjna w Polsce, która ukształtowała się w drugiej poł. XV w. Powiaty łączyły się w ziemie; powiat był okręgiem podlegającym sądownictwu ziemskiemu. W II Rzeczpospolitej na czele powiatu stał starosta. Po II w. św. powiaty w Polsce zostały rozwiązane w 1975 r., przywrócono je z dniem 1 stycznia 1999 r. Z tym też dniem Myszków ponownie stał się stolicą powiatu myszkowskiego.

Powstanie kościuszkowskie 1794-1795. Powstanie narodowe przeciw Rosji, potem Prusom, rozpoczęte w Krakowie. Do oddziałów powstańczych ochoczo zgłaszali się chłopcy; mieszkańców Mrzygłodu, którzy z przekutymi na sztorc kosami zasilili wojska Tadeusza Kościuszki określano mianem „Kosinierek”. Pamiętką powstania jest pomnik Tadeusza Kościuszki odsłonięty z inicjatywy PSL w 1946 r. w Żarkach.

Powstanie listopadowe 1830-1831. Powstanie narodowe przeciw Rosji, objęło m.in. Królestwo Polskie. W walkach powstańczych pod

Warszawą i Ostrołęką uczestniczył oddział ochotników wywodzących się z Gniazdowa, wcielonych do 2 pułku ułanów (kpt. Znamieracki, Mikołaj Lis, Józef Koba-Kobiński, S. Ślusarek, Gowiński).

Powstanie styczniowe 1863-1864. Powstanie narodowe przeciw Rosji objęło ziemie Królestwa Polskiego i Litwy, a walki toczyły się także na opisywanym terenie: 24 kwietnia 1863 r. w Jaworzniku, 1 marca i 5 maja 1863 r. w Mrzygłodzie, 25 kwietnia i 18 lipca 1863 r. w Myszkowie, nadto 12 lipca 1863 r. w Mrzygłodzie i Żarkach. Pierwsza poważniejsza bitwa miała miejsce 28 lutego/1 marca 1863 r. w Mrzygłodzie, gdzie przez parę dni wypoczywał oddział Teodora Cieszkowskiego; na skutek zdrady dokonanej przez będąskiego chłopą powstańców zaatakował siłą 180 żołnierzy kpt. Tetcer; do potyczki doszło nad Wartą. Powstańcy stracili 5 ludzi, nieprzyjaciel znacznie więcej, w tym sztabskapitana Alenicza. Wszystkich pochowano w mogiłach w lasku brzozowym (przy skrzyżowaniu ul. Zacisze i Włodowskiej; miejsce to od 28 lutego 2013 r. nosi nazwę: skwer płk. T. Cieszkowskiego). 24 IV 1863 r. pod Jaworznikiem oddział Mossakowskiego maszerujący od Krakowa w rejon Częstochowy celem połączenia się z oddziałem Oksińskiego został zaatakowany przez 3 rosyjskie kompanie; w bitwie zginęło 43 powstańców, Rosjanie stracili ok. 40-60 żołnierzy (wg rosyjskich raportów tylko jednego). Była to jedna z najkrwawszych bitew powstania. Powstańcy zryw upamiętnia pomnik na rynku w Mrzygłodzie oraz zbiorowe mogiły, m.in. na cmentarzu w Żarkach (pomnik na grobie 9 poległych 24 IV 1863 r. powstańców i wymienionego z nazwiska 24-letniego Rudolfa Stanisława Franaszka zmarłego 23 IV 1863 r.). Grób weterana powstania 1863 r. Feliksa Dahlena (zmarłego w 1926 r.) znajduje się na myszkowskim cmentarzu parafialnym tuż przy głównym wejściu. Smutnym następstwem powstańczych zmagani było pozbawienie praw miejskich wielu miejscowości; 23 stycznia (4 lutego) 1870 r. carski Komitet Urządzący postanowił niektóre miasta zamienić na osady z włączeniem ich do przyległych gmin: a więc Żarki włączono do gminy o tej samej nazwie, Koziegłowy do gm. Rudnik Wielki, Siewierz do gm. Sulików. Prawa miejskie utracił też, nigdy ich już nie odzyskując, Mrzygłód.

Prażonki, pieczonki – lokalny specjał spożywczy, popularny zwłaszcza w Mrzygłodzie i pobliskiej Porębie. Potrawa z obranych ziemniaków pokrojonych w grubą kostkę, z dodatkiem marchwi, buraków czerwonych, cebuli i pokrojonych w plasterki wędlin ułożonych w żeliwnym garnku (zwanym kociołkiem), który przykrywamy kilkoma liśćmi kapusty i grubym plastrem darni (tzw. rozi) kładąc na wierzchu dla zwiększenia nacisku kamień. Garnek z zawartością jest przypiekany w ognisku przez trzy kwadransy. Potrawa jest spożywana ze zsiadłym mlekiem bądź kefirem; niejednokrotnie, zwłaszcza w toku wieczornych koleżeńskich lub rodzinnych spotkań przepijana trunkiem. Pieczonki najlepiej smakują, gdy uprażone ziemniaki wyjmujemy z garnka nabijając je na zaostrowany patyczek, tzw. „dzidkę”, układamy na liściu kapusty położonym na dłoni i gorące konsumujemy. Pierwsze garnki, które karczmarze wykorzystywali do prażonek, poczęto odlewać w Porębie w 1799 r.

Przemysł - Myszkowska Fabryka Naczyń Emaliowanych „Światowit”, Myfana - ma swój początek w 1899 r., kiedy to Szwajcar Otto

Dukla założył zakład blacharsko-emalierniczy. Zakład w 1903 r. przekształcił się w Fabrykę Blaszanych Emaliowanych Naczyni Włodowice. W 1922 r. przyjął nazwę „Światowit”. Produkowano tu rowery, łyżwy, emaliowane naczynia kuchenne, wiadra ocynkowane. W okresie PRL i III Rzeczypospolitej fabryka występowała pod nazwą Myszkowska Fabryka Naczyni Emaliowanych „Światowit”. W 1991 r. fabryka stała się spółką Skarbu Państwa i w zw. z prywatyzacją weszła w skład Narodowego Funduszu Inwestycyjnego "Progress" S.A., który nabył 33 % pakiet akcji, po czym w 2003 r. go sprzedał. Obecnie na terenie dawnej "Myfany" działa kilkanaście firm różnej specjalności: obuwnicze, metalurgiczne, magazynowe i inne.

Przemysł - myszkowskie hutnictwo. Myszkowskie Zakłady Metalurgiczne „Mystal”, zwane potocznie „hutą” miały swój początek w 1837 r., kiedy to dzierżawca Korulski zbudował na terenie folwarku Michałów wielki piec na węglu drzewnym. Po pożarze zakład wybudowano od podstaw na Mijaczowie. W 1875 r. zadłużoną fabrykę odkupili bracia Józef i Roman Baurertzowie, zmodernizowali i przekształcili w 1882 r. w Fabrykę Maszyn oraz Odlewnię Stali i Żelaza B-ci Bauerertz. Unowocześniona fabryka, wyposażona w motor parowy o sile 100 KM, zatrudniała 180 robotników. W okresie PRL fabrykę rozbudowano wnosząc tzw. „nowy zakład” na Światowicie. Z końcem XX w. „stary zakład” przy ul. Kościuszki został zamknięty i zlikwidowany. W zabudowaniach pofabrycznych znalazły swą siedzibę Jurajski Bank Spółdzielczy, redakcja „Kuriera Jurajskiego” oraz targowisko miejskie; z początkiem XXI w. mury fabryczne doszczętnie rozebrano wnosząc na ich miejscu Galerię Handlową "Oczko". W 2001 r. ogłoszono upadłość MZM „Mystal” w następstwie czego nowy zakład na Światowicie rozparcelowano. Część fabryki zakupiły Polskie Odlewnie Stali. W 2004 r. elementy składowe fabryki wykupili przedsiębiorcy prywatni, utworzyła się też nowa spółka „Mistal”. W 2004 r. „Mistal” zakupił rosyjski holding Altawajgo, a w rok później zakład pod nazwą Nowy Mistal stał się własnością ukraińskiej spółki produkcyjnej. Od 1 IV 2010 r. tradycje fabryki kontynuuje odlewnia „Cema Mystal” s-ka z o.o.

Przemysł - myszkowskie papiernictwo. Fabryka papieru i celulozy, założona przez A. Steinhagena i L. Wehra powstała w 1894 r.; w 1895 r. dawała 8 t papieru na dobę. W 1908 r. sprowadzono drugą maszynę zwiększając produkcję do 20 t/dobę. W 1928 r. w fabryce było pięć maszyn papierniczych, a produkcja wynosiła 135 t/dobę; w 1929 r. fabryka zatrudniała 850 robotników i 40 pracowników administracyjnych. W 1930 r. nastąpiła fuzja firm „Steinhagen, Wehr i s-ka” w Myszkowie oraz „Robert Saenger” obejmującą papiernie we Włocławku i Pabianicach i zawiązała się spółka „Steinhagen i Saenger S.A. – Fabryki Papieru i Celulozy” z centralą w Warszawie. Po zakończeniu II w. św. fabryka, upaństwowiona w 1947 r., od 1951 funkcjonowała jako Myszkowskie Zakłady Papiernicze; w 1976 r. oddano do użytku VI maszynę papierniczą. Na przełomie XX i XXI w. fabrykę sprywatyzowano; rozebrano starą zabudowę fabryczną, a na uzyskanym w ten sposób terenie wzniesiono wielkopowierzchniowe obiekty handlowe. Aktualnie

właścicielem fabryki jest niemieckie przedsiębiorstwo Schumacher Packaging GmbH.

Przemysł - myszkowskie włókiennictwo. W 1883 r. na Mijaczowie powstała fabryka włókiennicza oficjalnie nazwana „Towarzystwo Akcyjne Bawełnianej Manufaktury August Schmelzer w Myszkowie”, założona przez braci Augusta i Adolfa Schmelzerów (fabryka, pod nazwą Myszkowskie Zakłady Przemysłu Wełnianego „Wartex”, funkcjonowała do końca XX w.; zlikwidowana w 2002 r. decyzją wojewody śląskiego).

Przewodziszwice - obecnie dzielnica Żarek. Niegdyś wieś królewska, wzmiankowana po raz pierwszy pod datą 1382 r. jako osada i strażnica warowna. We wsi, w XV w. zwanej Przewodziszwice, były pokłady kamienia wapiennego – odnotowuje „Słownik geograficzny Królestwa Polskiego”. Darowana przez Władysława Opolczyka klasztorowi na Jasnej Górze w Częstochowie. W latach 1424-1454 wioska była własnością Mikołaja Kornicza, pod koniec XVII w. należała do rodziny Męcińskich, zaś w końcu XVIII w. stanowiła własność Adama z Kurozwek Męcińskiego, kasztelana spicymierskiego. W 1789 r. wieś liczyła 105 mieszkańców; był dwór i 19 chałup; w 1827 r. było 27 domów, 192 mieszkańców, 362 morgi ziemi włościańskiej. Tutejszy folwark w 1881 r. posiadał 569 morg ziemi, stało w nim 5 domów. Teren wojny pozycyjnej w czasach I w. św. Przez miejscowość biegną znakowane szlaki turystyki pieszej i rowerowej.

Przewodziszwice strażnica. Ruiny średniowiecznej strażnicy położone na wysokiej, samotnej skale wapienne (390 m npm) w lesie za wsią. Była to strażnica królewska o dalekiej widoczności, wzniesiona na przełomie XIV/XV w., należąca do pasma obronnego założonego przez Kazimierza Wielkiego do obrony granic Królestwa od strony śląskiej. Opuszczona za czasów Władysława Opolczyka. O niedostępności twierdzy stanowiło jej położenie na szczycie 20-metrowego ostańca; zamek nie posiadał bramy, wchodziło doń po drabinach, które następnie wciągano do środka. Górna część budowli miała niewielką powierzchnię, ok. 165 m²; obiekt prawdopodobnie nigdy nie został ostatecznie wykończony. Fortecę rozstawił Mikołaj Kornicz nazywany Siestrzeńcem; rycerz ten w pierwszej połowie XV w. przez trzydzieści lat zbójował po okolicy rabując bogatych kupców i możnowładców, biedaków nie ruszał (ze zrozumiałych względów – biednemu nie miał co zrabować). Pozostały fragmenty muru obwodowego na skale; zachowały się fragmenty fosy. W odległości ok. 150 m od strażnicy, w grani Rajce Duże znajduje się wykuta w skale studnia, służąca niegdyś załodze strażnicy. Studnia miała głębokość 30 m; legenda głosi, że pod grubą warstwą nasypanych do niej kamieni znajduje się skarb powstańczy.

Przybynów – wieś sołecka w gm. Żarki. Wioska niegdyś własności hr. Adama z Kurozwek Męcińskiego, dawna wieś parafialna w pow. lelowskim, składająca się w końcu XVIII w. ze wsi i plebanii. Parafia wzmiankowana po raz pierwszy w 1306 r.; w 1490 r. czasowo należała do parafii w Leśniowie. W 1789 r. wioska liczyła 278, a plebania 16 mieszkańców. W 1827 r. wioska miała 62 domy i 365 mieszkańców i wchodziła w skład dóbr Choroń. Na dzień 31 XII 2004 r. wioskę zamieszkiwało 667, w 2006 r. - 665, a na koniec 2021 r.

- 702 mieszkańców. We wsi znajduje się murowany kościół p.w. św. Piotra i Pawła, przebudowany w 1777 r., gruntownie odremontowany w 1862 r., a w latach 1911-1912 powiększony i pokryty dachówką oraz wzbogacony o wieżę; znajdujący się w świątyni obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem prawdopodobnie jest darem króla Jana III Sobieskiego. W 1791 r. była tu szkoła parafialna z 18 uczniami i murowany szpital (przysłulek). We wsi (będącej do 1975 r. siedzibą władz gromadzkich) jest szkoła podstawowa, remiza OSP, kościół, placówki handlowe, gospodarstwo agroturystyczne. Lipa - pomnik przyrody na placu kościelnym. Przez wieś prowadzą szlaki turystyczne piesze i rowerowe.

Puszczewicz Tadeusz (ur. 12 V 1932 r. w Grodźcu), mieszkaniec Koziegłówek, absolwent Państwowego Liceum Sztuk Plastycznych w Częstochowie (1954). Samodzielny wykonawca polichromii w kilkudziesięciu kościołach, autor 400 obrazów (olej, akwarela) ukazujących obiekty sakralne i świeckie Jury Krakowsko-Częstochowskiej prezentowanych w przydomowej galerii. Autor książki „Jurajskie piękno” (2003). Laureat nagrody Wojewody Częstochowskiego za całokształt twórczości (1993), Zasłużony dla gm./m. Koziegłowy (2002).

Pustelnia w Czatachowie – kościół z wieżą, wybrukowanym dziedzińcem i bramą, otoczony murem kamiennym, wzniesiony na przełomie II i III milenium wysiłkiem kilku mężczyzn – pustelników. Eremita osiedlili się na peryferiach Czatachowy w 1992 r. Kościół, pw. Ducha Świętego, dostępny jest dla wszystkich wiernych. Obok świątyni prowadzi czarny szlak rowerowy.

Pustkowie Lgockie – wieś sołecka w gm. Koziegłowy. Na koniec 2004 r. miejscowość zamieszkiwana przez 273, 31 XII 2006 r. przez 261, a na koniec 2021 r. - 310 mieszkańców. W wiosce jest sklep, remiza OSP.

Pustkowie Myszkowskie – osada w puszczy Cisówka. W 1442 r. wioska była własnością Krystyna Koziegłowskiego herbu Lis, w 1519 r. przeszła na własność kapituły krakowskiej i weszła w skład Księstwa Siewierskiego. Po pożarze w czasie potopu szwedzkiego w 1655 r. mieszkańcy przenieśli się na prawy brzeg Warty, w miejsce dzisiejszego Myszkowa.

Pustynia. W pobliżu wioski Czatachowa, w kierunku Przewodziszowic, znajduje się duża zerwa piaszczysta, na obrzeża której z trudem wdziera się las karłowatych sosenek; jest to namiastka miniaturowej pustyni, jedynej w pow. myszkowskim.

Raczyńska Stefania – hrabina, z domu księżna Czetwertyńska (ur. 2 XII 1879 r. w Skidlu k. Grodna, zm. 1948 r. w Wlk. Brytanii) córka Stanisława szambelana dworu carskiego i Marii z Bróel-Plater. Mając 24 lata poślubiła hr. Karola Raczyńskiego i zamieszkała w Złotym Potoku. Zarządzała tu majątkiem, dbała o sad i ogród zatrudniając najlepszych ogrodników. Ciepłarniane oranżerie pełne były roślin i owoców podzwrotnikowych. Miłośniczka polowań. Prowadziła tzw. otwarty dom odwiedzany licznie przez rodzinę, przyjaciół, dostojników państwowych i okoliczne ziemiaństwo. Matka czterech synów: Konstantego (ur. 1905 r.), Rogera (ur. 1906 r., zmarł w niemowlęctwie), Rogera Zygmunta (ur. 1909 r.) i Edwarda (ur. 1910 r., zmarł w niemowlęctwie). W okresie II Rzeczypospolitej założyła miasto-ogród dając

początek dzisiejszym Żarkom Letnisko. Pod koniec II w. św. wyrzucona przez Niemców z pałacu zamieszkała w Częstochowie. Ostatnie chwile spędziła u syna Rogera w Wielkiej Brytanii, dokąd się udała po śmierci męża.

Ratusz – siedziba władz miejskich mieszcząca salę obrad, sąd miejski, skarbiec miejski i kancelarię. W mniejszych i uboższych miastach ratusz był jedyną budowlą pozwalającą odróżnić je od zwykłej wioski. Na ziemi myszkwowskiej nie zachował się żaden z dawnych ratuszy.

Rosochacz – sołectwo w gm. Koziegłowy, włączone w granice miasta (z tej racji reprezentowane przez samorząd mieszkańców). Remiza OSP.

Rozdzieński Walenty h. Serdecznik (ur. ok. 1560 r. – zm. ok. 1640–42) – kuźnik, autor epickiego poematu „Officina ferraria abo huta y warstat z kuźniami szlachtetnego dzieła żelaznego” poświęconego pracy górników i hutników. Urodził się w Rożdzeniu (dziś dzielnica Katowic), gdzie jego ojciec Jakub prowadził kuźnicę. Dzieciństwo i lata młodzieńcze spędził we wsi Brusiek, w której jego ojciec otworzył gospodę i zarządzał kuźnicą. Po śmierci ojca w 1595 r. przejął zadłużone gospodarstwo, w rok później na mocy wyroku sądowego osadzony w więzieniu w Pszczynie (oskarżony przez właścicielkę dóbr myśłowickich Katarzynę Salomonową o przekraczanie uprawnień). W bliżej nieokreślonym czasie trafił na dwór śląskiego feudała, zarazem mecenasa sztuki i ludzi pióra - Andrzeja Kochcickiego i osiadł na zamku w Koszęcinie. W pocz. XVII w. znalazł pracę w Księstwie Siewierskim jako zarządca kuźnic niweckich (w Kuźnicy Starej, Marciszowie i Kuźnicy Remiszowskiej). Tu ok. 1602 r. uzyskał szlachectwo siewierskie. W latach 1601-1611 pisał poemat „Officina ferraria”, wydany drukiem w 1612 r. w Krakowie; ilustrowane drzeworytami dzieło liczyło 46 kart. Zarówno pod względem treści, formy oraz warstwy językowej jest to dzieło wyjątkowe w polskiej literaturze: jest to pierwszy rymowany traktat o pracy napisany całkowicie w języku polskim. Jedyne znane egzemplarze, pierwodruk, odnaleziony w 1929 r. w bibliotece kapituły gnieźnieńskiej, zaginął w czasie II wojny światowej. W latach 30-tych XX w. staraniem prof. Romana Pollaka poemat kilkakrotnie wydany drukiem. W czerwcu 1617 r. po zawarciu związku małżeńskiego z Anną Woszczynianką zamieszkała w jej domu w Koziegłowach (cmentarz w tym mieście jest z pewnością miejscem jego wiecznego spoczynku).

Rudnik Wielki - (gm. Kamienica Polska, pow. częstochowski) – wieś między Częstochową a Koziegłowami przy drodze krajowej 91 tzw. "gierkówce", należąca u zarania swych dziejów do Księstwa Siewierskiego (1443-1790). W 1788 r. wioska miała 26 domów, tyleż w 1792; mieszkało tu 97 osób. Ze względu na bliskość granicy rozbiorowej we wsi przebywał jeden strażnik konny podlegający komorze w Koziegłowach. W okresie II Rzeczypospolitej Rudnik Wielki był gminą mającą siedzibę urzędu w Koziegłowach (w skład gminy wchodziły wsie Cynków, Gniazdów, Rudnik Mały, Rudnik Wielki, Siedlec). W 1970 r. wioskę zamieszkiwało 514 osób. We wsi jest kaplica, OSP, są zakłady usługowe i lokale gastronomiczne.

Rynek – od średniowiecza centralny plac miejski, zwykle w formie prostokąta, z ulicami wychodzącymi z narożników, przy którym stały kamienice

najbogatszych mieszczan i mieściły się najważniejsze instytucje: ratusz, kościół, nadto sukienice lub targowisko. W Myszkowskim rynku się zachowały w Koziegłównach (plac Moniuszki), Mrzygłodzie oraz w Żarkach (Stary Rynek, od 2009 r. zwany pl. Jana Pawła II).

Rzeniszów – wieś sołecka w gm. Koziegłowy. Miejscowość lokowana na prawie niemieckim, w średniowieczu miała łany kmiecie i dwa łany sołtysie, płaciła dziesięcinę snopową i konopną na rzecz kościoła w Siewierzu. W XV w. zwała się Rzewnyschow i należała do parafii Siewierz, w XII w. należała do Mikołaja h. Lis, palatyna krakowskiego. Wg Jana Długosza w 1460 r. jej właścicielem był Będuski h. Ostoja. Od 1443 r. w Księstwie Siewierskim, w 1636 r. wydzierżawiona przez bp. krakowskiego Crocholewiczom. W 1790 r. liczyła 102 mieszkańców, w 1827 – 134, w poł. XIX w. - 250, w 1994 r. - 409, na koniec 2004 r. – 364, 31 XII 2006 r. 369, a w grudniu 2021 r. - 373 mieszkańców. W okresie rozbiorów włączony do Nowego Śląska w Królestwie Pruskim. Do 1927 r. należał do pow. będzińskiego, później zawierciańskiego, a w latach 1956-76 i od 1999 r. do pow. myszkowskiego. W 1958 r. powstało tu Koło Gospodyń Wiejskich, w 1968 kółko rolnicze (w 1975 przyłączone do SKR w Koziegłównach). W 1989 r. Rzeniszów otrzymał tytuł „wsi wzorcowej”. Na miejscu placówki handlowe, remiza OSP, na skraju wsi ośrodek wypoczynkowy.

Sanktuarium św. Antoniego Padewskiego - w Koziegłównach. Neorenesansowy kościół parafialny pw. św. Antoniego Padewskiego wzniesiony w latach 1900-1907 wg projektu Józefa Stefana Pomian-Pomianowskiego. W ołtarzu głównym obraz św. Antoniego z Padwy, namalowany w połowie XVI w., przywieziony z Rzymu w 1635 r. Przy ołtarzu wota (najstarsze z XVII w.) oraz relikwiarze, w tym patrona kościoła. Główne uroczystości: 13 czerwca.

Sanktuarium Najświętszej Maryi Panny Mrzygłodzkiej – w Myszkowie Mrzygłodzie. Renesansowo-barokowy kościół parafialny pw. NMP wzniesiony w latach 1644-1653 sumptem Stanisława Warszyckiego, kasztelana krakowskiego, pana na Pilicy. W ołtarzu głównym świątyni w 1644 r. umieszczono przywieziony przez dominikanów z Krakowa obraz MB Różańcowej, który od początku zaczęto otaczać szczególną czcią, powołując przy parafii Arcybractwo Różańca Świętego. Wkrótce Mrzygłód stał się jednym z pierwszych w Polsce ośrodków kultu MB Różańcowej. Z biegiem czasu oryginalny obraz uległ zniszczeniu; w 1804 r. zastąpiono go obecnym. Na nowy, zwany odtąd obrazem MB Mrzygłodzkiej, nałożono pochodzącą z poprzedniego wizerunku XVIII-w. sukienkę, a 25 VIII 1996 r. ukoronowano papieskimi koronami (uroczystość odbyła się na Gruchli, gdzie wzniesiono w tym celu ołtarz polowy, istniejący do chwili obecnej). Główne uroczystości : odpust 15 sierpnia, odpust różańcowy – pierwsza niedziela października.

Sanktuarium NMP Leśniowskiej Patronki Rodzin – w Żarkach Leśniowie. Wg tradycji kult Matki Boskiej Leśniowskiej sięga 1382 r., kiedy to książę Władysław Opolczyk wioząc z Rusi obraz Matki Boskiej dla klasztoru paulinów na Jasnej Górze, którego był fundatorem, strudzony zatrzymał się w miejscu dzisiejszego Leśniowa na odpoczynek. Nie mogąc znaleźć wody,

zwrócił się do Matki Boskiej o pomoc; wytrysnęło źródło dając początek potokowi dziś zwanemu Leśniówką. W podziękowaniu księżę pozostawił w istniejącej kaplicy drewnianą figurę Matki Boskiej, którą wioził wraz z obrazem Czarnej Madonny. W 1559 r. figurę umieszczono w ołtarzu głównym kościoła wzniesionego wówczas w tym celu przez Jana Korycińskiego, kasztelana oświęcimskiego. W XVIII w. świątynię rozbudowano wznosząc budynek klasztorny dla sprowadzonych tu w 1706 r. paulinów. Kościół zachował gotycko-renesansowy charakter. Przy wejściu znajduje się tablica przypominająca koronację w dn. 13 VIII 1967 r. figury MB dokonaną przez ks. kardynała Stefana Wyszyńskiego przy udziale ks. kard. Karola Wojtyły (późniejszego papieża Jana Pawła II). Główne uroczystości odpustowe: 2 lipca i pierwsza niedziela po tej dacie.

Sapota Helena (17 II 1902 – 15 XI 2006), prawdopodobnie najdłużej żyjąca mieszkanka ziemi myszkowskiej, zmarła mając prawie 105 lat. Urodziła się w rodzinie chłopskiej, całe życie spędziła w Rzeniszowie. Rolniczka, miała czworo dzieci, siedmioro wnucząt, 12 prawnucząt oraz 6 praprawnucząt. Pochowana na cmentarzu parafialnym w Koziegłowach.

Sąsiek – część stodoły (budynku gospodarczego do przechowywania zboża, słomy, siana). Sąsiek to boczna część stodoły, do której można się dostać z klepiska.

Sąsiek kupiecki – promocyjna inicjatywa Gminy Żarki. Jedna z zabytkowych stodół, mieszcząca się w centrum żareckiego targowiska, w której urządzone są pokazy produktów tradycyjnych i rękodzieła oraz organizowane występy zespołów ludowych i kapel. Kupiecki Sąsiek otrzymał Certyfikat Częstochowskiej Organizacji Turystycznej jako najlepszy produkt turystyczny w 2006 r. Sąsiek był czynny w soboty kilkakrotnie w ciągu roku, m.in. przed Niedzielą Palmową, w czasie pierwszego weekendu majowego, po Bożym Ciele.

Schmelzer August i Adolf – wywodzący się z Saksonii bracia założyli w 1883 r. na Mijaczowie fabrykę włókienniczą nazwaną Towarzystwo Akcyjne Bawełnianej Manufaktury. Budowę fabryki zakończono w 1897 r. Główny budynek zakładu, wzniesiony na rzucie wydłużonego prostokąta, wymurowany z cegły i otynkowany, przykryty był dachem szedowym (czyli zębatym). W 1892 r. przedsiębiorstwa wiganii zatrudniała 380, a w 1910 r. 600 robotników. Po II w. św. zakład został upaństwowiony i funkcjonował jako Myszkowskie Zakłady Przemysłu Bawełnianego „Wartex”; zakład posiadający przedsiębiorstwo zgrzebną, przedsiębiorstwo półczesankową i farbiarnię w 1975 r. zatrudniał 1614 pracowników. Liczba wrzecion w tym czasie wynosiła 11.447. W 2000 r. decyzją wojewody śląskiego fabryka została zlikwidowana, a pozostałe po niej obiekty częściowo rozebrane, częściowo zaś wykupione przez współczesnych przemysłowców (zakłady obuwnicze, Drukarnia, Wytwórnia Sokpol). Willa przemysłowca, zwana pałacem fabrykanta, w latach powojennych była budynkiem administracyjno-gospodarczym MZPW „Wartex”; po zlikwidowaniu fabryki zakupił ją pod koniec XX w. lokalny przemysłowiec, odnowił pod nadzorem konserwatora zabytków i przeznaczył na lokal gastronomiczny.

Siedlec Duży – wieś sołecka w gm. Koziegłowy. Pierwsza wzmianka o wiosce pochodzi z 1433 r. Była to osada najdalej wysunięta na północ w Księstwie Siewierskim. Jan Długosz pisze o niej „Syelec” nadmieniając, że są tu „Łany kmiecie, z nich dziesięcina wytyczna i konopna dawana” na plebanię w Koziegłowach. We wsi nie było folwarku, a więc chłopci nie musieli odrabiać pańszczyzny. W 1827 r. było tu 76 domów i 384 mieszkańców; w 2004 r. – 860, a na koniec 2006 r. - 859, a w grudniu 2021 r. - 813 mieszkańców. W latach 1815-1914 tędy biegła granica z Rosją i Prusami, potem, do 1922 r. z Niemcami (do czasu przyłączenia pow. lublinieckiego do Polski). W okresie międzywojennym istniała tu szkoła znajdująca się w prywatnym budynku. W latach okupacji hitlerowskiej 23 X 1943 r. po tajemniczej śmierci komendanta miejscowego posterunku żandarmerii Niemcy powiesili we wsi 10 Polaków (w miejscu, gdzie obecnie stoi kościół), a 10 zgładzili w hitlerowskim obozie śmierci KL-Auschwitz. W 1952 r. wzniesiono tu szkołę podstawową, a w 1986 r. kościół tworząc nową parafię (do tego czasu wieś należała do parafii w Koziegłowach). W pierwszych latach PRL siedziba gromadzkiej rady narodowej. We wsi są placówki handlowe, szkoła podstawowa, kościół, remiza OSP.

Siedlec Mały – wieś w gm. Koziegłowy. Wieś powstała w połowie XIX w. jako osada leśna, zamieszkiwana przez komorników. Rozwijała się bardzo wolno, w 1880 r. mieszkało w niej 5 osób gospodarujących na 10 morgach, stąd nazwa z 1921 r. – Siedlec Mały (choć należy pamiętać, że w okresie dwudziestolecia międzywojennego i nawet po drugiej wojnie światowej okoliczna ludność zwała wioskę Siedlec-„Komorniki”). 31 XII 2004 we wsi mieszkało 34, na koniec 2006 r. - 35, a w grudniu 2021 r. - 42 osób. Jest sklep, bar.

Siewierskie Księstwo – w latach 1443-1790 państewko pozostające pod udzielnym władaniem biskupów krakowskich. Obszar 600,3 km² z miastami Czeladź, Koziegłowy i Siewierz oraz 60 wsiami (m.in. Będusz, Cynków, Pińczyce, Siedlec, Winowno, Wojkowice) nabył w 1443 r. od księcia Wacława cieszyńskiego za 6000 grzywien biskup Z. Oleśnicki. Ścisłą granicę Księstwa wyznacza mapa Perthéesa z 1787 r. Zachodnia granica biegła rzeką Brynicą wpadającą do Przemszy na południowy-wschód od Sosnowca; Brynica granicą podchodziła do wsi Zendek, dalej na północ szła na zachód od wsi: Cynków, Gniazdów, Siedlec, Rudnik Mały, Rudnik Wielki, Kamienica Polska. Na północy granica dochodziła do rzeki Warty i nią wracała na południowy wschód od wsi: Będusz, Lesniaki, Czekańka, Kuźnica Piwońska, Chruszczobród, Bugaj, Wygielzów, Przeczów; od Przeczowa granica powracała Czarną Przemszą do Przemszy. Granica Księstwa między Będuszem a Mrzygłodem w Koronie była niespokojna, więc dekrety trybunałskie w 1596 r. i 1598 r. nakazały stworzyć komisje powołane przez króla i biskupa krakowskiego; w efekcie ich prac usypano nowe kopce graniczne, zaś ustalenia zatwierdził król Zygmunt III. Wszystkie miasta oraz kilkanaście wsi skupionych w kluczach siewierskim i koziegłowskim należały bezpośrednio do biskupów. Resztę trzymała siewierska szlachta, która stała się w Rzeczypospolitej synonimem ubóstwa i pośledniości. Książętom

siewierskim przysługiwało prawo nobilitacji, nadawali swym poddanym i miastom przywileje. W stołecznym Siewierzu na zamku biskupim mieściły się sądy grodzki i ziemski, wydające bardzo surowe wyroki (stąd powiedzenie: kradnij, zabijaj, lecz Siewierz omijaj); biskup sprawował władzę sądowniczą i przewodniczył ustanowionemu w 1643 r. Trybunałowi Siewierskiemu. Księstwo miało własne wojsko i monetę bitą w mennicy w Siewierzu. Stosowano też własne cła, które pobierano m.in. w Koziegłowach i na Mijaczowie, przez ziemie Księstwa biegły bowiem szlaki handlowe (m. in. z Krakowa przez Żarki i Koziegłowy do Wrocławia). Znacznie rozwinęło się hutnictwo żelaza, wykorzystujące miejscowe pokłady rudy darniowej. Z mapy opracowanej w 1787 r. przez Karola de Perthees wynika, iż Będusze i Mijaczów znajdowały się w Księstwie, zaś Ciszówka, Mrzygłód i Myszków w pow. lelowskiem Rzeczypospolitej. Jako pierwszy tytułu księcia siewierskiego zaczął używać Jan Rzeszowski. Na mocy uchwały Sejmu Czteroletniego Księstwo Siewierskie zostało włączone do Rzeczypospolitej do woj. krakowskiego, jako powiat z zachowaniem tytułu księstwa. Suwerenność Księstwa, nie mającego wyraźnych granic w obecnym rozumieniu, jest dyskusyjna, bowiem już w XVI wieku wśród siedmiu ówczesnych powiatów woj. krakowskiego był „...lelowski z księstwem siewierskim”. W 1795 r. tereny Księstwa zostały wcielone do Prus jako Nowy Śląsk (wówczas powiat siewierski tworzyły 102 wsie i 9 miast, m.in. Będzin, Czeladź, Koziegłowy, Mrzygłód, Niwki, Olsztyn, Siewierz; powiat zamieszkiwało 37.603 ludzi). W 1807 r. ziemie te wcielono do Księstwa Warszawskiego (mimo włączenia do Księstwa Warszawskiego nie zostały one przekazane władzom Księstwa, lecz oddane przez Napoleona pod zarząd marszałka Francji księcia Montebello de Lannes), zaś od 1815 r. znalazły się w granicach Królestwa Kongresowego.

Smudzówka - obecnie dzielnica Myszkowa. Remiza OSP.

Sobieski Jan III, król Polski, jadąc z wojskiem z Krakowa do Częstochowy na Jasną Górę przed wyprawą na Wiedeń w 1683 r. wybrał miejsce na postój pod rozłożystymi konarami lipy "Baby", będącej obecnie pomnikiem przyrody. Być może stąd pisał jeden z listów do Marysieńki - "...we środę pod Żarkami, wóz w drodze o kilka mil porzucić musiałem, bo drogi nieocnotliwe, a mil czterdzieści wielkich w czterech dniach ujechać się musiało (...)"

Sokolniki – wieś sołecka w gm. Niegowa. Wieś włościańska, w 1581 r. należąca do parafii Staromieście, później par. Lelów, od 1828 r. ma własną parafię. W 1827 r. posiadały szkołę elementarną, 62 domy i 346 mieszkańców. W przeszłości siedziba władz gromadzkich. Na koniec 2004 r. zamieszkiwane przez 804, w 2006 r. przez 807, a na koniec 2021 r. przez 763 mieszkańców. Są tu: szkoła podstawowa, kościół murowany (obok niego dawny, drewniany oraz wolno stojąca drewniana dzwonnica), placówki handlowe, OSP. Jaskinia w Sokolnikach ma długość 70 m, głębokość 7 m; posiada dwie duże komory zdewastowane przez eksploatację kamienia. Na skraju wsi pomnik przyrody nieożywionej „źródła pani Halskiej”.

Sokołowski Włodzimierz (ur. 3 IX 1940 r. na Mijaczowie, zm. 29 VI 2012 r. w USA), absolwent technikum budowlanego w Częstochowie i

Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej (specjalność: projektowanie budynków użyteczności publicznej); od 1972 r. zam. w USA. Sportowiec - tyczkarz, olimpijczyk 1964 w Tokio. Zawodnik MKS w Częstochowie, LKS na częstochowskim Rakowie, następnie Lotnika i Legii w Warszawie. 5-krotnie mistrz Polski w latach 1963-1966 i 1971; 6-krotny rekordzista Polski; pierwszy polski tyczkarz, który osiągnął wynik powyżej 5 m (rekord życiowy 5,13 m). Dwukrotny uczestnik Europejskich Igrzysk Halowych - w 1967 r. zajął 8. m., a w 1968 był 9. W Pucharze Europy w 1965 r. uplasował się na 5. miejscu. Zaprojektował m.in. wnętrze i gmach World Trade Center 7, który w następstwie pożaru wywołanego zamachami terrorystycznymi runął 11 września 2001 r. razem z bliźniaczymi wieżami WTC.

Sołtys – średniowieczny sołtys zarządzający wsią, odpowiadał przed dziedzicem bądź jego zastępcą, zaś kmiecie rządzący się prawem magdeburskim we wszystkich sprawach odpowiadali przed sołtysiem. Sołtysi otrzymywali prawo warzenia piwa i palenia gorzałki na własne potrzeby, mogli wycinać drzewo w pańskim lesie. Sołtys i jego potomkowie jako następcy na tym dziedzicznym urzędzie miał obowiązek brania udziału w wyprawach wojennych z kuszą i wyposażeniem wartości 3 grzywien. „Sołtys otrzymywał co trzeci denar z każdej sprawy sądowej, nadto miał prawo łowienia z psami drobniejszej zwierzyny w lesie dziedzica Lgoty i Mysłowa; otrzymał też dwa łany roli, ogród i karczmę w tym ogrodzie, sadzawkę i zezwolenie na budowę młyna nad Bożym Stokiem” – czytamy o uposażeniu sołtysa Wojciecha w Lgocie przyznanych w 1430 r. przez Krystyna Kozieglowskiego. Obecnie sołtys jest przedstawicielem samorządu wiejskiego, wybieranym przez mieszkańców wsi, reprezentantem jej interesów, także łącznikiem między sołectwem a wójtem bądź burmistrzem i urzędem gminy. W Myszkowskim sołtysi funkcjonują w gminach Koziegłowy, Niegowa, Poraj i Żarki.

Sport w Myszkowskim organizowany był i jest przede wszystkim przez Ludowe Zespoły Sportowe i drużyny istniejące niegdyś przy dużych zakładach pracy. LZS Ciszówka, LZS Mrzygłód, Włóknierz Myszków, Jura Niegowa, Polonia Poraj to tylko niektóre ze sportowych teamów w Myszkowskim, w szeregach których uprawiano kolarstwo i łucznicstwo, grano w piłkę nożną, podnoszono ciężary, trenowano lekką atletykę, boks i zapasy. Dumą ziemi myszkowskiej jest wywodzący się z Jaworznika (aktualnie mieszkaniec Będzina) Bogusław Fornalczyk, zwycięzca Tour de Pologne w 1958 r., 3-krotny kolarski mistrz Polski, sześciokrotny uczestnik Wyścigu Pokoju, olimpijczyk 1960 z Rzymu. W latach 60-tych XX w. trzykrotnymi mistrzyniami Polski w kolarstwie torowym i szosowym były reprezentantki ziemi myszkowskiej (Jolanta Masłoń z Gruchli, Maria Maszczyk z Poraja, Elżbieta Czyż i Jadwiga Kawa); mistrzynią Polski w kolarstwie 1966 była Jolanta Masłoń, a w 1967 r. Maria Maszczyk. Dyscyplinę piłki nożnej od 1994 r. przez siedem sezonów reprezentował występujący w II lidze klub pod nazwą: „Krisbut-Papiernik” (następnie Myszkowsko-Żarecki Klub Sportowy, później KS „Myszków”, a obecnie MKS czyli Myszkowski Klub Sportowy "Myszków" grający w IV lidze). W LKS „Światowit” trenowali podnoszenie ciężarów mistrz Europy Waldemar Kosiński i dwukrotny olimpijczyk (V m. Barcelona -

Hiszpania, VIII m. Atlanta - USA) Dariusz Osuch oraz sześciokrotny Mistrz Polski w latach 1986-1991 Henryk Rok; pamiątką wejścia do I ligi podnoszenia ciężarów i zorganizowania w Myszkowie mistrzostw Polski jest ustawiony w 1988 r. przed Miejskim Domem Kultury (od 2015 r. na skwerze przy ul. Miedzianej obok krytej pływalni MOSiR) pomnik ciężarowca. W Myszkowie w latach 60-tych istniała III-ligowa drużyna hokeja „Światowit”, w tymże mieście odnosili swe sukcesy bokserskie juniorzy Krzysztof Szot, bracia Łukasz i Przemysław Maszczykowie oraz Agnieszka Dubiak – mistrzyni Polski 2005 r. juniorek w boksie.

Stara Huta – wieś sołecka w gm. Koziegłowy. Z dociekań historyków wynika, iż w pobliżu Pińczyc istniała przed wiekami huta żelaza; mogła być zlokalizowana w miejscu obecnej wioski i stąd jej nazwa. W 1877 r. osiedle należało do rodziny Bontanich. W 1783 r. było tu kilka chałup, w 1790 r. 32 domy zamieszkałe przez 116 osób; na koniec 2006 r. - wieś miała 632, a w grudniu 2021 r. - 625 mieszkańców. Wizytówką wsi jest amatorski zespół folklorystyczny i teatralny, działający już w czasach II Rzeczypospolitej. Obecnie: szkoła podstawowa, sklep, remiza OSP.

Starostwo – obecnie siedziba starosty i władz administracyjnych powiatu; dawniej obszar podległy władzy starosty. Od XIV w. urzędnik królewski mający władzę administracyjną i sądowniczą nad prowincją lub ziemią. Dolina Warty tradycyjnie stanowiła pas graniczny oddzielający wspólnoty plemienne. W średniowieczu tereny po prawej stronie rzeki Warty, na których leży współczesny pow. myszkowski, od zarania państwowości polskiej stanowiły integralną część ziemi krakowskiej, zwanej Małopolską; w XIV w. tereny te swym zasięgiem obejmowało starostwo olsztyńskie, które w strukturze administracyjnej Polski przez wiele wieków zawierało się w granicach pow. lelowskiego – stwierdza dr Marceł Antoni Antoniewicz. Tereny położone na zachód od linii Warty, wchodzące ok. 1180 r. w skład kasztelanii bytomskiej, drogą darowizny dokonanej przez Kazimierza Sprawiedliwego przeszły w granice raciborskiego księstwa Mieszka Piłtonogiego. Po 1280 r. ziemia ta znalazła się w księstwie opolskim, by kolejno należeć do Księstw Bytomskiego i Cieszyńskiego, w którego ramach znalazła się w starostwie siewierskim, zakupionym następnie przez bp. Zbigniewa Oleśnickiego (cały region, tworzący od 1443 r. tzw. Księstwo Siewierskie, pozostawał we władaniu biskupów krakowskich do 1790 r.; dzielił się on na starostwo siewierskie oraz od 1519 r. starostwo niegrodowe koziegłowskie). Współczesne nam Starostwo Powiatowe w Myszkowie, powołane z dniem 1 stycznia 1999 r. ma swą siedzibę w dawnym biurówcu Myszkowskich Zakładów Papierniczych przy ul. Pułaskiego 6. Powiat myszkowski obejmuje gminy Koziegłowy, Myszków, Niegowa, Poraj i Żarki, ale władze gmin nie są podległe władzom powiatu.

Steinhagen Artur (1859-1907) – budowniczy fabryki papieru na Mijaczowie (dziś dzielnica Myszkowa). Wybudowany przezeń w 1894 r. w spółce z Ludwikiem Wehrem zakład był największą w Królestwie Polskim wytwórnią papieru gazetowego. O firmie pisano w gazecie „Świat” nr 23 z 10 VI 1911 r.: „W osadzie fabrycznej Myszkowem zwanej, znajduje się fabryka

papieru, Towarzystwo Akcyjne Steinhagen, Wehr i Sp. tem osobiwa, że ją już bez żadnych zastrzeżeń polską nazwać możemy. Za polskie założona została kapitały, pod wyłącznie polskim pozostaje zarządem, a także wyłącznie na Królestwo Polskie produkcy jej jest obliczona. Więc instytucya prawie wyjątkowa, a typ najzdrowszy, najbardziej dla nas cenny i pożądany, w wielkiej przestrzni naszego przemysłu zaś rzadko niezmiernie instytucye tego rodzaju odkrywamy” (cyt. za M.E.Steinhagen – „Kruschowcie”; wyd.cyt. s. 102). Jego żona Maria zd. Knothe (1868-1965) ufundowała m.in. szpital w Myszkowie (w stanie surowym; rozbudowany i oddany do użytku po II w. św.) oraz ochronkę dla sierot po robotnikach fabryki. Przemysłowiec zmarł 19 lipca 1907 r. w Myszkowie osierociwszy czterech synów (dwu urodzonych w Pabianicach: Stefan i Adolf, oraz dwu młodszych, którzy przyszli na świat w Mijaczowie: Karol i Feliks). Po jego śmierci kierownictwo fabryki przejął Henryk Steinhagen. Wywodzący się z Reisenburga (dziś Prabuty na Pomorzu) Steinhagenowie osiedlili się w Królestwie Polskim w latach 30-tych XIX w.; w 1915 r. członkowie rodu zakupili majątek o pow. 2500 ha w Lipiu, w 1924 r. nabyli majątek ziemski Małusy Wielkie mający pow. 2350 ha, a w 1928 r. liczący 1500 ha majątek w Cielętnikach. Mijaczowska fabryka papieru w 1895 r. zatrudniała 85 robotników i kilku urzędników, w 1913 r. 526 osób, a w 1929 r. zatrudniała 850 robotników i 40 pracowników administracyjnych. W tym czasie na gruntach należących do fabryki wzniesiono dwupiętrowy pałac dla rodziny przemysłowca, przy którym wybudowano oranżerię, urządzono ogród i korty tenisowe. W 1930 r. fabryka, kierowana przez Stefana Steinhagena s. Artura (1892-1939) połączyła się z papierniami w Pabianicach i Włocławku tworząc spółkę „Steinhagen i Saenger S.A. Fabryki Papieru i Celulozy”. W 1935 r. Feliks Steinhagen (1904-1939) ufundował obraz pędzla Piotra Stachewicza przedstawiający św. Stanisława biskupa męczennika dla kościoła parafialnego w Myszkowie. Po II w. św. zakłady stworzone od podstaw przez Steinhagenów oraz ich wspólników zostały upaństwowione; w 1951 r. powstały Myszkowskie Zakłady Papiernicze istniejące do końca XX w., następnie sprywatyzowane. Ewangelicka kaplica wzniesiona przez Steinhagenów na cmentarzu w Częstochowie przy ul. św. Rocha mieści w swych podziemiach groby członków rodziny.

Steinkeller Piotr Antoni (1799-1854) - bankier, przemysłowiec, jeden z pionierów kapitalizmu na ziemiach polskich. W 1834 r. w Będzinie założył hutę cynku „Ksawery”, w 1835 r. w Warszawie fabrykę powozów i dylizansów (od jego nazwiska zwanych steinkellerkami) wykorzystywanych do przewozu poczty na trasie Warszawa - Kraków; zaplanował budowę kolei żelaznej z Warszawy do Zagłębia Dąbrowskiego, w latach 1838-1842 stał na czele Towarzystwa Drogi Żelaznej Warszawsko-Wiedeńskiej. Zbankrutował w 1853 r., jego majątek przejął Bank Polski – czytamy w „Wielkiej encyklopedii Polski t. IX” z 2005 r. Od 1828 r. administrator, a od 1835 r. właściciel klucza dóbr żareckich, tzw. Dominium Żarki. Sfinansował odbudowę nadwątlonego pożarem kościoła parafialnego, wybrukował ulice w Żarkach, w 1833 r. utworzył zakład maszyn i narzędzi (produkujący m. in. maszyny parowe, koła wodne, młockarnie, siewczarnie), dla potrzeb którego sprowadzał z Mijaczowa

specjalnie zbudowaną drogą żelazo. Dzięki niemu Żarki jako pierwsze miasto w Królestwie Polskim otrzymały gazowe oświetlenie ulic, z jego inicjatywy poczęto meliorować podmokłe łąki i stosować nawozy użyźniające pola w postaci wyłtoków olejnych. W 1835 r. współfinansował budowę gorzelnii w Jaworzniku oraz cukrowni w Żarkach. Działalność przemysłowca nie spodobała się zaborcom, nakładano nań wysokie podatki, które w połączeniu z wysokimi stratami finansowymi spowodowanymi latem 1851 r. przez gradobicie i trąbę powietrzną spowodowały jego bankructwo. W kruchcie kościoła parafialnego w Żarkach jest tablica pamiątkowa odsłonięta w 1894 r.: „Piotrowi Antoniemu Steinkellerowi dobremu obywatelowi, znakomitemu przemysłowcowi, odnowicielowi tutejszej świątyni, dobroczyńcy Żarek i okolicy w 40-letnią rocznicę śmierci, urodzonemu w Krakowie w 1799 r. i zmarłemu tamże w 1854 r.” Jedną z żareckich ulic (boczna ul. Myszkowskiej) nosi jego imię.

Sucha Woda – pierwotna nazwa strumienia Ordon wypływającego w rejonie Zaborza, zasilającego zalew „Zaborze” i wpadającego do Warty.

Suliszowice – wieś sołecka w gm. Żarki. W średniowieczu należały do grodu w Olsztynie. Po raz pierwszy wymienione w dokumencie historycznym w 1412 r. jako osada i strażnica warowna. W końcu XIV w. wieś należąca do parafii Przybynów była w posiadaniu księcia Władysława Opolczyka. Z tego okresu prawdopodobnie pochodzi strażnica jurajska wzniesiona na wysokim ostańcu. W czasach Sejmu Czteroletniego Suliszowice były własnością królewską, znajdowały się w starostwie olsztyńskim w pow. lelowskim. W 1783 r. wieś posiadał starosta olsztyński i smotrycki Teodor Potocki, a w 1790 przeszła w ręce kasztelana spycymierskiego Adama Męczyńskiego. W 1789 r. wioska liczyła 129 mieszkańców mieszkających w 27 budynkach; w 1791 r. 123 mieszkańców, zaś w końcu XIX w. 60 domów i 341 mieszkańców. Na koniec 2004 r. wieś zamieszkiwało 239, w 2006 r. - 245, a na koniec 2021 r. 243 ludzi. W południowej części wsi jest murowana kaplica z początków XX w. Przez miejscowość prowadzą znakowane szlaki turystyki rowerowej i pieszej.

Suliszowice strażnica. Ruiny murowanej strażnicy królewskiej położone na samotnej skale wapiennej (413 m npm); usytuowanie zapewniało daleką widoczność. Fortalicja należała do pasma obronnego założonego przez Kazimierza Wielkiego do obrony granic Królestwa od strony śląskiej. Opuszczona za czasów Władysława Opolczyka jako niepotrzebna. O istnieniu zamku dolnego świadczyć może wał ziemny i fosa wzmiankowana w 1581 r. Pozostały niewielkie fragmenty muru kamiennego od strony południowej ostańca, aktualnie niedostępne dla turystów. Ostaniec wraz z ruinami znajduje się w otulinie projektowanego Jurajskiego Parku Narodowego.

Szlak kultury żydowskiej w Żarkach. Godzinna trasa spacerowa po Żarkach, mająca 6 przystanków związanych z kulturą żydowską. Początek i koniec szlaku znajduje się obok parkingu przy ul. Myszkowskiej; stąd kierunkowskazy prowadzą do Starego Kirkutu przy ul. Górki, do kirkutu na Kierkowie przy ul. Polnej, do dawnej synagogi (obecnie Dom Kultury) oraz na Stary Rynek, gdzie w latach okupacji hitlerowskiej mieściło się getto. Na

każdym przystanku znajdują się tablice informacyjne w jęz. polskim, jidisz i angielskim.

Szlak turystyki konnej: „transjurajski szlak konny”. Oznakowany kolorem pomarańczowym szlak turystyki konnej dł. 250 km prowadzący z Częstochowy (Ognisko TKKF „Pegaz”) przez Biskupice (stajnia „Biały Borek”), Złoty Potok (stajnia „Wiking”), Mirów (baza „Orle Gniazdo” przygotowywana w sąsiedztwie ruin zamku), Karlin (ośrodek „Mustang”), Małobądz (ośrodek „Kontur”), Zawadę i Rudawę do Nielepic k. Krakowa (Stadnina koni huculskich).

Szlak turystyki pieszej: „orlich gniazd”. Oznakowany kolorem czerwonym szlak turystyki pieszej dł. 163 km łączący Częstochowę z Krakowem, na odcinku kilkunastu kilometrów biegnie przez pow. myszkowski (Trzebników ostańce, Mirów zamek, Bobolice zamek).

Szlak turystyki pieszej: „warowni jurajskich”. Oznakowany kolorem niebieskim szlak turystyki pieszej dł. 161 km łączący Mstów k. Częstochowy z Rudawą k. Krakowa, na odcinku kilkunastu kilometrów biegnie przez pow. myszkowski (Suliszowice strażnica, Przewodziszowice strażnica, Łutowiec strażnica).

Szlak turystyki pieszej: „zamonitu”. Oznakowany kolorem żółtym szlak turystyki pieszej dł. 95 km prowadzi z Poraja przez Bobolice, Przyłubsko i Siamoszyce do Dąbrowy Górniczej; w początkowej części prowadzi przez pow. myszkowski: Poraj PKP, Zaborze, Suliszowice, Gorzków Nowy, Brzeziny, Niegówka, Niegowa, Bobolice zamek.

Szlak turystyki industrialnej Myszkowa – nieoznakowany, opracowany w 2010 r. przez niżej podpisanego na potrzeby XVIII Europejskich Dni Dziedzictwa. Trasa wycieczki: dworzec kolejowy w Myszkowie (wzniesiony w 1847 r. na linii kolei warszawsko-wiedeńskiej dla stacji II klasy; dzięki kolei, po ułożeniu w 1879 r. drugiego toru, w Myszkowie i sąsiednim Mijaczu zaczął żywiołowo rozwijać się przemysł) - ul. Kościelna (w okresie II Rzeczypospolitej siedziba wójta i Policji Państwowej, obecnie - Prokuratura) - ul. Skłodowskiej – ul. Sikorskiego – ul. 1 Maja – ul. Partyzantów (Myszkowska Fabryka Naczyń Emaliowanych, mająca początek w 1899 r. jako zakład blacharsko-emalierniczy) – przystanek PKP Myszków Światowit – MZM „Mystal” tzw. „nowy zakład” – ul. Jedwabna – ul. Waryńskiego „Piaskowiec” (1885-1939 Fabryka Sztucznego Jedwabiu) – ul. Kopernika – ul. Kościuszki (MZM „Mystal” tzw. stary zakład mający początek w 1882 r. jako Odlewnia Stali i Żelaza b-ci Bauerertz; pozostałości po „Wartexie” - fabryce bawełny zbudowanej w 1883 r. przez A. Schmelzera pod nazwą Towarzystwo Akcyjne Bawełnianej Manufaktury: pałac Fabrykanta) – ul. Pułaskiego (F-ka Papieru zbudowana w 1894 r. przez A. Steinhagena i L. Wehra) – al. Wolności róg ul. Pułaskiego (willa rodziny Baurertz właściciela huty w latach rozbiorów i II Rzeczypospolitej w Myszkowie) - ul. Leśna – ul. Wiśniowa (obelisk w miejscu wielkiego pieca z 1837 r. – stąd wywodzi się tradycja myszkowskiego hutnictwa) — al. Wolności – ul. Szpitalna – Jesionowa – Strugi – Franulka (tędy prowadziła kolejka wąskotorowa dowożąca do huty piasek i drewno; dawne torowisko wykorzystano do zbudowanie wąskiej wyasfaltowanej drogi)

– ul. Krasickiego – ul. Pułaskiego - ul. Kościuszki – dworzec kolejowy w Myszkowie.

Szlak turystyki rowerowej im. Zygmunta Krasińskiego oznakowany kolorem zielonym prowadzi od stacji PKP w Myszkowie przez Żarki, Złoty Potok do Częstochowy. Dł. szlaku ok. 70 km.

Szlak turystyki rowerowej: „jurajski szlak rowerowy”. Oznakowany kolorem czerwonym szlak turystyki rowerowej dł. 190 km łączący Kraków z Częstochową, na odcinku kilkunastu kilometrów biegnie przez ziemie pow. myszkowskiego (Bobolice zamek, Mirów zamek, Przewodziszowice strażnica, Suliszowice strażnica).

Szlak turystyki rowerowej: „szlakiem zamków Smy-101s”. Oznakowany kolorem czarnym szlak turystyki rowerowej dł. 83 km łączący Myszków z Siewierzem, na znacznych odcinkach biegnie przez pow. myszkowski (Myszków Światowit – Rzędkowice – Bobolice – Mirów – Łutowiec – Przewodziszowice – Żarki – Żarki Letnisko – Koziegłowy – Huta Szklana – Pińczyce – Siewierz). Szlak prowadzi obok rezerwatów przyrody „Góra Zborów” i „Cisy” oraz w pobliże ruin zamków (w Bobolicach, Mirowie i Siewierzu) i strażnic jurajskich (Łutowiec, Przewodziszowice).

Szlak turystyki rowerowej: „szlakiem hutnictwa Smy-102n”. Oznakowany kolorem niebieskim szlak turystyki rowerowej dł. 70 km z Myszkowa do Poraja, w znacznej mierze prowadzi przez pow. myszkowski (Myszków, Światowit, Poręba, Sikorka, Będusz, Pińczyce, Huta Szklana, Koziegłowy, Gęzyn, Poraj). Szlak pozwala odwiedzić miejscowości związane z hutniczymi i metalurgicznymi tradycjami ziemi myszkowskiej, m.in. pozostałości po MZM „Mystal” w Myszkowie Światowicie, zabytkową wieżę wyciągową wielkiego pieca z 1798 r. w Porębie, Niwki – gdzie ok. 1600 r. zarządzał kuźnicami Walenty Roździeński, Koziegłowy – gdzie tenże mieszkał, Poraj – gdzie na Warcie urządzono 550-hektarowy zbiornik wody dla potrzeb huty „Częstochowa”.

Szlak turystyki rowerowej: „szlakiem pomników przyrody Smy-103c”. Oznakowany kolorem czerwonym szlak turystyki rowerowej dł. 49 km; łącząc Poraj z Morskiem w znacznej mierze prowadzi przez pow. myszkowski. Jego przebieg: Poraj PKP, Choroń, Przybynów, Myszków, Ciszówka, Gruchla, Kręciwilk, Włodowice, Morsko. Szlak prowadzi obok rezerwatu przyrody "Cisy Przybynowskie" w Kępinie oraz pomników przyrody w Choroniu (aleja lipowa), Przybynowie, Myszkowie Nowej Wsi, do ruin zamku "Bąkowiec".

Szlak turystyki rowerowej: „szlak agroturystyczny Cz-7010y”. Oznakowany kolorem żółtym szlak turystyki rowerowej dł. 29 km prowadzi od stacji PKP w Poraju przez Choroń, Zaborze, Suliszowice, Jarosów, Przybynów i Ostrów do przystanku kolejowego Masłońskie Natalin. Po drodze turysta napotka kilka gospodarstw agroturystycznych, w których atrakcjami są strusie (Siostrzeniec k. Przybynowa), kozy (Ostrów) bądź konie (Zaborze).

Szpat – krystaliczny kalcyt używany dawniej do produkcji szkła. Kalcyt, inna nazwa - szpat wapienny, to minerał powstający najczęściej ze szkieletów różnych organizmów asymilujących węglan wapniowy, żyjących w morzach i wodach lądowych. Kalcyt jest głównym składnikiem wapieni (z nich

zbudowana jest Jura). Od pierwszych lat XX w. aż do lat 50-tych wiele jaskiń jurajskich zostało spenetrowanych, a w efekcie zniszczonych przez poszukiwaczy szpatu używanego wówczas przez huty do produkcji szkła.

Szpital – obecnie placówka lecznictwa zamkniętego. W średniowieczu były przytułkami dla sierot, starców i nędzarzy; nie miały charakteru zakładu leczniczego. Najczęściej wchodziły w skład zabudowań klasztornych bądź parafialnych; finansowane były przez parafie i datki osób prywatnych. Szpitale (przytułki) funkcjonowały m.in. w Koziegłowach, Mrzygłodzie, Żarkach.

Szpital powiatowy znajduje się w Myszkowie przy al. Wolności, jego budowę rozpoczęto w czasach II Rzeczypospolitej z finansów rodziny Steinhagen. Po II w. św. szpital rozbudowano; w latach 2009-2010 dobudowano kolejne skrzydło. W obrębie zabudowań szpitalnych znajduje się pogotowie ratunkowe, nocno-weekendowa przychodnia zdrowia. Instytucja funkcjonuje w strukturze Starostwa Myszkowskiego.

Światowit – nazwa, która zastąpiła historyczną nazwę dzielnicy Myszkowa - Pohulanki. Nazwę tę nosiła także Myszkowska Fabryka Naczyń Emaliowanych „Światowit” oraz utworzony w czasach II w.św. przystanek kolejowy Myszków Światowit (budowę peronów zakończono w 1952 r.). Właśnie za sprawą przystanku nazwa objęła całą dzielnicę, chociaż – zdaniem myszkowian – właściwie odnosi się do tej części dzielnicy, w której znajdowały się MFNE „Światowit” i Myszkowskie Zakłady Metalurgiczne „Mystal” (nowy zakład), Międzyzakładowa Przychodnia Lekarska oraz przystanek kolejowy. Aktualnie w dzielnicy znajdują się liczne rzemieślnicze zakłady produkcyjne, Powiatowy Urząd Pracy, Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, Przychodnia Zdrowia nr 2.

Tataczuch – lokalny specjał spożywczy. Tradycyjny chleb odpustowy, ciemny, o słodkim smaku, wypiekany z mąki gryczanej, z użyciem mleka, wody i drożdży. Chleb przez tydzień utrzymuje świeżość; bochen chleba, mający kształt prostokąta, waży przeciętnie 7 kg. Najczęściej spożywany z masłem, wędliną, bywa też deserem do kawy. Wypiekany w Żarkach przez pp. Plesińskich („Zimą się go nie wytwarza, gdyż się nie wydarza” – mówi p. Jadwiga Plesińska). Pieczywo wyróżnione „Perłą 2001” w dorocznym konkursie „Nasze kulinarne dziedzictwo” organizowanym przez redakcję rolną programu I Polskiego Radia. 8 XII 2008 r. wpisany na Listę produktów tradycyjnych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Chleb do nabycia na jarmarku w Żarkach oraz na odbywających się w okolicy odpustach.

Tomiszowice – wieś sołecka w gm. Niegowa. Pierwsza wzmianka historyczna pochodzi z 1379 r. Nazwa od Tomisza (Tomasza), syna założyciela miejscowości. W poł. XV w. były własnością królewską, miały łany kmieci, karcznię, zagrody, od których dziesięcinę snopową dawano biskupowi krakowskiemu. W pierwszych latach PRL siedziba gromadzkiej rady narodowej. Na koniec 2004 r. zamieszkiwane przez 362, w 2006 r. - 356, a na koniec 2021 r. przez 335 mieszkańców. Sklep, szkoła podstawowa, remiza OSP.

Trzebnów – wieś sołecka w gm. Niegowa. Miejscowość przez długi okres należała do uposażenia klasztoru paulinów z pobliskiego Leśniowa. W

1789 r., gdy jej właścicielem był Adam Męciński – kasztelan spicymirski, starosta bodaczowski, składała się z 31 domów (w tym browar, dwór i karczma) i zamieszkiwana była przez 152 osoby. Na koniec 2004 r. w Trzebniewie i wchodzącym w jego skład przysiółku Ostrężnik było 369, na koniec 2006 r. - 360, a w dn. 31 XII 2021 r. 309 mieszkańców. Typowa wioska jurajska, z wszystkich stron otoczona wzgórzami najeżonymi malowniczymi ostańcami, z charakterystyczną zabudową: domy ścianami szczytowymi ustawione są do ulicy, budynki gospodarcze ustawione rzędem w głąb posesji, a stodoła zamyka podwórko od strony pół. W pobliżu wioski znajdują się liczne jaskinie, m.in. Wierna – najdłuższa jaskinia na Jurze Krakowsko-Częstochowskiej (długość 1027 m), J. Brzozowa - trzecia co wielkości jaskinia na Jurze Krakowsko-Częstochowskiej (dł. 645 m, głębokość 18,5 m), nadto jaskinia Wiercica (220 m długości), jaskinia Trzebniewska i Jaskinia II w Trzebniewie. W wiosce są placówki handlowe, remiza OSP, kościół.

Turki – obyczaj zachowany w niektórych miejscowościach Polski południowo-wschodniej, który pojawił się zapewne w czasach Jana III Sobieskiego. Wg legendy jego żołnierze po powrocie spod Wiednia przybrani w zdobyczne stroje pokonanych Turków stanęli w kościołach na warcie u Grobu Pańskiego. Zastąpili rzymskich legionistów jako bardziej współczesny symbol pogaństwa pokonanego przez wiarę chrześcijańską. W Koziegłówkach „Turcy” - miejscowi młodzieńcy stanu wolnego, kolorowe wstęgi i frędzle naszywają na swetry i dżinsowe spodnie, zaś do włosów na głowie przyczepiają grube warkocze z końskiego włosa. Na twarz zakładają maski, do lewego przedramienia przypinają tarczę, zaś w prawej dłoni trzymają bogato zdobioną frędzlami lancę. W Wielkanoc w Koziegłówkach „Turki” strzegą w kościele grobu Jezusa, po czym uczestniczą w mszy rezurekcyjnej idąc w procesji tuż za księdzem niosącym monstrancję. Podczas trzykrotnego obchodu wokół świątyni co raz to któryś z „Turków” wyłamie się z szyku procesji, by lancą zaatakować i uderzyć w nogi którąś z nastoletnich dziewczyn stojących w tłumie wiernych przed kościołem.

Turystyka kwalifikowana na ziemi myszkowskiej zainicjowana już w okresie rozbiorowym. W 1914 r. Oddział Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w Warszawie zorganizował 19-dniową wycieczkę kolejowo-pieszą przez Wyżynę Małopolską, w programie której było m.in. zwiedzanie Bobolic. W 1928 r. Oddział warszawski PTK zorganizował 20-dniową wycieczkę, w toku której sześciodniowy etap wędrówki prowadził z Myszkowa do Olkusza. W okresie PRL turystyka kwalifikowana początkowo była organizowana przez Oddział Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w Zawierciu; dominowała turystyka górskiej i narciarska (komisjami oddziałowymi turystyki górskiej i narciarskiej kierowała myszkowianka Halina Ziaja) oraz turystyka młodzieżowa w środowisku szkolnym (prowadzona przez nauczycieli myszkowskich szkół, m.in. Leokadię Zenderowską, Józefa Sołtyśnika, Jerzego Waclawika); w 1958 r. powstały koła PTTK przy Myszkowskich Zakładach Metalurgicznych i przy Myszkowskich Zakładach Papierniczych, a w 1967 r. przy Myszkowskiej Fabryce Naczyń Emaliowanych. W 1965 r. i w 1967 r. odbyły się kursy przewodnickie PTTK dla

myszkowian. W latach 1979-1993 w Myszkowie funkcjonował Oddział PTTK skupiający w swej strukturze kilka komisji oddziałowych oraz kilkanaście kół i klubów (główni animatorzy turystyki pieszej Leokadia Zenderowska, Jadwiga Stępień, Zbigniew Nieckuła, Józef Siwek, kolarskiej Marian Kotarski), w którym Biurem Obsługi Ruchu Turystycznego kierowała Barbara Pierowska; od 2020 r. w Poraju istnieje Oddział PTTK (ukierunkowany na turystykę motorową i krajoznawstwo). Wcześniej, 17 IV 1978 r. przy Myszkowskiej Spółdzielni Mieszkaniowej powstał Osiedlowy Klub Turystyczny PTTK „M-2” organizujący turystykę rowerową. W latach 1978-2021 klub zorganizował 2237 wycieczek i wypraw turystycznych dla 30 709 uczestników, klubowicze zdobyli 4575 odznak krajoznawczych i turystycznych. W latach 2001-2006 członkowie klubu „M-2” oznakowali 231 km rowerowych szlaków turystycznych po ziemi myszkowskiej i ościennych gminach. Przez pow. myszkowski prowadzi 30-km. odcinek szlaku turystyki konnej, ok. 110 km szlaków pieszych i ok. 400 km szlaków rowerowych oznakowanych przez PTTK. Szacuje się, że na ziemię myszkowską w celach typowo turystycznych przybywa miesięcznie circa 10 tys. osób.

Turystyka powszechna na ziemi myszkowskiej swe tradycje wywodzi z pielgrzymek pieszych prowadzonych przez księży proboszczów na Jasną Górę i wycieczek szkolnych organizowanych przez nauczycieli do okolicznych miejscowości, a więc Mirowa, Olsztyna, Ogrodzieńca, Siewierza, Złotego Potoku. Transport, zazwyczaj konny, świadczony bezinteresownie przez rodziców uczniów, był w okresie II Rzeczypospolitej bardzo popularny. Każdego roku dzieci uczestniczyły w wycieczkach szkolnych do Gniezna, Krakowa, Ojcowa, Warszawy. W 1930 r. uczniowie szkoły powszechnej na Mijaczowie odbyli wycieczkę do Zakopanego i Morskiego Oka. Obecnie turystyka przyjazdowa skupia się przede wszystkim wokół miejsc wypoczynku sobotnio-niedzielnego w rejonie zbiorników wodnych „Poraj” i „Zaborze”, w obrębie wzgórz zamkowych Bobolic i Mirowa oraz w znanych z mikroklimatu Żarkach Letnisko. Turystyce przyjazdowej sprzyjają także liczne gospodarstwa agroturystyczne istniejące w wioskach ziemi myszkowskiej.

Wachowski Ryszard (ur. 24 VI 1936 r. w Warszawie, zm. 26 I 1990 r. w Częstochowie). Mieszkający w Myszkowie aktor, konferansjer, artysta kabaretowy, laureat ogólnopolskiego Konkursu Recytatorskiego w Szczecinie (1965), absolwent Wyższej Szkoły Teatralnej w Łodzi (1969). Pracownik teatrów w Toruniu, Sosnowcu oraz Teatru im. A. Mickiewicza w Częstochowie. Zagrał epizodyczne role w ok. 20 filmach (m.in. w serialach „Dyrektorzy”, „Daleko od szosy”, „Stawka większa niż życie”), założył kabaret „Żegnajcie chłopcy”.

Warneńska Monika (ur. 4 III 1922 w Myszkowie – zm. 9 IV 2010 w Warszawie). Myszkowianka, od 1945 r. mieszkająca w Warszawie; absolwentka Uniwersytetu Warszawskiego (historia). Pisarka, dziennikarka, reportażystka, korespondentka wojenna w Korei i Wietnamie. Debiutowała w 1945 r. na łamach prasy literackiej jako poeta pod nazwiskiem Kazimiera Kosińska. Współpracowała z dziennikami „Polska Zbrojna” (1946-50), „Trybuna Ludu” (1951-76) oraz tygodnikiem „Perspektywy” (1977-1990);

autorka powieści „Iskry wielkiego ognia”, „Drugie życie pani Marii” i in., esejów biograficznych o pisarzach (m.in. o S. Żeromskim, J. Słowackim, J.I.Kraszewskim, J. Tuwimie, A. Mickiewiczu), reportaży z krajów azjatyckich. Autorka wielu powieści i opowiadań dla młodzieży. Laureatka Nagrody III stopnia Ministra Kultury i Sztuki (1967).

Warownia – ufortyfikowane miejsce przystosowane do obrony: gród, strażnica, zamek. Przez ziemię myszkowską prowadził średniowieczny fortyfikacyjny system obrony granicy państwa od strony Śląska (zwany szlakiem „orlich gniazd”), do którego należały zamki w Bobolicach, Mirowie oraz strażnice w Łutowcu, Przewodyszowicach i Suliszowicach. Warowniami były otoczone murami z basztami murowane kościoły w Mrzygłodzie i Pińczycach, otoczony murem z basztami dwór w Żarkach i rycerski zamek w Koziegłowach.

Warta – rzeka mająca swe źródła w Krompolowie, wpadająca do Odry; trzecia co do długości rzeka w Polsce (808 km). Rzeka typowo nizinna, płynąca przez pow. myszkowski. Z nazwą rzeki spotykamy się po raz pierwszy w dokumencie wydanym przez Leszka Czarnego z dn. 1 I 1287 r., a następnie w dokumencie Władysława Łokietka z 24 VI 1324 r. zezwalającym cystersom na łowienie ryb. Jan Długosz opisując rzeki polskie jej nazwę tłumaczy wyrazem „straż”, zaś Arkady Fiedler w książce „Mój ojciec i dęby” charakteryzując bieg rzeki pisze: „...wciąż się wierci”. Ponieważ Warta była trudna do przebycia, istniał na niej bród, gdzie ją przekraczano, mijano; stąd historycy wywodzą nazwę dzisiejszej dzielnicy Myszkowa – Mijaczów. W XI w. w Mrzygłodzie istniała przewłoka, czyli miejsce przeciągania łądem łodzi od rzeki Czarnej Przemszy spod Poręby do Warty. Na ziemi myszkowskiej Wartę zasilają m.in. Laskówka na Gruchli, Włodowiczanka, Potok Parkoszowicki, Leśniówka mająca swe źródło przy klasztorze w Leśniowie, Czarna Struga, Boży Stok, Będuska płynąca przez Franulkę, Ordonka w Masłońskim. W gm. Poraj na rzece utworzono „zalew Poraj” o pow. 550 ha.

Wielka Góra (inne nazwy: Góra Mirowska, G. Bukowa) – najwyższe naturalne wzniesienie w pow. myszkowskim, o wysokości 423 m npm, znajdujące się w połowie drogi z Niegowej do Mirowa. W jej zboczach widnieje wejście do Piętrowej Szczeliny – czwartej co do głębokości jaskini Jury Krakowsko-Częstochowskiej i najgłębszej jaskini w pow. myszkowskim. Góra skrywa w sobie także jaskinię Kamiennego Gradu (50 m dł. i 20 m gł.). Obok wzniesienia prowadzą znakowane szlaki turystyczne. Ludowy przekaz niesie powiązanie wzgórza z kultem pogańskim okresu prasłowiańskiego.

Wies – zespół zabudowań mieszkalnych i gospodarczych właściwy dla obszarów rolniczych, łącznie z przynależnymi do nich terenami użytkowanymi rolniczo. Najstarsza forma osadnictwa. W średniowieczu miejscowość lokowana przez sołtysa na podstawie umowy z panem. Zasadzający wies sołtys otrzymywał nadział większy od kmiecego, bo wynoszący ponad 2 łany ziemi, nadto różne uprawnienia i dochody określone w dokumencie lokacyjnym. Podstawą ustroju wiejskiego byli kmiecie, a więc chłopci dzierżawiący 1-2 łany ziemi ornej. Kmiecie byli arystokracją chłopską, mogli bowiem zatrudniać parobków, chałupników i komorników, nadto uczestniczyli

w samorządzie wiejskim. Drugą w hierarchii grupą byli zagrodnicy mający dom i przeciętnie pół łana ziemi, zatrudniający się odpłatnie na roli pana lub kmiecia. Chałupnicy posiadali chałupę i mały ogród, żyli zajmując się do pracy u pana bądź kmiecia. Czwartą grupę ludności wiejskiej stanowili komornicy, którzy nie posiadali chałup ani ziemi, mieszkali w folwarcznych czworakach i żyli z pracy najemnej. W XV w. zaczęły powstawać folwarki należące do właścicieli wsi (tworzono je z rezerw gruntów wyłączonych spod uprawy chłopskiej, zajmowano ziemie opuszczone przez chłopów i ziemie sołtysów). Wykup sołectw doprowadził do likwidacji samorządu chłopskiego. Z folwarków, podobnie jak i z przysiółków, z biegiem lat powstawały wsie.

Winowno – wieś sołecka w gm. Koziegłowy. Nazwa wsi wskazuje, iż niegdyś uprawiano tu winogrona. Wioska znana od XIV w., osadzona na prawie magdeburskim i 7 łanach kmiecych; sołtys w uposażeniu posiadał 2 łany roli, dochody z karczmy i z 2 młynów leżących nad Brynicą. W XV w. było własnością Jana Koziegłowskiego, miało 7 łanów kmiecych i 2 łany sołtysie, z których dziesięcinę dawano kościołowi w Pszczynie. W 1519 r. zakupili ją biskupi krakowscy. W okresie międzywojennym we wsi założono szkołę elementarną. W 1988 r. utworzono parafię, w 1993 r. rozpoczęto budowę kościoła. W 1827 r. w Winownie było 41 domów i 245 mieszkańców, w połowie XIX w. 585 mieszkańców, w 1994 r. – 483, w 2004 r. – 446, 31 XII 2006 r. - 446, a w grudniu 2021 r. 422 mieszkańców. Obecnie jest tu szkoła podstawowa, kościół, placówki handlowe, remiza OSP.

Wojna polsko-radziecka 1920. Działania wojenne toczyły się poza obszarem określanym mianem ziemia myszkowska, faktem jednak jest, że dano daninę krwi. W potyczkach i walkach polegli pełniący służbę w polskiej armii żołnierze wywodzący się z mieszkańców wiosek wchodzących w skład pow. myszkowskiego; upamiętnia to pomnik „Poległym w 1920 r.” wzniesiony w 1998 r. na skwerze przy ul. Piłsudskiego w Poraju, oddający cześć 13 wymienionym z nazwiska mieszkańcom gminy Poraj.

Wojna światowa druga 1939-1945. Na terenie pow. myszkowskiego znajduje się wiele pomników i tablic upamiętniających poległych w czasie II wojny światowej, w partyzanckich potyczkach, w czasie lotniczych nalotów, rozstrzelanych przez Niemców w czasie akcji pacyfikacyjnych, zamordowanych w obozach koncentracyjnych. Pomniki upamiętniające ofiarę krwi myszkowian są m.in. w Mysłowie, Myszkowie, Niegowie, Przybynowie, Żarkach. Józef Kijowski w książce „Ziemia zawiarciańsko-myszkowska w latach okupacji hitlerowskiej 1939-1945” ustalił, iż w następstwie zbrodniczych działań Wehrmachtu, gestapo i żandarmerii niemieckiej na ziemi myszkowskiej zginęło nie mniej niż 2200 osób cywilnych, w tym 1663 narodowości żydowskiej. Liczba ta nie uwzględnia żołnierzy, którzy stracili życie w czasie kampanii wrześniowej 1939 i na frontach II w. św. Wyzwalanie ziemi myszkowskiej spod okupacji hitlerowskiej przypadło 1 Frontowi Ukraińskiemu. W rezultacie walk 5 armii gwardyjskiej 1 Fr. U. 17 stycznia 1945 r. była wolna Niegowa, a 18 stycznia Poraj, Przybynów i Żarki; natomiast w następstwie wojennych zmagania 21 armii 1 Fr. U. w dn. 20 stycznia 1945 r. zostały wyzwolone Koziegłowy, Mrzygłód i Myszków, 21 stycznia Pińczyce.

Wojna światowa pierwsza 1914-1919. Końcowym efektem wojny narodów było uzyskanie przez Polskę z dniem 11 listopada 1919 roku, po 123 latach niewoli, niepodległości. Polacy, wcieleni do armii zaborczych trzech państw, niejednokrotnie walczyli przeciwko sobie. Jeden z największych na Jurze cmentarzy wojennych znajduje się na peryferiach Kotowic. W październiku 1914 r. w pobliżu tej wioski przebiegała linia frontu, toteż ciała poległych żołnierzy pochowano na wspólnym cmentarzu założonym w grudniu, zaraz po zakończeniu walk. Układ grobów zachowuje hierarchię oddziału wojskowego. Oficerskie groby, zlokalizowane w centralnej części nekropolii, oznaczone są pomnikami kamiennymi, groby podoficerów i szeregowców żeliwnymi krzyżami. Wyróżnia się grób majora Gerharda von Bessewita z 2. rezerwowego gwardyjskiego batalionu piechoty armii niemieckiej, za jego grobem widoczne są 3 mogiły poruczników z tej samej formacji; jednym z poległych jest Adalbert Malinowski. Na cmentarzu, w 39 zbiorowych i 4 indywidualnych mogiłach pochowano 424 żołnierzy armii austriackiej, 68 niemieckiej oraz 57 rosyjskiej. Rozległy cmentarz żołnierzy poległych w czasie wojny pozycyjnej w rejonie rozgrywanej pomiędzy Żarkami a Niegową znajdował się w Przewodyszowicach; groby żołnierskie są na wielu cmentarzach ziemi myszkowskiej (zob. Kotowice – cmentarz wojenny).

Wojśławice – wieś sołecka w gm. Koziegłowy. Założona przez rycerza Wojśława I z rodu Starzów, który w ostatnich latach panowania Władysława Hermana piastował urząd stolnika i z Bolesławem Krzywoustym brał udział w wyprawie na Pomorze (lub - wg innych historyków - przez Wojśława IV, wnuka Wojśława I). Z nazwą wioski spotykamy się w 1380 r., gdy jej właścicielem był Krystyn Koziegłowski h. Lis. W spisie miejscowości dekanatu bytomskiego z 1439 r. wymieniona pod nazwą Woysławycze. W 1495 r. tutejszy staw przekazany został kościołowi w pobliskich Koziegłowach. W 1519 r. Chrzczon Koziegłowski odstępuje wieś Fryderykowi Jagiellończykowi, kardynałowi i biskupowi krakowskiemu. W 1790 r. był tu folwark z jednym domem i 221 morgami ziemi, w 1827 r. wieś miała 39 domów i 254 mieszkańców, a pod koniec XIX w. 65 domów, 458 mieszkańców oraz 779 morg (w pobliskim folwarku na 221 morg było 2 mieszkańców). Wioska mocno ucierpiała podczas I w. św. W okresie międzywojennym istniała tu dwuklasowa szkoła elementarna, działała organizacja „Strzelec”. W okresie II w. św. w odwet za napad na niemieckiego sołtysa żandarmi zastrzelili 3 mieszkańców wioski (S. Cubrę, R. Czerwika i J. Górę). W 1949 r. mieszkańcy wybudowali nową szkołę. Na koniec 2006 r. zamieszkiwane przez 397, a w grudniu 2021 r. przez 375 mieszkańców. Obecnie jest tu szkoła podstawowa, placówka terapeutyczna dla niepełnosprawnych, sklep, remiza OSP.

Wójt – wiejski urzędnik samorządowy, do niedawna wybierany spośród radnych gminnych, od 2002 r. wyłaniany w drodze wyborów bezpośrednich. Aktualnie w Myszkowskim urzędy wójta są sprawowane w gminach Niegowa i Poraj.

Wylągi – przysiółek w gm. Koziegłowy. W końcu XIX w. osada w gm. Rudnik Wielki.

Wysoka Lelowska – wieś sołecka w gm. Żarki. Pierwsza wzmianka historyczna z 1366 r. W 2004 r. wioskę zamieszkiwało 641, na koniec 2006 r. - 617, a w 2021 r. - 603 mieszkańców. Obecnie: szkoła podstawowa, sklep, remiza OSP; w miejscowości działa Stowarzyszenie Wspierania i Rozwoju Wsi Wysoka Lelowska prowadzące m.in. świetlicę wiejską.

Wyżyna Częstochowska – północna część Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej między przełomem Warty a źródłowymi odcinkami Białej Przemszy i Szreniawy (obejmujące część pow. myszkowskiego). Wyżyna jest porożcinana suchymi dolinami wypełnionymi piaskami; występują na niej zjawiska krasowe (jaskinie i wywierzyska), z obfitych źródeł krasowych biorą swój początek rzeki Warta i Czarna Przemsza oraz Pilica i Szreniawa. Najwyższe wzniesienie – G. Janowskiego w Podzamczu 504 m npm. Region głównie rolniczy, znany z eksploatacji wapienia, popularny turystycznie. Główne ośrodki miejskie – Żarki i Wolbrom. Wyżyna dzieli się na 5 mikroregionów, w tym Równinę Janowską oraz Wyżynę Mirowsko-Olsztyńską.

Zabijak – wieś sołecka nad Brynicą w gm. Koziegłowy. Po raz pierwszy osada Zabijak (dwór i karczma) pojawiła się w aktach metrykalnych parafii Koziegłówki w 1680 r.; była wówczas częścią pobliskich Pińczyc. Wioska nazywana była w przeszłości także Bereza Pińczycka oraz Pustkowie Pińczyckie. W 1817 r. osadę zamieszkiwały 152 osoby, a w 1827 r. – 27 gospodarujących na 75 morgach. Zabijak jako wieś wymieniony jest w 1900 r.; od 1903 r. należy do nowo powstałej wówczas parafii Pińczyce. Na koniec 2004 r. miał 204, 31 XII 2006 r. - 210, a w grudniu 2021 r. - 209 mieszkańców. W wiosce jest remiza OSP, placówki handlowe. Przez wieś prowadzi znakowany szlak rowerowy.

Zaborze – wieś sołecka w gm. Żarki. Miejscowość wzmiankowana po raz pierwszy w 1400 r. W 1789 r. wioska, wchodząca w skład klucza dóbr żareckich, stanowiła własność hr. Adama z Kurozwęk Męcińskiego i liczyła 188 mieszkańców. Na koniec 2004 r. wioskę zamieszkiwały 174 osoby, w 2006 r. - 158, a na koniec 2021 r. 156 osób. W pobliżu wioski, nad rzeką Ordon (wg „Słownika geogr.-turyst. Polski, PWN, 1983” nazwa rz. Strumień), znajduje się okresowo wysychający zbiornik wodny, nad brzegiem którego funkcjonują ośrodki wypoczynkowe. W okolicy wzniesienia sięgające 400 m npm, liczne ostańce, lasy. Na miejscu sklep, remiza OSP, lokal gastronomiczny, gospodarstwo agroturystyczne, ośrodki wypoczynkowe. Przez wieś prowadzą znakowane szlaki turystyki pieszej i rowerowej.

Zagłębie Dąbrowskie - region historyczno-geograficzny o rodowodzie małopolskim; okręg przemysłowy wokół Dąbrowy Górniczej i Sosnowca. Od zachodu graniczy z Górnym Śląskiem, od południa z Zagłębiem Krakowskim. Obecne tereny Zagłębia częściowo się pokrywają z terytorium istniejącego w latach 1443-1790 Księstwa Siewierskiego. Terminu „Zagłębie” użył po raz pierwszy, w połowie XIX w., Józef Patrycjusz Cieszkowski w aspekcie geologicznym; utwalił się on łącznie z tutejszym okręgiem rozwijającego się przemysłu. Historyczną stolicą Zagłębia jest Będzin, faktyczną – z racji większej liczby mieszkańców – Sosnowiec. Aktualnie do Zagłębia

Dąbrowskiego zaliczane są miasta Sosnowiec i Dąbrowa Górnicza, pow. będziński, pow. olkuski, pow. myszkowski i pow. zawierciański.

Zagórze – wieś sołecka w gm. Niegowa, będąca w odległej przeszłości folwarkiem. 31 XII 2004 r. miała 110, na koniec 2006 r. - 109, a 31 XII 2021 r. 83 mieszkańców.

Zalew Poraj – zbiornik wodny o pow. 550 ha utworzony w latach 1974-1978 (napelniony wodą w 1979 r.) na rzece Warcie w gm. Poraj. Zbiornik powstał na potrzeby Huty „Częstochowa”; restrukturyzacja przedsiębiorstwa w latach 80-tych XX w. wprowadziła nowoczesną technologię, a zamknięty obieg wody sprawił, że do procesu produkcyjnego przestała być potrzebna woda z zalewu. Z końcem 1998 r. wygasło pozwolenie na piętrzenie wody na Warcie, kombinat zrzekł się własności na rzecz Skarbu Państwa. W 2002 r. reprezentujący Skarb Państwa Starosta Myszkowski przekazał zalew w użytkowanie Regionalnemu Zarządowi Gospodarki Wodnej w Poznaniu. Zalew powstał na terenie bagnistym, tylko miejscami porośniętym skarłowaciałą sosną. Nie wytworzyła się tu jeszcze typowa roślinność przybrzeżna i wodna, sporadycznie spotyka się trzinę pospolitą, mózgę trzcinową, sit skupiony bądź strzałkę wodną. W zbiorniku najwięcej jest leszczy, karpi, sandaczy i szczupaków, często są łowione także liny, płocie, amury białe i węgorze, znacznie rzadziej okonie, karasie złociste i srebrzyste, jazgarze, wzdregi i szany. W strefie litoralnej zalewu występują okresowo 9 gatunków płazów (traszka zwyczajna, ropucha szara, zielona i paskówka, żaba wodna, trawna i moczarowa). Z gadów spotyka się jaszczurkę zwinkę, jaszczurkę żyworodną i sporadycznie żmiję zygzakowatą. Z ptaków lęgowych dominującą rolę odgrywają krzyżówki i łyski; w przelocie widywane są: nur czarnoszyi, perkoz dwuczuby, krakwa, łabędź niemy, gągoł krzykliwy, tracz nurogęs, czernica, mewa pospolita i śmieszka, rybitwa czarna, rybitwa zwyczajna. Wokół zalewu pola namiotowe, ośrodki wypoczynkowe, stacje żeglarskie, plaże, punkty gastronomiczne; przebiega tędy kilka rowerowych i pieszych szlaków turystycznych.

Zalew Zaborze - zbiornik wodny na rzece Ordon (zwanej też Sucha Woda bądź Strumień), okresowo wysychający, otoczony kilkoma sprywatyzowanymi ośrodkami wypoczynkowymi. Obok zalewu prowadzą znakowane szlaki turystyki rowerowej i pieszej.

Zastawka - krótkotrwała blokada drogową lub uliczną, urządzana przez sąsiadów bądź kolegów orszakowi weselnemu. Blokujący w symboliczny sposób zastawiają ulicę, którą jadą do ślubu państwo młodzi, częstują ich kieliszkiem wody i składają życzenia. Obowiązkiem starszego drużby jest wykupienie prawa przejazdu ulicą, a więc wręczenie osobom uniemożliwiającym przejazd butelki wódki weselnej.

Zawada – wieś sołecka w gm. Żarki. Po raz pierwszy wzmiankowana w dokumentach historycznych w 1383 r. W pierwszych latach PRL była to gromadzka rada narodowa (z siedzibą władz w pobliskim Jaroszowie). Wioskę w 2004 r. zamieszkiwało 258, na koniec 2006 r. - 255, a 31 XII 2021 r. - 257 osób. Na miejscu jest szkoła podstawowa, sklep.

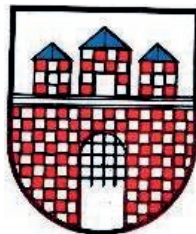
Zborowski Eli (ur. 19 IX 1925 r. w Żarkach, zm. 10 IX 2012 r. w Nowym Jorku), syn handlarza skórami, ważna postać dialogu żydowsko-polskiego. W okresie hitlerowskiej okupacji od wiosny 1943 r. ukrywany był przez Józefa i Marię Płaczek w Żarkach, a od sierpnia 1944 r. przez Andrzeja i Apolonię Kołacz w Bobolicach. W 1952 r. wraz z żoną Dianą wyemigrował do USA, gdzie w 1963 r. zorganizował pierwsze obchody Dnia Pamięci o Holokauście. W 1974 r. Zborowscy ufundowali pierwszą w USA katedrę badań nad Holokaustem na Yeshiva University w Nowym Jorku. Zborowski został powołany przez prezydenta J. Cartera do Amerykańskiej Rady Pamięci Holokaustu. W 1981 założył i został przewodniczącym American and International Societies for Yad Vashem - międzynarodowego stowarzyszenia wspierającego działalność instytutu. Honorowy Obywatel Miasta Żarki. Był wiceprezesem Światowej Federacji Żydów Polskich. Spoczął u boku żony (zm. 2004 r.) na żydowskiej nekropolii Montefiore w Nowym Jorku.

Zerwikaptur (inna nazwa: Koziegłowy) – herb, którym pieczętowały się niektóre rodziny w ziemi krakowskiej i na Mazowszu. W polu brunatnym trzy czarne głowy kozie w słup, czyli jedna nad drugą. Herbu używał m.in. ród Koziegłowskich. W herbie miasta Koziegłowy uwidocznione są na czerwonym polu 3 głowy kozie, jedna obok drugiej.

Zuzia – płaskodenny stateczek spacerowy, z zadaszeniem. Motorówka (następczyni statku „Danek”) od sierpnia 2005 r. przez krótki okres pływała po wodach zalewu Poraj zabierając w rejs 12 osób.

Żarczanka – zupa. Regionalna potrawa okolic Żarek. Dla jej ugotowania należy przygotować wywar na boczku i kościach, zalać czterodniowym żurem, przyprawić czosnkiem, liściem laurowym, pieprzem, majerankiem i zielem angielskim, posolić i dodać maggi. Zupę, mającą smak ostry i kwaśny, spożywa się z ugotowaną w niej kielbasą.

Żarki – miasto, siedziba władz miejsko-gminnych (od 1917 r. siedziba gminy). Pierwsza wzmianka o istnieniu osady zachowała się w wykazie świętopietrza sporządzonym przez kolektorów papieskich w latach 1373-75; wymieniono w nim nowo powstały kościół parafialny w Żarkach. Prawa miejskie uzyskały w 1382 r. W 1393 r. miasto wyjęto zbrojnie z posiadłości Władysława II Opolczyka i przyłączono do Korony Królestwa Polskiego jako część domeny królewskiej. W 1406 r. miasto Żarki wymieniono w dokumencie Władysława Jagiełły. Jako pierwszy począł się pisać „z Żarek” bliżej nieznanym rycerz Mikołaj Kobylka, który w pierwszej połowie XV w. był właścicielem miasta. W jakich okolicznościach miasto królewskie przeszło w ręce prywatne, dokładnie nie wiadomo, najprawdopodobniej król Jagiełło pożyczył pieniądze pod zastaw miasta i nigdy już go nie wykupił. W 1499 r. właścicielem Żarek staje się Piotr Myszkowski h. Jastrzębiec; powstały wówczas kompleks dóbr magnackich, składających się na państwko feudalne, przetrwał do końca XIX w. Po Myszkowskich w jego posiadanie weszli Korycińscy h. Topór, potem Męcińscy h. Poraj. W 1556 r. król Zygmunt August dał miastu 3 jarmarki w ciągu roku, mianowicie na św. Stanisława, na

Nawiedzenie Matki Boskiej oraz na św. Andrzeja; przyjeżdżali na nie kupcy prawie z całej Polski. Jarmarki odbywały się do 1918 r. Dawniej Żarki stały w innym miejscu, być może na wzgórzu, gdzie była kaplica wzmiankowana w 1595 r. jako drewniana, a w 1782 r. już jako murowana. Gdy w 1661 r. ludność miasta wymarła od moru, a w 1664 r. wielki pożar dopełnił dzieła zniszczenia, Jan Męciński założył je na innym, (możemy się domyślać, obecnym) miejscu. W 1712 r. w Żarkach miała miejsce bitwa między zwolennikami Stanisława Leszczyńskiego i Augusta II Sasa. W końcu XVIII w., gdy właścicielem Żarek był Adam hr. Męciński, w skład klucza dóbr żareckich wchodziły: miasto Żarki i wsie Ciszówka, Choroń, Moczydła, Myszków, Nowa Wieś, Wysoka, Zaborze oraz pustkowie Goce. W samych Żarkach istniał wtedy dwór otoczony murem, kościół, plebania, browar, dwie karczmy, 8 młynów, szkoła (w której uczono 15 dzieci), szkoła żydowska, 2 szpitale, nadto szpital żydowski i 2 synagogi. W 1790 r. było 261 domów, w tym 83 żydowskie, a miasto liczyło 1297 mieszkańców, z tego 348 Żydów. W dn. 25 marca 1827 r. wichur z trąbą powietrzną przewrócił wiele domów i zerwał dachy na kościołach. W początku 1832 r. w następstwie cholery zmarło 40 Polaków i 170 tutejszych Żydów. Piotr Steinkeller nabywszy miejscowość zbudował i uruchomił w 1835 r. Fabrykę Maszyn i Narzędzi; późniejsze inwestycje przemysłowe tegoż obejmowały browar, cegielnię, młyn amerykański, cukrownię, gorzelnię, jatkę, piekarnię i destylarnię. Aby uczynić z Żarek ośrodek przemysłowy, Steinkeller rozpoczął budowę brukowanych dróg w kierunku Myszkowa i Dąbrowy Górniczej oraz Lelowa i Szczekocin. Miasto, jako pierwsze na ziemiach polskich, otrzymało uliczne oświetlenie gazowe. W 1853 r. uruchomiono zbudowaną w latach 1851-53 przez Dietricha Lindheima nowoczesną przędzalnię bawełny dysponującą 48 maszynami z 12 tys. wrzecion cienkoprzędnych; fabryka w 1867 r. przeszła w ręce łódzkiego przemysłowca Karola Scheiblera (zakład doszczętnie spłonął w 1936 r.). W XVIII-XIX w. miasto należało do pow. lelowskiego, mającego w latach 1807 - 1844 r. siedzibę władz w Żarkach. 23 I 1870 r. Żarki utraciły prawa miejskie (odzyskały je w 1949 r.). W 1900 r. była tu już poczta miejska (wydająca własne znaczki pocztowe) i apteka. Żarki były jednym z pierwszych polskich miast zbombardowanych przez hitlerowskie lotnictwo (zginęło wówczas 70 osób). W okresie II w. św. miejscowość weszła w skład Generalnego Gubernatorstwa; na roboty przymusowe do Niemiec wywieziono 1000 Polaków, zaś 3200 miejscowych Żydów słotczono w getcie i sukcesywnie wywożono do obozu zagłady w Treblince. W następstwie hitlerowskiej eksterminacji życie straciło ponad 50% mieszkańców Żarek. 4 września 1939 r. oddziały Wehrmachtu rozstrzelały 102 mieszkańców Żarek (w tym 90 Żydów i 12 Polaków); podczas akcji skierowanej przeciwko partyzantom zorganizowanej 15 XII 1943 r. żandarmeria niemiecka zastrzeliła 5 osób (mieszkańców Antolki i Bobolic). *Zabytki*: kościół parafialny pw. św. Szymona i Judy Tadeusza „...wybudowany kosztem kasztelana Myszkowskiego w 1522 r.” – czytamy na pamiątkowej tablicy w kościelnej kruchcie, restaurowany w 1811, przebudowany w 1846 r., z wieżą, na której pozytywka odtwarza melodie kościelne; kościół św. Barbary z XVII w. (dawniej szpitalny) kryty gontem; murowana bożnica z 1 poł. XIX w.

– obecnie dom kultury; przy ul. Polnej kirkut. Przy drodze do Jaworznika kamienne ruiny kościoła (kaplicy) sprzed 1782 r. wzniesionego zapewne przez Męcińskich. W centrum miasta zespół trzydziestu stodoł, murowanych, krytych dachówką, pomiędzy którymi w każdą środę i sobotę odbywają się jarmarki; wśród stodoł w 1988 r. kręcono niektóre sceny do filmu fabularnego „Powrót szczurołapa”. Na skwerze przy ul. Żwirki i Wigury pomnik bł. ks. Ludwika Gietyngiera, na rogu ul. Myszkowskiej i Strażackiej pomnik Tadeusza Kościuszki wzniesiony w 1946 r. z inicjatywy PSL; na przeciwko pozostałości dawnego dworu Korycińskich (fragment muru, baszta). Na wzgórzu Parchowatka i przy drodze do Żółtego Potoku znajdują się poniemieckie bunkry z czasów II w. św. W dzielnicy Leśniów – zespół klasztorny paulinów; w dzielnicy Przewodyszowice – ruiny średniowiecznej strażnicy. Na dzień 31 XII 2004 r. miasto Żarki zamieszkiwało 4456, na koniec 2006 r. - 4469, w 2021 r. - 4461 mieszkańców. W mieście: szkoła podstawowa i średnia, dom kultury, muzeum, placówki handlowe i punkty gastronomiczne, bank, biblioteka, poczta, remiza OSP, ośrodek zdrowia, apteka, urząd gminy, hotel, basen kąpielowy. Przez miasto prowadzą znakowane szlaki turystyki rowerowej i pieszej.

Żarki Letnisko – wieś sołecka w gm. Poraj. Miejscowość leżąca w otulinie parkowej Jury Krakowsko-Częstochowskiej, założona w okresie międzywojennym przez Stefanię hr. Raczyńską. Ziemie zakupione w 1916 r. przez Karola hr. Raczyńskiego zostały w latach 1928 i 1931 rozparcelowane z inicjatywy właściciela z przeznaczeniem pod zabudowę jednorodziną; aby ułatwić budowę domów utworzono cegielnię, funkcjonującą do wybuchu II w. św. Rozwojowi osady sprzyjało dogodne położenie przy linii kolejowej warszawsko-wiedeńskiej. W 1932 r. wybudowano kawiarnię „Czarka” (obecnie sklep), w 1936 pensjonat „Nałęcz” (później leśniczówka) i kościół; do 1939 r. wzniesiono 30 domów. Chociaż miejscowość na jednym z przedwojennych planów nazywa się „Miasto-ogród Żarki” faktycznie przez okoliczną ludność nazywana była „Blok Żarki”; obecna nazwa została przyjęta w 1948 r. W pierwszych latach PRL wioska stanowiła siedzibę władz gromadzkiej rady narodowej w Masłońskich. Wacław Symforian Szymański wybudował prywatne obserwatorium, do niedawna wykorzystywane przez Towarzystwo Obserwatorów Słońca. Las sosnowy i świeże powietrze przyciągają ludzi do tej miejscowości; przebiegają tędy znakowane szlaki turystyczne piesze i rowerowe. Na koniec 2004 r. zamieszkiwane przez 2312, 31 XII 2006 r. przez 2329, a w grudniu 2021 r. przez 2607 mieszkańców. W wiosce znajdują się placówki handlowe i lokale gastronomiczne, kościół, apteka, szkoła podstawowa, hotel, kwatery prywatne, basen kąpielowy, przystanek kolejowy, remiza OSP.

Żółtowski Stefan (ur. 14 I 1937 w Zbicznie k. Brodnicy – zm. 22 IV 2005 w Myszkowie), mieszkaniec Myszkowa; ekonomista, poeta. Zadebiutował w 1977 r. wierszami drukowanymi w „Gazecie Częstochowskiej” (dodatek „Nad Wartą”); publikował w prasie regionalnej i krajowej. Wydał m.in. tomiki poetyckie „Wysłuchanie ciszy” (1980), „Wiersze” (1983), „Oswajanie krajobrazu” (1985), „Moje trzy grosze” (1986), „Wierszowstąpienie” (1993),

„Ave Maryja” (1995), „Jutro będzie pogoda” (1996), „Bez i kamień” (2000), „Zodiak poetycki” (2002). Jego wiersze recytowane były m.in. w audycjach „Lato z radiem”, w programie TV „Kosmos 1980”. Zajmował się publicystyką z zakresu kultury, literatury i sztuki oraz prozą fantastyczno-naukową. Współinicjator utworzenia Ogólnopolskiego Klubu Miłośników Fantastyki i Science-Fiction w Warszawie i powołania w 1976 r. jego oddziału w Częstochowie. Polska Kronika Filmowa nr 46 wyd. A z listopada 1979 r. zaprezentowała działalność S. Żółtowskiego w ruchu miłośników fantastyki i s-f. W marcu 1985 r. program III Polskiego Radia wyemitował reportaż o jego twórczości poetyckiej i prozatorskiej z dziedziny fantastyki naukowej. Konkursy: Laur Światowida w Turnieju Jednego Wiersza „Zielonego Sztandaru” (1986), III nagroda za „Wiersz o Katowicach” (1987), wyróżnienia w XXIX Łódzkiej Wiosnie Poetów (1987), w XIV Ogólnopolskim Konkursie Poetyckim im. H. Poświatowskiej (1988).

Żydzi – początki trwałego osadnictwa w Polsce przypadają na wiek XII. Impulsem emigracji były mnożące się represje wymierzone w wyznawców religii mojżeszowej we wszystkich państwach zachodniej Europy. W 1808 r. w Mrzygłodzie na 681 ówczesnych mieszkańców było 58 Żydów, w pobliskich Koziegłowach czy Siewierzu ani jednego. Spis ludności z 1817 r. wymienia 6 Żydów w Koziegłówkach, tyłuż w Lgocie, 8 w Pińczycach, 12 w Rzeniszowie i 17 w Mysławie. W okresie II Rzeczypospolitej ludność żydowska w Polsce stanowiła 10-procentową mniejszość; w 1921 r. wg oficjalnego spisu ludności w Koziegłowach na 2467 mieszkańców było 343 Żydów (tj. 13,8 %), w Żarkach 2536 Żydów na łączną liczbę 4406 mieszkańców (co stanowiło 57,6 %), w Mrzygłodzie na 1387 mieszkańców było 75 Żydów (tj. 5,4 %), a w Starym i Nowym Myszkowie 21,3 % liczby mieszkańców. W Koziegłowach (należących, podobnie jak Mrzygłód, Pińczyce, Choroń, Rudnik Wielki i Koziegłówki do gminy żydowskiej w Zawierciu) istniała bożnica (na jej miejscu stoi dziś poczta przy pl. Moniuszki), była łaźnia i rzeźnia. Najbardziej tragiczny dla społeczności żydowskiej Koziegłów był 16 czerwiec 1942 r., kiedy hitlerowcy wywieźli do Zawiercia, a następnie zbiorowym transportem do KL-Auschwitz 202 osoby tej narodowości. W Myszkowie w 1935 r. działał Związek Detalicznych i Drobnych Kupców. Żarki stanowiły centrum żydowskiego osadnictwa od co najmniej XVII w.; główne skupisko ludności żydowskiej znajdowało się przy Starym Rynku oraz na północ od niego. Rynek zachował zabytkowy układ urbanistyczny w kształcie trapezu z charakterystycznymi przelotowymi sieniami i siecią małych sklepików prowadzonych dawniej przez Żydów. W 1841 r. gmina żydowska wzniosła w Żarkach murowaną synagogę, pod koniec XIX w. w mieście były już dwie bożnice; w większej, starszej, modlili się członkowie władz gminnych, kupcy i zamożniejsi Żydzi, w drugiej – mniejszej, jak to było w zwyczaju w wielu regionach kraju – rzemieślnicy i komornicy. W czasie II w.św. obydwie bożnice zostały spalone; w 1945 r. większą odbudowano, a w latach 1954-57 przebudowano i przeznaczono na dom kultury (funkcję tę pełni do dziś). W Żarkach była rytualna łaźnia, z której obowiązkowo musieli korzystać w dni przedświąteczne Żydzi, a w pozostałe dni mogła z niej korzystać ludność polska. Żarecki kirkut, założony ok. XVII w.,

aktualnie obejmuje ok. 1,5 ha, znajduje się na nim ok. 700 macew – kamiennych stojących pionowo płyt pomnikowych z bogatą symboliką hebrajską. Podczas II w. św. eksterminacja ludności żydowskiej nie ominęła Żarek; w lutym 1941 r. Niemcy utworzyli tu getto, w którym umieścili ponad 3 tys. osób. Likwidacja getta rozpoczęła się 6 X 1942 r., kiedy to na miejscu rozstrzelano trzysta osób, zaś pozostałych Żydów wywieziono do hitlerowskiego obozu zagłady w Treblince.

Ważniejsza literatura

- Adamczak* Sławomir, *Firlej* Katarzyna – Jura Krakowsko-Częstochowska. Bielsko Biała, 2001, Pascal;
- Almanach* ziemi kozięgłowskiej 2005; praca zbiorowa pod redakcją dr Józefy Wiśniewskiej. Katowice, 2005, Śl.AP;
- Almanach* ziemi kozięgłowskiej 2006; pr.zb.pod red. dr J. Wiśniewskiej. Katowice, 2006, Śl.AP;
- Almanach* ziemi kozięgłowskiej 2007; Pr.zb.pod red. dr J. Wiśniewskiej, Katowice, 2007, Śl.AP;
- Antoniewicz* Marcei – Przeszość Żarek. Częstochowa, 1982;
- Antoniewicz* M. – Herby miast woj. częstochowskiego. Częstochowa, 1984, Częstochowskie Towarzystwo Naukowe;
- Antoniewicz* M. – Znaczenie zamku w Kozięgłowach na tle dziejów pogranicza śląsko-małopolskiego w XIV i XV w. (w:) Rocznik Muzeum Okręgowego w Częstochowie, Historia, zeszyt 1, Częstochowa 1985, s.30-48.
- Białowąs A., Nowak M., Skrzypczyk M. – Powiat lelowski w latach 1392-1792. Lelów, 2005, Lelowskie Tow. Histor.-Kulturalne;
- Biuletyn* Informacyjny; red. naczelny Zbigniew Jakubowski. Biuro Badań i Dokumentacji Zabytków, 1979, Częstochowa;
- Brzezina* Winiarski Andrzej – Herby szlachty Rzeczypospolitej. Warszawa, 2006, Wydawnictwo De Facto;
- Ciepiela* Bolesław - Przewodnik historyczny po miejscowościach gmin powiatu będzińskiego Bobrowniki, Mierzęcice, Psary, Siewierz. Będzin, 2004;
- Droga* Żelazna Warszawsko-Wiedeńska. 150 lat tradycji kolejnictwa w regionie częstochowskim – materiały z konferencji naukowej 3 XII 1996 pod red. M. Antoniewicza. WSP, 1998, Częstochowa;
- Dzitkowski* Jan – Zamach AK na niemiecki obóz wojskowy pod Myszkowem 10 lipca 1994 r. (w:) Gazeta Częstochowska nr 23 z 7 VI 1989 r. dodatek Nad Wartą;
- Froch* Władysław – Dzieje Rzeniszowa i Markowic (1918-1945). Współwydawca Towarzystwo Przyjaciół Rzeniszowa, Lublin, 2003;
- Górski* Unisław Józef – Zabytki oraz ciekawostki Myszkowa i okolicy. Myszków, 1998, Urząd Miasta;
- Hereźniak* Janusz – Z Jurajskim parkiem narodowym do Unii Europejskiej. Częstochowa, 2004, Częstochowskie Towarzystwo Naukowe;
- Jagoda* Leonard – Gorycz wrześniowa; 4 dni od Kalet do Janowa. Kozięgłowy, 2005, Magic sc.;
- Jagoda* L. - Kozięgłowy i Wolna Wieś Gniazdów. Kozięgłowy, 2014;
- Jaros* Jerzy – Słownik historyczny kopalń węgla na ziemiach polskich. Katowice, 1984, Śląski Instytut Naukowy;
- Kantor-Mirski* Marian – Z przeszłości Zagłębia Dąbrowskiego i okolicy. Szkice monograficzne z ilustracjami. Sosnowiec, Wyd. Towarzystwo Naukowe Zagłębia Dąbrowskiego;
- Kotarski* Marian – Atrakcje turystyczno-przyrodnicze ziemi myszkowskiej. Myszków, 2004, Starostwo Powiatowe w Myszkowie;
- Kotarski* M. – Edward Pelka wspomnienie (w:) Gazeta Wyborcza w Częstochowie z dn. 20 III 2002 r.;

Kotarski M. – Historia turystyki kolarskiej PTTK 1952-2010 w zarysie. COTG 2011, Kraków;

Kotarski M. – Kolarstwo turystyczne w regionie częstochowskim w latach 1889 – 2002 (kalendarium). Myszków, 2003, PTTK (msznp);

Kotarski M. – Mapa powiatu myszkowskiego. Wydawnictwo „Signum Skaner”, 2000, Bydgoszcz;

Kotarski M. – Myszkowska szkoła turystyki rowerowej. PTTK Częstochowa i MSM Myszków, 2009;

Kotarski M. – Myszkowska ziemia (w:) Polska dla Europejczyka – przewodnik słuchaczy Radia Zet. Warszawa, 2006, Wiedza i Życie, s. 140;

Kotarski M. – Największe jaskinie jurajskie są w myszkowskim powiecie (w:) „Gościniec PTTK” nr 1-2 z 2005 r., s.170;

Kotarski M. - Powiat myszkowski 2001. Wydawnictwo „Skaner”, 2000, Bydgoszcz;

Kotarski M. – Powiat myszkowski – mapa turystyczno-przyrodnicza. Wyd. Compass, 2001, Kraków;

Kotarski M. – Powiat myszkowski. ARW „Flesz”, 2003, Bydgoszcz;

Kotarski Marian, Trzeciak Elżbieta – Wybrane trasy turystyczne; informator dla osób niepełnosprawnych. Częstochowa, 1984, COIT;

Kotarski M., Zinkow Julian – Rowerem po woj. częstochowskim. COIT, 1984, Częstochowa;

Kowalewski Leon – Przyroda kompleksów stawowych na obszarze woj. częstochowskiego. Częstochowa, 1997, CzTN i WSP;

Kozłowski Artur – Włoskie korzenie (w:) Montes Tarnovicensis – nr 4/2000. Tarnowskie Góry;

Kulińska-Pluta Katarzyna – Żarki miasto na styku kultur polskiej i żydowskiej. UMiG Żarki, brw;

Mała encyklopedia sportu A-K; Sport i Turystyka, 1985, Warszawa;

Miroszewski Kazimierz i in. - Po obu stronach Warty. Zarys dziejów Myszkowa. Myszków, 2010;

Monografia Zawiercia – pr.zb.pod red. Zdzisława Jagodzińskiego. Zawiercie, 2003, TMZZ;

Orman Piotr – Cmentarze pierwszowiejny Jury Północnej. Folder stowarzyszenia Partnerstwo Płn Jury, 2007;

Paruzel Marcin – Babska sprawa. (W:) Tygodnik „7 Dni” nr 37 z dn. 13 IX 2007 r.

Polskie rekordy i osobliwości. Księga Rabkolandu – rocznik siódmy. Katowice, 2007;

Poniewierska Maria, Szałygin Jerzy – Judaika jurajskie. Katowice, 2005;

Przewodnik po Zagłębiu Dąbrowskim. Sosnowiec, 1939;

Puszczewicz Tadeusz – Jurajskie piękno. Koziegłowy, 2003, wyd. Magic;

Rodzina – dobro bycia razem. Publikacja okolicznościowa na 60-lecie miasta Myszkowa, pod red. K. Jasińskiej. Myszków, 2010;

Siewierz, Czeladź, Koziegłowy – studia z dziejów księstwa siewierskiego; pr. zb.pr Feliksa Kiryka. Muzeum Śląskie, 1994, Katowice;

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich wydany pod red. Filipa Sulimierskiego, Bronisława Chlebowskiego i Władysława Walewskiego w Warszawie, w 15-tu tomach w latach 1880-1914);
Snoch Bogdan – Słownik geograficzno-historyczny regionu częstochowskiego (w:) *Gazeta Częstochowska* 1997-2004;
Snoch B., *Podobiński* Stanisław – Encyklopedyczny słownik regionu częstochowskiego. WSP w Częstochowie, 2000;
Snoch B., *Podobiński* S. – Słownik encyklopedyczny regionu częstochowskiego, t. II. WSP w Częstochowie, 2001;
Steinhagen Maria Luiza – *Kruschowie, historia rodu*. Wydawnictwo Literatura, 2003, Łódź;
Steinhagen M. L. – *Steinhagenowie, historia ze smakiem*. Świat Książki, 2005, Warszawa;
Stępień Waclaw, *Froch* Władysław, *Nowak* Stefan – *Z dziejów parafii Koziegłówki od wieku XIII do końca XX*. Gramma, 2003, Lublin;
Szkice z dziejów Żarek – pr.zb.pod red. Henryka Roli. Katowice, 1984, Śląski Instytut Naukowy;
Turoń Mirosław – *Dzieje parafii Mrzygłód 1373-1925*. Praca magisterska, 1983, Kraków, PAT; msznps;
Tuszyński Bogdan – *Wyścig Pokoju 1948-1988*. Wyd. Sport i Turystyka, 1989;
Wernichowska Bogna, *Kozłowski* Maciej – *Duchy polskie, czyli krótki przewodnik po nawiedzonych zamkach, dworach i pałacach*. Kraj, 1983, Warszawa;
Who is Who w Polsce, leksykon, wyd. IV. Poznań, 2005;
Wielka encyklopedia Polski. Kraków, 2004;
Wiśniewska Józefa – *Dzieje miasta i gminy Koziegłowy*. ŚI.AP, 1996, Katowice;
Wojtasik Agnieszka - *Podstawy prawne i zasady organizacyjne Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego na przykładzie Klubu Osiedlowego PTTK M-2 w Myszkowie (praca mgr)*. (W:) *Studia i materiały z dziejów krajoznawstwa polskiego*, t. VIII, Warszawa, brw, s.169-242.

Internet:

<http://panda.bg.univ.gda.pl/~dbart/jura>
www.m2.myszkow.pttk.pl
www.jura.art.pl
www.polskawliczbach.pl

Myszków - ul. Poniatowskiego, dawna ul. Kępska.

Żarki Letnisko - fragment dawnej zabudowy.

Myszków Będusz - dawny folwark.

Myszków Będusz - folwarczne czworaki.

Mzurów - dwór.

Żarki - Muzeum dawnych rzemiosł.

Pińczyce - dawny pałac, obecnie plebania.

Myszków - pałac braci Schmelzer.

Myszków - dworzec kolejowy.

Myszków - centrum miasta.

Myszków - osiedle Myszkowskiej Sp-ni Mieszkaniowej.

Myszków - osiedle MTBS.

Myszków - Miejski Dom Kultury.

Żarki - współczesna willa.

Myszków - Sąd Rejonowy.

Myszków - Komenda Zawodowej Straży Pożarnej.

Bobolice - odbudowany zamek.

Mirów - zamek na szlaku Orlich Gniazd.

Rezerwat cisów w Hucie Starej.

Rezerwat cisów w Kępinie.

Myszków - dęby pomniki przyrody.

Myszków - Drzewo dziedzictwa 70-lecia PTTK.

Stary Myszków.

Żarki Letnisko obserwatorium astronomiczne.

Nagrobek obywatela
Mrzygłodu z 1907 r.

Myszków - rzeźba parkowa.

W Kąciku Pamiątek
PTTK w Myszkowie.

Pińczyce
- kapliczka św. Jana Nepomucena.

Myszków - Szpital powiatowy.

Zespół Szkół w Koziegłowach.

Koziegłowy - kościół pw. św. Barbary.

Myszków - Urząd Miasta.

Niegowa - wieża przekaźnikowa.

Żarki - zabytkowe stodoły.

Poraj pomnik marsz. J. Piłsudskiego.

Koziegłowy - fontanna na pl. Moniuszki.

Żarki - basen kąpielowy.

Koziegłówek - kościół pw. św. Antoniego Padewskiego.

Żarki - fontanna na Starym Rynku.

Żarki - pomnik T. Kościuszki.

Myszków - Szkoła Podstawowa nr 3.

Żarki - LO.

Żarki - kirkut.

Myszków - grób powstańców 1863 r. w Mrzygłodzie.

Żarki Leśniów - rajd EDD w 2016 r.

Myszków Mrzygłód - rajd EDD 2013 r.

Myszków Będusze - mural obrazujący "potop".

Myszków - mural historyczny.

Turyści PTTK "M-2" w strojach klubowych.

Markowice - Góra Trzech Rzek.

Zalew "Poraj" - łajba wycieczkowa

Żarki Letnisko - willa "Nałęcz"

Zadanie
MYSZKOWSKI SŁOWNIK KRAJOZNAWCZY
dofinansowano w ramach programu
Narodowego Instytutu Dziedzictwa - Wspólnie
dla dziedzictwa

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego

Narodowy
Instytut
Dziedzictwa

Wspólnie dla
dziedzictwa

